

ΚΩΝΣΤ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ

ΣΤΑΧΥΟΛΟΓΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ
ΤΟΥ ΝΟΤΑΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΡΑ (1538 - 1578)

Εἰς τὸ Κρατικὸν Ἀρχεῖον Βενετίας εὐρίσκονται 19 Κατάστιχα ἢ Πρωτόκολλα τοῦ νοταρίου Κρήτης Μιχαὴλ Μαρά ἀπὸ τοῦ 1538 - 1578, ἐν ᾧ ὀλίγα μόνον διεσώθησαν ἄλλων νοταρίων ἐκείνης τῆς περιόδου.

Ὁ Μιχ. Μαράς ἦτο ὁ σπουδαιότερος μεταξὺ τῶν νοταρίων τοῦ Χάνδακος. Κάθε χρόνον συνεπλήρωνεν ἐν Κατάστιχον ἐκ 500 περίπου φύλλων μεγάλου σχήματος (0,30 × 0,25). Τὸ πρῶτον εἶναι τοῦ 1538 μέχρι τέλους Φεβρουαρίου 1539. Τὸ δεύτερον εἶναι τοῦ 1547 καὶ ἀκολουθοῦν τὰ ὑπολειπόμενα 17, μὲ διακοπὰς ἐνδιαμέσους, μέχρι τοῦ 1578. Ὁ Μαράς εἶχε συμπληρώσει ἕως τότε 41 Κατάστιχα καὶ διεσώθησαν μόνον 19. Εἶνε ὅλα γραμμένα Ἑλληνιστὶ μὲ τὰς χρονολογίας εἰς γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, εἰς ὠραίαν βυζαντινίζουσαν γραφήν. Ἡ ἀνάγνωσις των παρουσιάζει ἀρκετὰς δυσκολίας λόγῳ τῶν πολλῶν συντομογραφιῶν καὶ τῶν Βενετιζιάνικων λέξεων πῶς ἀπαντῶνται συχνὰ εἰς τὰ κείμενα. Κάθε φύλλον περιέχει μίαν, δύο, τρεῖς καὶ ἐνίοτε πέντε καὶ ἕξ πράξεις καὶ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν συνολικὸν ἀριθμὸν τῶν φύλλων πῶς φθάνουν περὶ τὰς 10.000 καὶ ὑπολογίσωμεν, κατὰ μέσον ὄρον, τρεῖς πράξεις κατὰ φύλλον φθάνομεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 30.000 περίπου. Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα δὲν εἶνε συνήθως οἱ συμβαλλόμενοι, ἐνίοτε ὁμῶς καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἢ καὶ περισσότεροι καὶ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ μάρτυρες ἦσαν δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσότεροι, φθάνομεν εἰς τὸν καταπληκτικὸν ἀριθμὸν τῶν 120.000 ὀνομάτων.

Οἱ νοτάριοι συνήθιζον νὰ συντάσσουν τὰς πράξεις εἰς πρόχειρα φυλλάδια — τὰ ὁποῖα ἄλλος νοτάριος τὰ ὀνομάζει «σκίτσα» — καὶ αὐτὰ τὰ φυλλάδια ὑπέγραφιν οἱ μάρτυρες, ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ συμβαλλόμενοι. Τὰ πρόχειρα αὐτὰ φυλλάδια τὰ ἀντέγραφον ἐπιμελῶς εἰς τὰ πρωτόκολλα. Μόνον ὅταν διωρίζοντο διαιτηταί, διὰ κάποιαν διαφορὰν, ἀπὸ τοὺς ἀντιδικούς, συνετάσσοντο αἱ ἀποφάσεις των—πῶς ἦσαν κατὰ νόμον ἀνέκκλητοι—ἐνώπιον τοῦ νοταρίου καὶ τότε μόνον οἱ διαιτηταὶ ὑπέγραφον ἰδιοχείρως. Καὶ εὐρίσκονται τοιαῦτα ὑπογραφαὶ Ἑλληνικαί, Ἰταλικαί, σπανίως δὲ καὶ Ἑβραϊκαὶ καὶ σπανιώτατα καὶ Τουρκικαί.

Συμβαλλόμενοι ἀναφέρονται ὄχι μόνον κάτοικοι τοῦ Χάνδακος, ἐν οἷς καὶ Ἑβραῖοι, κατικουῖντες εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν συνοικίαν, ἀλλὰ καὶ

ἐκ τῶν χωρίων τῆς περιφερείας καὶ ἐκ Ρεθύμνου ὡς ἐπίσης καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν ἦτοι : ἐκ Μυτιλήνης, Χίου, Μονεμβασιάς, Ναυπλίου, Κωνσταντινουπόλεως, Συρίας, Κύπρου, Σκοπέλου, Ρόδου, Κυθήρων, Σαντορίνης, Βενετίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Πάτμου, Μυκόνου καὶ ἄλλων. Δὲν διεσώθησαν ὅμως τὰ βιβλία διαθηκῶν τοῦ Μιχ. Μαῤῃ.

Τὰ 19 πρωτόκολλα περιέχουν διορισμοὺς πληρεξουσίων, προικοσύμφωνα, πακτώσεις, ἀγοραπωλησίας ἀστικῶν καὶ ἀγροτικῶν ἀκινήτων, ναυλοσυμφωνητικά, συμβιβασμοὺς, ἀναγνωρίσεις χρῶν, ἐξοφλητικὰς ἀποδείξεις, δωρεὰς ἐν ζωῇ καὶ ἄλλας παρεμφεῖς δικαιοπραξίας.

Ὁ Μιχ. Μαῤῃς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους συμπατριώτας του, εἶχε τὴν λαμπρὰν συνήθειαν νὰ παραθέτῃ καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν συμβαλλομένων καὶ μαρτύρων διὰ τοὺς κατοίκους τοῦ Χάνδακος, ἐνῶ διὰ τοὺς ἐκ τῶν χωρίων τῆς περιφερείας, ἀναφέρει μόνον τὸ χωρίον τῆς καταγωγῆς των. Ἐξακριτήρισα ὡς λαμπρὰν τὴν συνήθειαν τοῦ Μαῤῃ διότι τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα ποὺ συνεκέντρωσα βασίζονται ἀκριβῶς εἰς τὰ ἐπαγγέλματα τῶν μαρτύρων.

Ἀπὸ τὰς δεκάδας χιλιάδας ὀνομάτων παραθέτω ἀλφαβητικῶς μόνον ἐκεῖνα ποὺ εἶνε ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον γνωστὰ καὶ τὰ ὅποια πολλὰ ἀκις ἐπαναλαμβάνονται ἦτοι : Ἄρκολεός, Ἄβράμης, Ἄμπράμος, Βλαστός, Βέλανος, Βαρούχας, Βασμοῦλος, Βασάλος, Βονάλες, Βάρδας, Βλάχος, Βασιλόπουλος, Βιτζιμάνος, Γρηγορόπουλος, Γρυπάρης, Γαβαλᾶς, Δραμιτινός, Δόλτσσε ἢ Δόλτσος, Δημητρόπουλος, Δοξαράς, Εὐδαιμονογιάννης, Ἐπισκοπόπουλος, Ζερβός, Θεμανός, Θαλασσινός, Καλογερόπουλος, Κασωμάτης, Κούμανος, Κολώνας, Καλογεράς, Κυνηγός, Καλοσυνᾶς, Κορέσης, Καλιάκης, Καταλλάκτης, Κλόντζας, Κορίνθιος, Καστροφύλακας, Καλύβας, Καλλέργης, Καλιφρονᾶς, Καλούδης, Καντακουζηνός, Καλοκύρης, Κουρκουμέλης, Κάλμπος, Κυριακόπουλος, Κάλωνᾶς, Καραβέλλας, Λόγγος, Λίτινος, Λούκαρις, Λογοθέτης, Λάσχαρης, Λούμπινας, Λουμπάρδος, Λαμπάρδος, Λάντος, Μαργούνης, Μουσοῦρος, Μελισσουργός, Μόσχος, Μαλαξός, Μουρμούρης, Μούζαλος, Μαῤῃς, Μιχαλίτζης, Μπαθᾶς, Νυταῤῃς, Νταμορός, Ναθαναήλ, Νομικός, Πάγκαλος, Πουλαδᾶς, Παντουβᾶς, Πηγᾶς, Πασχαλόπουλος, Παπαδόπουλος, Πλουσιαδινός, Παλαιολόγος, Πουλάκης, Πλούτινος, Παπαγιαννόπουλος, Πρασινίκος, Πολίτης, Ρίτζος, Ράλλης, Σκλέντζας, Στρατηγός, Σκλάβος, Σοφιανός, Σβυρός, Σωτήρχος, Σαχλίκης, Σγούρος ἢ Σγουρός, Σανούδος, Σαρακηνόπουλος, Σπανόπουλος, Στεφανόπουλος, Τουρλινός, Τζαγγαρόπουλος, Τριβυζᾶς, Χοῦμνος, Χρυσολωράς, Χορτάτζης, Χαιρέτης, Χαλκιοῦπουλος καὶ Χέλμης.

Ἄλλὰ δὲν ἐξυπηρετεῖ μόνον τοὺς Ἕλληνας κατοίκους ὁ Μαῤῃς ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐγενεῖς ἄρχοντας Ἐνετούς. Ἀναρίθμητοι εἶναι αἱ πρᾶ-

ξεις ὅπου συμβαλλόμενοι καὶ μάρτυρες εἶνε Ἐνετοὶ ἤτοι: Βενέρης, Γριμάνης, Γραδενίγος, Κονταρίνης, Κουρίνος ἢ Κουρῆς, Κορνάρος Μουδάτζος, Μπὸς ἢ Μπὸν, Μπαρμπαρίγος, Μαλιπιέρος, Μπέμπος, Ντάντολος, Ντακανάλε, Νταμουλῆς, Πασχαλίγος, Σαλαμόν, Σαγρέδος, Τζῆς ἢ Τζέν, Φαλιέρος καὶ Φοσχαρῆς.

Ἴδου τώρα τὰ ἐπαγγέλματα πὸν ἀναφέρονται εἰς τὰ Κατάστιχα: μουράρος (πὸν εἶναι ὁ κτίστης), μπαρμπέρης, ῥάφτης, χαλιναρᾶς, μποτέρης, μαραγγός, σελᾶς, χρυσοχός, τζαγγάρης, μαμαρᾶς, φουρνάρης, σπαθᾶς, πετροκόπος, γούναρης, σκουφᾶς, μακελλάρης, καθεγλᾶς, καλαφάτης, στανιέρης, καλυκᾶς, χαλκᾶς, ζυμοπουλητής, γναφέος ἢ μαυριστής, δοξαρᾶς, σκoiνοπλόκος, τορνάρης, σαϊτᾶς, κερᾶς, μπουμπαρδιέρος, σπλεντζέρης, χαλκομιτᾶς, σαλουμάρος, ξεπετσοτέρης, γερακάρης, παπλωματάρης, πολβεράρος, κλειδᾶς, χρυσαφᾶς, ψαροπουλητής, καπελλᾶς, περιβολάρης, σομαρᾶς, σανσέρης¹, ξυγγοκερᾶς, τυροπουλητής, ἐν δ-λω 46.

Εἰς τὰ ἐπαγγέλματα ἀναφέρονται ὡς πρωτομαστόροι εἰς τοὺς χρυσοχόους, τζαγγάρηδες, μαραγγούς, μουράρους, ῥαφτάδες καὶ καλαφάτες. Ἄλλα ἐπαγγέλματα εὐγενέστερα ἦσαν: ἀρωματάρης, νοτᾶριος, ἄββοκάτος, ἱατρὸς τζηροίκος, ἱατροφύζικος καὶ σγουράφος — ὡς τότε ἐγράφετο ἢ λέξις ζωγράφος. Τὸ ἐπάγγελμα «ἀρωματάρης ἢ ἀρωματᾶριος» τὸ συνήντησα πλειστάκις. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ λέξις σημαίνει τὸν παρασκευάζοντα ἢ πωλοῦντα ἀρώματα. Καὶ ἀρώματα ἦσαν τὰ τότε λεγόμενα spexie ἤτοι ἢ κανέλλα, τὸ γαρόφαλλο, τὸ μοσχοκάρυδο, τὸ λιβανωτὸ καὶ ἄλλα παραπλήσια μὲ τὰ ὁποῖα παρεσκευάζον τότε τὰ βότανα. Καὶ ἔχω πρὸς τοῦτο ἐνδείξεις. Ἡ μία εἶναι ὅτι ὁ ἐκτελεστὴς τῆς διαθήκης τοῦ διασήμου ζωγράφου Θεοφάνους μοναχοῦ ἦτο ὁ Γεώργιος Σγουράφος, ἀρωματάρης, ὁ ὁποῖος εἰς ἄλλο ἔγγραφο ἀναφέρεται ὡς «σπετζιέρος». Καὶ σπετζιέρον ἢ σπετζιέρην ὠνόμαζον καὶ τότε καὶ βραδύτερον τὸν φαρμακοποιόν. Ἡ δευτέρα ἐνδείξεις περιέχεται εἰς τὸ ὕπ' ἀρ. I ἔγγραφο εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἀντώνης Ζερβὸς ἀναφέρεται ἐν ἀρχῇ ὡς ἀρωματάρης καὶ εἰς τὸ τέλος ὡς «σπετζιέρος». Ὁ αὐτὸς Ζερβὸς εἰς πρᾶξιν τῆς 24-9-1558 ὑπογράφει: Ἀντώνιος Ζερβός, σπετζιέρος. Ὡστε λοιπὸν ἢ λ. ἀρωματάρης δὲν ἔχει ἀπολύτως καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν λέξιν armatore=ἐφοπλιστής, ὡς ἔγραψε προσφάτως μία γνωστὴ λογία εἰς τὴν μελέτην περὶ τῶν συνοικειῶν τῶν Ἑλλήνων ἐν Βενετία. Ἴδου τὸ ὕπ' ἀρ. I ἔγγραφο:

1) μεσίτης.

Νοτάριος Πέτρος Κυστροφύλακας. Κατὰστιχον (Φάκελλος ἀρ. 37)

9 (0') τοῦ μαρτίου 1559 (,αφνθ')

† εὐρισκόμενος νὰ ἔχω ἐγὼ γληγόρης υἱὸς τοῦ ποτὲ παπακὸρ Ιε-
σαι ἀπὸ τὸν τόπον τῆς κάρπανθος τὴν σήμερον εὐρισκόμενος εἰς τὸ
κάστρο τῆς κρήτης, κάποια ἀστένειαν εἰς τὰ χέρια καὶ εἰς τὰ ποδάρια
τὰ ὅποια νὰ γροικῶ καὶ τῆς ἀξῆς μου νὰ μὴν τᾶχω καὶ μηδὲ ποσῶς
νὰ μιδρώνω ὡσάν καὶ τὸ ἀπομονάρι μου κορμὶ καὶ γυρεύοντας ἄνθρω-
πον διὰ νὰ μοῦ δώσῃ τὴν ὑγείαν εἰς τὴν λεγόμενῃ ἀρρώστειαν, πρῶ-
το μὲ τὴν δύναμιν τοῦ δεσπότη μας χριστοῦ, διὰ τοῦτο ὀμπλιγάρεσαι
καὶ προμετέρεις ἐσὺ ὁ μισερᾶντῶνιος ζερβός, ἄρωματᾶριος, θέλοντας
μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ καὶ μὲ τὰ ρεμέντια¹ καὶ φαντίγαις² τὲς ἰδικές
σου νὰ μὲ ὑγιάνῃς εἰς τὴν λεγόμενῃ ἀρρώστια, τὴν σήμερον ἡμέραν
ἦλθαμε εἰς σέ τοῦτο τὸ συνβιβαστικὸ καὶ μὲ δύναμιν τοῦ φανεροῦ
τούτου ἰστρουμέντου μοῦ προμετέρεις ἐσὺ ὁ λεγόμενος μισερᾶντῶ-
νιος νᾶσαι κρατημένος εἰς τέρμενο ἡμέραις μ' βελτσίρκα³, ἀπὸ τὴν
σήμερον νὰ μὲ ἔχῃς γιατρεμένο εἰς τὴν λεγόμενῃ ἀρρώστια μὲ ὅ,τι
μῶδο καὶ στράτα σὲ φωτίσῃ ὁ θεὸς διὰ τὸ καλλίτερο καὶ διὰ τὰ για-
τρικὰ, μέντιτζε⁴, μεντιτζήνες⁵, φαντίγαις καὶ κόπον ἀποῦ θέλεις κο-
πιάσει, συνεβαστικῶς ἐκάμαμεν νὰ σοῦ δώσω δουκάτα χρυσᾶ τζεκίνια
ς' ἦγονν ἕξη καὶ ὄχι ἄλλο καὶ αὐτὰ νὰ σοῦ δώσω εἰς τοῦτο τὸ μῶ-
δο, ἦγονν τὴν σήμερον ἔδωκά σου ἔμπρὸς τοῦ παρόντος νοταρίου καὶ
τῶν κάτω γεγραμμένων μαρτύρων δουκάτα χρυσᾶ δύο, τὰ δὲ ἔτερα
δουκάτα χρυσᾶ τέσσερα ὅσο μὲ ἀπογιάνῃς εἰς τὸ ἄνωθι τέρμενο, τὰ
ὅποια τζεκίνια τέσσερα τὴν σήμερον τὰ ἔδωκα τοῦ μισερᾶντοῦσο μι-
ράνο νὰ στέκουν ἐν ντεπόζιτο⁶ εἰς τὰ χέρια του νὰ σοῦ τὰ δώσῃ ὡς
ἄνωθι ἔμπροστὰ τοῦ νοταρίου καὶ τῶν μαρτύρων, δὲν ἀτεντέροντᾶ⁷
σου νὰ τὰ σκοδέρῃς διὰ τοῦ γαστάλδη χωρὶς ἐναντίο, ξεκαθαρίζον-
τας ἀληθινὰ καὶ ἐτούτην τὴν κοντετζῶν⁸, καὶ ἀνίσως καὶ εἰς τὸ λεγό-
μενο τέρμενο δὲν ἤθελες μὲ ἔχει γιατρεμένον εἰς τὴν λεγομένην ἀρρω-
στία μὰ νὰ φαίνεται νὰ εἶμαι ὡσάν καὶ τὴν φορὰν τούτην, μὲ ὄρο
ἀποῦ θέλω πάρει ἀπάνω εἰς τὴν ψυχὴν μου, διότι δὲν εἶναι προᾶγμα
ἀποῦ νὰ φαίνεται, νὰ μὴν εἶμαι κρατημένος νὰ σοῦ δίδω ἄλλο τίποτας
παρὰ τὰ λεγόμενα τζεκίνια δύο ἀποῦ τὴν σήμερον σοῦ ἔδωκα διὰ τῶ
κόπους ἀποῦ θέλεις κοπιάσει καὶ νὰ μοῦ γιαιγέρῃ ἔμένα ὁ λεγόμενος
μαράνος ὀπίσω τὰ λεγόμενα τζεκίνια τέσσερα, δίχως κανένα κοντρά-
στο⁹ καὶ οὕτως εἶμαι κοτέντος¹⁰, βάνοντας καὶ διὰ πένα¹¹ ἀλληλογία

1) θεραπευτικὰ μέσα. 2) κόπους. 3) ἡ λερίπου. 4) γιαιτρός. 5) φάρμακα.
6) παρακαταθήκη. 7) ἂν παραμελήσῃ. 8) τὸν ὄρον. 9) ἄνευ ἀντιρρήσεως.
10) εὐχαριστημένος. 11) ποινὴ.

ὕπερπ. ρ' διὰ τὴν φάμπρικαν τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας καὶ πάλι τὸ παρὸν στη δύναμί του καὶ εἰς αὐτάνα ἐγὼ μονοῦσος μαρᾶνος εἶμαι κοτέντος καὶ παραλαμβάνω τὰ λεγόμενα τζεκίνια τέσσερα νὰ στέκουν εἰς τὰ χέρια μου ὡς ἄνωθι, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ἄνω γεγραμμένος ἀντώνιος ζερβός, σπετζιέρης εἶμαι προξέντις καὶ κοτέντος εἰς ὅλους τοὺς ἄνωθι μύδους καὶ κοντιζιόνες τοῦ ἄνω εἰρημένου ἰντροουμένου.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ ἰωάννης τζερουλῆς καὶ μαῖστρο φραντζέσκος λαρδέος, μουράρος.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τοὺς νοταρίους τῆς περιόδου ἐκείνης (1538 – 1578). Τὸ ἐν τῷ Κρσιτικῷ Ἀρχεῖφ Βενετίας εὐρετήριον ἀναφέρει τὰ ὀνόματα 38 νοταρίων Κρήτης, τῶν ὁποίων διεσώθησαν ὀλίγα ἔγγραφα.

Ἀπὸ τὰ κατάστιχα ὅμως τοῦ Μαῤᾷ συνκενένρωσα τὰ ὀνόματα ἐτέρων 122 νοταρίων πλέον 26 ποὺ ἦσαν νοτάριοι τῆς Μεγάλης Καντζηλαρίας. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι διωρίζοντο διὰ θεσπισμάτων τῆς Γερουσίας. Οὕτω τὴν 15.12.1562 διορίζεται νοτάριος τῆς Μεγάλης Καντζηλαρίας ὁ Ἀντώνιος Βεργίτσης ἀντὶ τοῦ Πιέρου Μουσούρου καταδικασθέντος εἰς ὑπερορίαν.

Ἴδου τὰ ὀνόματα τῶν νεοευρεθέντων νοταρίων κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν καὶ ἐντὸς παρενθέσεως σημειοῦνται τὰ ἔτη καθ' ἃ οὗτοι ἀναφέρονται εἴτε ὡς συμβαλλόμενοι εἴτε ὡς μάρτυρες ἢ ὡς διαιτηταί.

1. Ἀμιρόπουλος Παπαμιχαὴλ λεγόμενος Γαλανός (1564–76)
2. Ἀρμένης Παπαϊωάννης (1554–69)
3. Ἀσπρογίτης Μαννέας (1538)
4. Βλαστός Παπαγεώργιος λεγόμενος Μπουνιαλέτος (1558–78)
5. Βασμούλος Μικέλε (1569)
6. Βεργολέος Νικόλαος (1571–72)
7. Βλαδίμηρος Τζουάνε (1576–77)
8. Βεργολέος Παπαϊωάννης (1560)
9. Γριμάνης Ἰωάννης (1571)
10. Δαφνομήλης Γεώργιος (1549–69)
11. Δραμιτινός Νικόλαος (1558)
12. Ἐπισκοπόπουλος Γεώργιος (1553)
13. Ζαχαρίας Ἰωάννης ἢ Τζουὰν (1553–75)
14. Ζάμορος Γεώργιος (1564–73)
15. Ζάμορος Μανουὴλ ἢ Μαννέας (1549–67)
16. Ζάμορος Πιέρος (1564–71)
17. Ἰσίδωρος Πέτρος τοῦ Ἀνδρέα (1569)
18. Ἰεσοῦς Παπαγεώργης τοῦ Μανουὴλ (1567–77)

ΝΟΤΑΡΙΟΙ

19. Κυνηγὸς Γεώργιος (1549–58)
20. Κατελᾶς Τζουὰν (1538–64)
21. Κυνηγὸς Μιχαὴλ (1555–76)
22. Κουρῆς Παῦλος (1567)
23. Κροῦσος Παπαϊωάννης (1561)
24. Κασωμάτης Θεόδωρος (1538–49)
25. Κορογῶνας Παπασταμάτης (1553–69)
26. Κλάδος Τζουὰν (1564)
27. Κουλίντε Παπαμιχαὴλ (1562)
28. Κουταγιώτης Μανώλης τοῦ Παπανικόλα (1564–66)
29. Κυριάκης Χριστόφορος (1564–72)
30. Κυριάκης Παπαμανουὴλ (1562–77)
31. Κατζουρᾶς Παπαϊωάννης (1564–66)
32. Κοντοϊωάννης Μιχαὴλ (1550–64)
33. Καλωνᾶς Σταμάτης (1564–67)
34. Κανέτος Μανουὴλ (1569)
35. Κονταρῆς Μανουὴλ (1572)
36. Κορογῶνας Παπανικόλας τοῦ Παπασταμάτη (1569–75)
37. Κασωμάτης Μανουὴλ ἢ Μαννέας (1573–78)
38. Κατζουνάλιος Γεώργης (1553)
39. Κυριακόπουλος Μιχαὴλ (1558–60)
40. Καλασιφόρνης Παπαϊωάννης (1566–67)
41. Κονταρῆς Μιχαὴλ (1557–72)
42. Καλύβας Γεώργιος (1569)
43. Κουδουμουνηῖς Μιχαὴλ λεγόμενος Ζαρχάνης (1567)
44. Λυγνὸς Μανουὴλ (1549–60)
45. Λαγῶς Σταυριανὸς (γνωστὸς καὶ ἄλλοθεν) (1549–75)
46. Λεντίτζης Ἰωάννης (1569)
47. Λούμπινας Ἀντώνιος (1575–78)
48. Μαρῆς Δημήτριος (1562)
49. Μαρῆς Γεώργιος (1578)
50. Μαρουλιανὸς Ἰερώνυμος (1538–55)
51. Ματζαμᾶς Φίλιππος (1538)
52. Μελισσηνὸς Τζουὰν (1538–61)
53. Μαρίτζης Παπαϊωάννης (1560–69)
54. Μπονῆς Φραγγιάς ἢ Φραντζέσκος (1561)
55. Μπονῆς Πανταλέος (1562–69)
56. Μακρυνᾶς Νικόλαος (1555–61)
57. Ματζαμᾶς Γεώργιος (1561–71)
58. Μέγγουλος Δομέτιος (1538)

59. Μόσχος Πόλος ἢ Παῦλος (1564-73)
60. Μαγγανάρης Μιχαήλ (1564)
61. Μουζουράκης Γεώργης ἢ Τζώρτζης (1564-73)
62. Μαϊδιώτης Ἰωάννης (1561-64)
63. Μπάρδης Μικέλε (1569-78)
64. Μουρμούρης Μάρκος (1555)
65. Μαρουλιανὸς Ἰωάννης (1558-64)
66. Μουσοῦρος Τζουάνες τοῦ Πιέρου (1561-62)
67. Μιχαλίτζης Παπαπέτρος (1565)
68. Νίκος Φραγγιάς (1538)
69. Νταταίπρις Στέφανος (1538)
70. Ντουγλῆς Μιχαήλ (1538-69)
71. Ντουγλῆς Φραγγιάς ἢ Φραντζέσκος (1572-78)
72. Νταταίπρις Μαννέας (1553-69)
73. Ναθαναήλ Παπαϊωάννης (1548-62)
74. Ντεκαμίτιμπος Ἱερώνυμος (1569)
75. Ντελινιάγος Πανταλέος (1555-62)
76. Ντεφεράρας Κωσταντῆς (1564)
77. Ξενικὸς Γεώργιος (1569)
78. Παπαδόπουλος Θεόδωρος (1538)
79. Πανταλέος Πόλος ἢ Παῦλος (1538)
80. Πρῶτος Βασίλειος (1561)
81. Πατσιδιώτης Μιχαήλ (1564)
82. Παβίας Γιάκομος (1555-69)
83. Παμπούκης Τζουάν (1557-64)
84. Πατσιδιώτης Παπαγεώργης λεγόμενος Μανιακὸς (1553-67)
85. Παπαδόπουλος Μιχαήλ (1566)
86. Παγανῆς Θεόδωρος τοῦ Παπαγεωργίου (1551-78)
87. Παπαδόπουλος Τζώρτζης (1577-78)
88. Περδικάρης Ἀντώνιος λεγόμενος Λιάκος (1561-67)
89. Ροδακινὸς Ἰωάννης τοῦ Σταμάτη (1561-75)
90. Ρότα Τζουάν Ἀντώνης (1564)
91. Ραυτόπουλος Ἰωάννης (1573)
92. Ρωμανὸς Μανουήλ (1551)
93. Σίνιολος Μιχαήλ (1561-64)
94. Σγουρὸς Κωσταντῆς (1562-66)
95. Σέρβος Παπακωσταντῆς (1538-53)
96. Σγουῦρος Γεώργιος (1551-64)
97. Σακελλάρης Ἱερώνυμος (1555)
98. Σιλιγάρδος Μανουήλ τοῦ Παπαγεώργη (1553-71)

99. Σερέπετζης Ἄνδρέας (1560)
  100. Σαῖτᾶς Νικόλαος (1564)
  101. Στριάνος Κωσταντῖς (1564–67)
  102. Στριάνος Γεώργιος (1573)
  103. Σιλιγάρδος Παῦλος (1564–76)
  104. Σίδερης Πετρῆς (1569)
  105. Τζαγαρόπουλος Ἀντώνης (1538)
  106. Τζαγαρόπουλος Κυριάκος (1538)
  107. Τζαγαρόπουλος Ἰάκωβος ἢ Γιακουμῆς (1538–64)
  108. Φυγολικὸς Ἀντώνιος (1577)
  109. Φακίρης Κωσταντῖς (1564)
  110. Φιέλλος Γεώργιος τοῦ Παπαῖωάννη (1569)
  111. Φαλιέρος Παπαγγελῆς τοῦ Παπανικόλα (1561)
  112. Φιλόξενος Παπαγεώργης (1538–67)
  113. Φοραδάρης Κωσταντῖς (1538)
  114. Χαλκιόπουλος Νικόλαος λεγόμενος Καψαμπέλης, ἱεροδιάκονος (1538–76)
  115. Χαλκιόπουλος Μαννέας λεγόμενος Καψαμπέλης (1553)
  116. Χαλκιόπουλος Ἄνδρέας (1549)
  117. Χαλκιόπουλος Παπαντώνης τοῦ Γεώργη (1551–69)
  118. Χρουσὸς Νικόλαος (1571)
  119. Χαζῆς Μανουήλ (1558)
  120. Χορτάτζης Εὐδόκιμος (1549–53)
  121. Χρουσοψύρης Παπαμιχαήλ (1569)
  122. Ψυχούλης Παπαγεώργης (1558)
- Ἴδου τώρα τὰ ὀνόματα τῶν νοταρίων τῆς Μεγάλης Καντζηλλαρίας :
1. Καλωνᾶς Φραγγιᾶς ἢ Φραντζέσκος (1562–69)
  2. Κολώνας Παῦλος (1562–64)
  3. Κακούρης Νικόλαος (1567)
  4. Κατέλος Ἄνδρέας (1571–77)
  5. Λομπάρδος Μικέλε τοῦ Θεοδώρου (1569–73)
  6. Λουράντος Νικόλαος (1564)
  7. Μπονῆς Τζώρτζης (1549–69)
  8. Μπαζίκης Μιχαήλ (1562–73)
  9. Μαλαξὸς Σταυράκης τοῦ Πρωτοπαπᾶ Ναυπλίου, νοτάριος τῆς Ἀβογαρίας¹ (1561)
  10. Μαγγανάρης Τζώρτζης (1560–77)
  11. Μπὸς ἢ Μπὸν Τζώρτζης (1538–76)

1) Τῆς Εἰσαγγελίας, ὡς λέγομεν σήμερον.

12. Ναβίλης Πιέρος (1555-71)
13. Νεώτερος Τζουάνε (1558)
14. Ντιγκαρτζόνε Ἀλοῦζε (1578)
15. Πηζῆς Φραντζέσκος (1555-78)
16. Πελεργῆς Τζουάν (1564-78)
17. Πόρτζιος Γεώργιος (1538-53)
18. Παγᾶς Τζώρτζης (1577)
19. Ρουγέρης Ἰωάννης (1569)
20. Σεργέδος Ἰερώνυμος (1538-72)
21. Σακελλάρης Στέφανος τοῦ Τομάδι (1551-64)
22. Σύνιολος Αὔγουστινος (1577)
23. Τριβιζᾶς Μάρκος (1551-69)
24. Τριβιζᾶς Φραντζέσκος (1560-73)
25. Τριβίδης Μιχαήλ (1553-64)
26. Φιάμας Πέτρος (1566)

Εἶδομεν ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τούς νοταρίους φέρονται καὶ μὲ παρωνύμια. Μεταξὺ τούτων εἶναι καὶ ὁ Παπαγεώργιος Βλαστός λεγόμενος Μποννιαλέτος, κάτοικος τοῦ Χάνδακος, υἱὸς τοῦ караβοκύρη Ἰωάννη Βλαστοῦ καὶ εἶναι ὁ ὀλίγον βραδύτερον ἀναφερόμενος ὡς ἐφημέριος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων ἐν Βενετία. Τὰ παρωνύμια τότε ἦσαν πολὺ διαδεδομένα. Ἄνευρέθησαν πολυάριθμα εἰς τὰ πρωτόκολλα Μαῦ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔγινε μία ἀνθολόγησις τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν :

Μανοῦσος Χαρτοφύλακας	λεγόμενος	Βούστιχος
Μιχαήλ Πατρολόγος	»	Τρεβλός
Μαῖστορογεώργης Λεντίτζης	»	Πάμπελας
Μιχαήλ Σοφιανός	»	Μαρίτζης
Γεώργιος Σπηλιώτης	»	Ψαρός
Κωνσταντῆς Παπαθεοτόκης	»	Σκανδάλης
Μιχαήλ Τουρλινός	»	Κουρμούλης
Μιχαήλ Τζαγαρόπουλος	»	Κορνιαχτός
Ἄντωνιος Θεοχάρης	»	Φασουλῆς
Γεώργιος Σερέπετζης	»	Δαμασκηνός
Γεώργιος Ξεδάκτυλος	»	Ἄρβανιτάκης
Μανώλης Μουσοῦρος	»	Μουστοξύδης
Ἄνδρέας Συρίγος	»	Ἄετός
Στέφανος Λορέντζης	»	Μποῦφος
Μανώλης Σοφιανός	»	Μορῆς
Γεώργιος Κορτετζῆς	»	Κοντοσταῦλος
Κωνστ. Χορτάτζης	»	Λαγονάρης

Γεώργιος Παπαδόπουλος	λεγόμενος	Πειρασμός
Στρατήγης Μιλιαράς	»	Σαλιάρης
Νικόλας Γραμματικόπουλος	»	Βαρδαλούχας
Κωνσταντῖνος Πλούτινος	»	Βραχνός
Παπαμανουήλ Λαμπάρδος	»	Τζάβαλης
Μανουήλ Σανούδος	»	Μπλάβος
Γεώργιος Σχορδύλης	»	Ποντικάλης ἢ Μπούμπουλης
Ἰωάννης Παπαδόπουλος	»	Κουτρολογιάννης
Ματθαῖος Πλατιδέμος	»	Σκυλόψαρο
Κωνσταντῖς Φουρογιάννης	»	Χαλῆς
Μανούσος Γρηέκος	»	Ἄραρης
Μανώλης Κορωνίδς	»	Πασπαλάς
Κυριάκος Καλοκύρης	»	Πεξεργάς
Ἰωάννης Γοιμάνης	»	Τζοῦλος

* Ὡς περᾶσωμε τώρα εἰς ἄλλο ἐπάγγελμα ἦτοι εἰς τοὺς τζηροῦικους καὶ τοὺς medici-fisici. Ἡ λέξις τζηροῦικος καὶ ὄχι cerusico ὡς ἐγράφη προσφάτως παρὰ τινος, εἶναι ἡ παραφθορὰ τῆς λέξεως «χειροῦργος» καὶ τὴν εἶχον ἀνεύρει καὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν ἐν Μορέᾳ Ἐνετῶν Προβλεπτῶν ὡς ceroico. Οὗτοι ἦσαν πρακτικοὶ γiatροι καὶ ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ «μαῖστρου». Ἴδου τὰ ὀνόματά των, ὡς προκύπτουν ἀπὸ τὰ Κατάστιχα Μιχ. Μαῤᾰ. Ἐν παρενθέσει σημειοῦνται καὶ τὰ ἔτη ποῦ ἀναφέρονται ὡς συμβαλλόμενοι ἢ μάρτυρες :

ΓΙΑΤΡΟΙ

1. Ἀγαπητὸς μαῖστρο Ματέος, ἱατρὸς τζηροῦικος (ἔτσι ὑπογράφονται) (1575-77)
2. Ἀμπράμος μαῖστρο Κωνσταντῖς τζηροῦικός (1538)
3. Βενιέρης μαῖστρο Στεφανῆς » (1553-54)
4. Γούρης μαῖστρο Φίλιππος » (1539)
5. Γοιμάνης μαῖστρο Νικόλδς τοῦ Μανώλη » (1551-66)
6. Γρατσιάνος ῥεμπὶ μαῖστρο Ἰσαῆς Ἐβραῖος » (1551-66)
7. Γενοβέζος μαῖστρο Τομάδι » (1567)
8. Γαβαλᾶς μαῖστρο Γεώργης » (1577-78)
9. Γόρος μαῖστρο Ἰωάννης » (1553)
10. Γκοτέσος μαῖστρο Τομάδι » (1567)
11. Θεολόγιτης μαῖστρο Γεώργης » (1555-73)
12. Θεολόγιτης μαῖστρο Δημήτρης » (1573)
13. Μαῖστρο Θόδωρος » (1553)
14. Κορωνίδς μαῖστρο Δημήτρης » (1553-77)
15. Κολώνας μαῖστο Νικόλας » (1553-77)
16. Κορωναῖος μαῖστρο Γεώργης » (1554-75)
17. Κουστταντῖς μαῖστρο Ἀμπράμος Ἐβραῖος » (1538)

18. Κουζῆς μαῖστρο Τζανῆς	τξηροῖκος	(1566)
19. Καρποφόρος μαῖστρο Δημήτρις	»	(1538)
20. Κανατᾶς μαῖστρο Τζανῆς	»	(1566)
21. Κουσαντῆς μαῖστρο Λέος Ἑβραῖος	»	(1538)
22. Κοσμᾶς μαῖστρο Νικόλας	»	(1553-77)
23. Λινάρδος μαῖστρο Ἰωάννης	»	(1551-64)
24. Μέγγανος μαῖστρο Φραγγιάς	»	(1564-72)
25. Μαυριανὸς μαῖστρο Κωνσταντῆς	»	(1558-62)
26. Μουδάτζος μαῖστρο Φραγγιάς	»	(1564-72)
27. Μαζαράκης μαῖστρο Γεώργης	»	(1555-58)
28. Μητσόπουλος μαῖστρο Γεώργης λεγόμε. Γαζῆς	»	(1561-73)
29. Ντετζόρτζης μαῖστρο Μπαλδασέρας	»	(1564)
30. Ντανάπολις μαῖστρο Τζανῆς	»	(1573)
31. Νταλφέρος μαῖστρο Μάρκος	»	(1564)
32. Ντεγιάκομος μαῖστρο Τζουάνες	»	(1578)
33. Ντεκάντι μαῖστρο Μπενέτος	»	(1570)
34. Ρίτζος μαῖστρο Βιτσένιζος	»	(1538-71)
35. Σεβαστὸς μαῖστρο Γεώργης	»	(1553-71)
36. Σιλιγάρδος μαῖστρο Ἰωάννης	»	(1552)
37. Σκρίνιος μαῖστρο Πρόσφυρος	»	(1561)
38. Τραγγέλης μαῖστρο Σταμάτης	»	(1566)
39. Τοδέσκος μαῖστρο Ἡλίας, Ἑβραῖος	»	(1553)
40. Τάντρης μαῖστρο Παῦλος	»	(1538-39)
41. Φλάσκος μαῖστρο Μανούσος	»	(1538)
42. Φράγγος μαῖστρο Μπενέτος	»	(1569-75)
43. Χαλκιόπουλος μαῖστρο Μαρής	»	(1554-77)
44. Χαλκιόπουλος μαῖστρο Γεώργης	»	(1562)
45. Χαλκιόπουλος μαῖστρο Περάτζης	»	(1566)
46. Χαλκιόπουλος μαῖστρο Μιχέλης	»	(1566-71)
47. Χουδᾶς μαῖστρο Τζατερδότος Ἑβραῖος	»	(1538)
48. Χρυσάφης μαῖστρο Φραγγιάς	»	(1538)

Ἐν τῷ συνόλω, 48 ἦσαν οἱ ἱατροὶ τξηροῖκοι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω ἀναφέρονται ὑπηρετοῦντες ὡς ἱατροὶ εἰς τὰ Ἑνετικὰ Κάτεργα (galere).

Ἴδου τώρα τὰ ὀνόματα τῶν medici - fisici ἢ παθολόγων ὡς λέγομεν σήμερον :

1. Ἀσκενατζῆ ρεμπὶ Σολομὼν Ντεντονάδι «ντοτόρε» (1571) Ἑβραῖος.
2. Γρατσιάνος ρεμπὶ Λέος Ἑβραῖος ντοτόρες-fisico (1538-67)
3. Κονταράτος Μιχαήλ-Μανούντιος ντοτόρες-fisico (1566)

4. Κασωμάτης Τζουὰν ντοτόρες φύζικος, ντοτόρες τῆς μεδιτσίνας (1558-66)
5. Κουζῆς Λέος Ἑβραῖος ἰατρός φύζικος (1577)
6. Μπαζίκης Φραντζέσκος ντοτόρες τῆς μεδιτσίνας (1577-78)
7. Ντελμέδεγος ῥεμπὶ Ἰλίας Ἑβραῖος ντοτόρες φύζικος (1576)
8. Ντελμέδεγος ῥεμπὶ Ἀμπᾶ Ἑβραῖος ντοτόρες φύζικος (1576)
9. Ρουτζέρος Πέτρος ἰατροφύζικος (1553)
10. Σκορδύλης Νικόλαος (1538-1571) κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὑπέγραψεν ὡς ἰατρός, βραδύτερον ὡς ντοτόρες
11. Σιδεροραῦτης Μαννέας ἐκλεκτὸς ντετόρες ἰατρὸς (ἔτσι ὑπογράφει) (1564)
12. Σαγονάτζος Νικόλαος ντοτόρες ἰατροφύζικος, υἱὸς ἀρωματάρη (1562-71)
13. Τοδέσκος Σαμουήλ Ἑβραῖος, ἰατροφύζικος (1577)
14. Τοδέσκος Μωσὲ Ἑβραῖος, ἰατροφύζικος (1538-1560)
15. Τσαγγάνης Μανώλης ἰατροφύζικος (1554)
16. Φράγγος Μανώλης ἰατροφύζικος (1569)
17. Φράγγος Νικόλαος ἰατροφύζικος (1569)
18. Χοῦλος ρεμπὶ Ἰακῶβ ντοτόρες ἰατροφύζικος (1567) Ἑβραῖος
19. Χαραβὶν Δαβὶς Ἑβραῖος ἰατροφύζικος (1577)
20. Ψαρᾶς μισὲρ Τζώρτζης ἰατροφύζικος (1573)

Ὡστε λοιπόν, πλὴν τῶν 48 πρακτικῶν ἰατρῶν (τσηροῖικων) ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι 20 ἰατροφυσικοὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔνδεκα ὑπογράφουν ὡς ἐκλεκτοὶ ντετόροι. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι τὸν τίτλον τοῦ διδάκτορος τὸν ἀπέκταν εἰς τι Πανεπιστήμιον καὶ τοιοῦτο δὲν ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ τῆς Πάδοβας. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μανθάνομεν τὴν ἐπαφὴν τῶν Κρητῶν ἐπιστημόνων μὲ τὴν Ἰταλικὴν Ἀναγέννησιν. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἴδωμεν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κρήτης καὶ πρακτικοὶ δικηγόροι ἀλλὰ καὶ διδάκτορες τοῦ δικαίου ἦτο ἀπόφοιτοι τοῦ Πανεπιστημίου Παδοῦσης ποὺ ἦτο τὸ μόνον ὅπου ἐφοίτων Κρηῖτες καὶ Κύπριοι κατὰ τὴν χρονικὴν ἐκείνην περίοδον.

Ἰδοὺ τὰ ὀνόματα τῶν «ἀββοκάτων» ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὰ Κατὰστιχα :

1. Ἀνδρονίκης Τζουὰν ἄξιος ἀββοκάτος (ἔτσι ὑπέγραψεν) (1564-1578)
2. Ἀρμένης Μάρκος ντετόρες ἀββοκάτος (1564)
3. Ἀμαῖς Φραντζέσκος ἄξιος ἀββοκάτος (1566-71)
4. Ἀνεμοψυρᾶς Τζουὰν ἐκλεκτὸς ντετόρες ἀββοκάτος (1567)
5. Ἀβραχᾶ ρεμπὶ Δαβὶ Δελησιδ ντετόρες, Ἑβραῖος (1562)

Διευκρινίσεις

6. Ἀσπρογίτης Μαννέας ἀββοκάτος (1566)
7. Βατζάγγος Νικόλαος ἄξιος ἀββοκάτος (1538-76)
8. Βενέρης Μιχαὴλ ἄξιος ἀββοκάτος (1562-73)
9. Βιτζιμάνος Μάρκος ἀββοκάτος (1571-73)
10. Βεργίτης Νικόλαος ἀββοκάτος (1573-75)
11. Γαβρᾶς Τζώρτζης ἀββοκάτος (1560-76)
12. Κανέτος Τζουάν τοῦ μισέρ Λέω ἄξιος ἀββοκάτος (1553-78)
13. Κοντιράτος Τζώρτζης ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1566-78)
14. Κιρτάδος Λουκάς ἀββοκάτος (1577)
15. Κυριακόπουλος Μιχαὴλ ἀββοκάτος (1566-76)
16. Κολώνας Πρόσφορος ἀββοκάτος (1553-64)
17. Κορνάρος Πιέρος ἀββοκάτος (1553-60)
18. Κεφαλᾶς Μικέλε ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1575)
19. Κολώνας Πιέρος ἀββοκάτος (1569)
20. Λομπάρδος Πιέρος τοῦ Φραυτζέσκου ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1564-78)
21. Λουλῆς Ἰακώβ τοῦ Ρεμπὶ Σαλομών, ντετόρες (1567)
22. Μελισσηνὸς Τζουάνες ἀββοκάτος (1555-73)
23. Μαυρογιάννης Ἀνδρέας ἀββοκάτος (1564-77)
24. Μαδερός Ἀντώνιος ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1560-73)
25. Μουζουράκης Τζουάνες ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1560-78)
26. Μούτζαλος Τζουάνες ἄξιος ἀββοκάτος ντετόρες (1538)
27. Μεσσήνας Τζώρτζης ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1564-72)
28. Μαρτσελιᾶς Μάρκος ἐκλεκτὸς ντετόρες (1564)
29. Μαυρογιάννης Ἰωάννης ἀββοκάτος (1569)
30. Μπονῆς Εὐστάθιος ἀββοκάτος (1572)
31. Μεσσήνας Μανούσος ἀββοκάτος (1575)
32. Ντενασῆς Νικόλας ἀββοκάτος (1564)
33. Ντενασῆς Μιχαὴλ ἀββοκάτος (1560-75)
34. Ντάντολος Ἀνδρέας ἀββοκάτος (1564-77)
35. Ναβίλλης Καστέλλος ἄξιος ἀββοκάτος (1551-66)
36. Ντεμέτζος Μαννέας ἄξιος ἀββοκάτος (1538-55)
37. Ντεμέτζος Τζουάν ἀββοκάτος (1539)
38. Ναδάλης μισέρ Τζουάν, ἐκλεκτὸς ντετόρες ἀββοκάτος (1558)
39. Ὀλίβιος Ἀνδρέας ἀββοκάτος (1564-75)
40. Ὀλίβιος μισέρ Μπορτολιὸς ντετόρες ἀββοκάτος (1561-67)
41. Οὐζοντεμάρ Ἀλεσσάνδρο ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1566-1577)
42. Οὐζοντεμάρ Τζώρτζης ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1564)
43. Παγᾶς μισέρ Τζουάνε ἀββοκάτος (1566)

44. Πέμπος Ἀντώνιος ἀββοκάτος (1553-54)
45. Πελεγρῆς Νικόλαος, ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1577)
46. Παγᾶς Νικόλαος ἀββοκάτος (1551-66)
47. Πιζάνης Μένεγος ἄξιος ἀββοκάτος (1551)
48. Πανταλέος Ἀνδρέας ἀββοκάτος (1561)
49. Ρόσος Σαμπεθάϊ ἀββοκάτος (1573)
50. Συρίγος Νικόλαος ἀββοκάτος (1562)
51. Σκλέντζας μισέρ Τζώρτζης ἄξιος ἀββοκάτος (1564-78)
52. Συρίγος Μανοῦσος ἀββοκάτος (1553-67)
53. Σκλέντζας Ἄγγελος ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς λέντζας (1553-77)
54. Στέλλας Ὀλιβέρος ἀββοκάτος (1560-69)
55. Στανίνης Ἰζέπος ντετόρες ἀββοκάτος (1558-77)
56. Σαντίνης Φραντζέσκος ἀββοκάτος (1561)
57. Στέλλας Γιάκομος ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς Λέντζας τοῦ Ὀλιβέρι (1571)
58. Τριβιζᾶς Θωμᾶς ἄρχων, ἐκλεκτὸς ντετόρες, ἀββοκάτος (1560-69)
59. Τσέλεγος μισέρ Ἰερώνυμος ἀββοκάτος (1566)
60. Τσερτορέλλος Μπόρτολος ἀββοκάτος (1568-73)
61. Τελουντᾶς Θεοδόσιος ἄξιος ἀββοκάτος (1566-67)
62. Τζαπέσκος Ἀντώνιος ἐκλεκτὸς ντετόρες τῆς Λέντζας (1567-69)
63. Χρυσὸς Πόλος ἢ Παῦλος ἀββοκάτος (1567-69)

Ἐπὶ 63 δικηγόρων οἱ δέκα ἀναφέρονται ὡς «ντετόροι» οἱ 12 «ὡς ἐκλεκτοὶ ντετόροι τῆς Λέντζας», οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι ἀπλῶς ὡς ἀββοκάτοι ἢ ἄξιοι ἀββοκάτοι. Ἡ λέξις «λέντζα» πολὺ μὲ ἀπασχόλησε διότι ἤμπορεῖ νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ ὡς «λόντζα» καὶ τέλος ἀνευρέθη ἡ ἀκριβῆς ἐρμηνεία κάτωθι μιᾶς διαιτητικῆς πράξεως τῆς 7ης Μαΐου 1577 ὅπου ἓνας ἐκ τῶν διαιτητῶν ὑπογράφει ἰταλιστὶ ὡς ἔπεται : «Io Angelo Scienza dottor di legge, arbitro et giudice affermo» ἦτοι «ἐγὼ Ἄγγελος Σκλέντζας διδάκτωρ τοῦ δικαίου, διαιτητῆς καὶ κριτῆς βεβαιῶ».

Εἶναι προφανὲς ὅτι καὶ οἱ διδάκτορες τοῦ δικαίου καὶ οἱ ἄλλοι δέκα διδάκτορες ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ τρόφιμοι τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, οὐδεὶς ὅμως ἐκ τῶν συγγραψάντων τὴν ἱστορίαν τοῦ Πανεπιστημίου τούτου ἀναφέρει Κρητᾶς σπουδαστὰς ἐκείνης τῆς περιόδου. Μόνον ὁ Facciolati εἰς τὸ σύγγραμμα *Fasti Gymnasii Patavini* ἀναφέρει ὡς πρῶτον καθηγητὴν τῆς μόλις τὸ 1567 συστηθείσης ἔδρας τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου, τὸν Τζώρτζην Μεσσήναν (ὑπ' ἀρ. 27 τοῦ Καταλόγου μου) ἀλλὰ τὸν θεωρεῖ Κύπριον. Ἄλλως τε τὰ Πανεπιστημιακὰ Ἀρχεῖα τῆς περιόδου ἐκείνης εἶνε ἐλλιπέστατα. Ἐν, πάντως, εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τὴν χορείαν αὐτὴν τῶν ἐπιστημόνων ποῦ ἦσαν

οἱ φορεῖς τῆς Ἱταλικῆς Ἀναγεννήσεως, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν πηγὴν καὶ τὴν ἀνθησιν τῆς Κρητικῆς Λογοτεχνίας.

Πρὶν προχωρήσω εἰς τοὺς Πρωτοπαπάδες καὶ Πρωτοψάλτας θεωρῶ σκόπιμον νὰ προτάξω ὀλίγα τινά. Εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον, εἰς μίαν ἔστω ἔκτενῆ σύνθεσιν νὰ περιλάβῃ τις ἅπαντα τὰ ἱστορικά στοιχεῖα ποὺ ἠμπορεῖ νὰ συγκεντρώσῃ ἀπὸ τὰ 19 ὀγκώδη πρωτόκολλα τοῦ Μαῤᾰ καὶ περιορίζομαι νὰ παραθέσω ἐν περιλήψει τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα :

1) Ὁ ἐκ Ναυπλίου καταφυγὼν εἰς Κρῆτην Πρωτοπαπᾶς Νικόλαος Μαλαξὸς καὶ ὁ ἀδελφὸς του Γρηγόριος κατέστησαν εὐγενεῖς διὰ τοῦ ἀπὸ 23 7βρίου 1566 Διατάγματος τῆς Γερουσίας, ὅτι ὁ Μαλαξὸς εἶχεν ὡς τιμᾶριον τὴν ἐν Ζακύνθῳ μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ τὴν ἐπάκτωνεν ἀντὶ 59 τζεκινίων κατὰ διαιτίαν,

2) τὸ 1559 ἀνεῦρον πρᾶξιν τοῦ Παπακωνσταντῆ Λούκαρη τοῦ ποτὲ Λέω, δι' ἧς διορίζει πληρεξούσιον τὸν υἱὸν του Γεώργιον καὶ εἶναι πιθανῶς ὁ πάππος Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, διότι ὁ Παπακωνσταντῆς ἐμφανίζεται ὡς ἐφημέριος καὶ νοικοκύρης τῆς μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Περίβλεπτος, ἡ ὁποία καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Κυρίλλου,

3) τὴν 10 Ἰουνίου 1544 ὁ ἄρχων Τζουὰν Φοσχαρῆς τοῦ εὐγενοῦς μισερ Φραντζέσκου οἰκῶν εἰς τὸν Χάνδακα εἶναι «Βαρδιάνος» τοῦ Ὁσπιταλίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ ἐνοικιάζει σπίτι ἰδιοκτησίας τοῦ Ὁσπιταλίου,

4) τὴν 14ην Ἰουνίου 1554 ὁ «Βαρδιάνος» καὶ οἱ «Γοβερνατόροι» τῆς «Σκόλας» τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων καὶ τοῦ Ὁσπιταλίου τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας, ἐνοικιάζουν ἓνα σπίτι,

5) τὴν 25 7βρίου 1558, ἀποθανόντος ἐνὸς μαῖστορο Ἀντώνη Ταρτζουμάνου, τζαγγάρη, ἔγινεν ἡ ἀπογραφὴ τῆς περιουσίας του καὶ ἀνευρέθησαν τὰ κάτωθι : 185 τζεκίνια χρυσᾶ, 326 μοτσενίγοι, 115 μαρτσέλοι, κόλλες χρυσᾶς βάρους 9 1/2 οὐγγίες, μία βέργα χρυσῆ χωριάτικη βάρους οὐγγίες 5, 16 δακτυλίδια χρυσᾶ μὲ πέτρες, 62 οὐγγίες σκευὴ ἀργυρᾶ καὶ μαχαροπέριρνα, ἓνα ποτήρι ἀργυρῶ, μαργαριτάρια διάφορα, ῥοῦχα μάλλινα καὶ μεταξωτὰ καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἄνωθι «κατσίβελα», ὡς τὰ ὀνομάζει ὁ νοτάριος, περιέχοντα λεπτομερῶς εἰς ἕξ μεγάλα φύλλα τοῦ Πρωτοκόλλου καὶ ἔπειτα διενεμήθησαν μετὰ τῶν κληρονόμων. Καὶ ἦτο «τσαγγάρης», ὁ πλουτίσας καλὸς κάγαθὸς μαῖστορο - Ἀντώνης!

6) τὴν 9ην Ὀκτωβρίου 1571 ὁ Παπαϊωάννης Βιτζιμάνος τοῦ ποτὲ ἐλάβοῦς κὺρ Παύλου, κάτοικος τοῦ Χάνδακος, ὁμολογεῖ ὅτι ἔλαβεν

ἀπὸ τὸν ἱερομόναχον κὺρ Μητροφάνην Ἀγροινᾶν τοῦ ποτὲ Θεοδώρου, ὑπέρπυρα 20 δι' ἀρραβῶνα ἵνα γράψῃ μὲ τὸ χέρι του βιβλία μηναιὰ δέκα ἤτοι Μάρτιον, Ἀπρίλιον, Μάιον, Ἰούνιον, Ἰούλιον, Αὐγουστον, Σεπτέμβριον, Ὀκτώβριον, Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον, «ἀστάχωτα» —λέγει ἡ πρᾶξις— «πλούσια μὲ τὰ συναξάρια τος ἀπὸ δὰ καὶ ὡς δύο μῆνες» καὶ διὰ πληρωμὴν ἔμειναν σύμφωνοι ἅμα τελειώσῃ δύο μηναιὰ καὶ τοῦ τὰ δώσῃ, νὰ τοῦ δίδῃ ἕκείνος ὑπέρπ. 40 καὶ πάντοτε νὰ κρατῇ ὁ Βιτζιμάνος τὸν ἀρραβῶνα τῶν 20 ὑπερπ. ἕως ὅτου παραδοθοῦν καὶ ξεπληρωθοῦν τὰ πάντα. Καὶ ἂν τυχὸν δὲν κρατήσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, ἔχει τὸ δικαίωμα ὁ Ἀγροινᾶς νὰ ἀγοράξῃ ἄλλου βιβλία ἀπὸ τὰ ἀκριβότερα καὶ νὰ εἶναι ἡ δαπάνη καὶ τὰ ἔξοδα εἰς βᾶρος τοῦ Βιτζιμάνου,

7) εἰς ἔγγραφον τῆς 8 ἡβρίου 1571 ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα 15 μαστόρων χρυσοχῶν εἰς τὸν Χάνδακα,

8) τὴν 1ην Μαΐου 1559 ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ νοταρίου ὁ Μανώλης τοῦ εὐλαβοῦς Παπαντιῶνη καὶ δηλώνει ὅτι θέλων νὰ πηγαίῃ νὰ συναντήσῃ τὸν μπάριπα του τὸν μισὲρ Ἰάκομο Πετρίτη ποῦ διαμένει εἰς τὴν Σεβίλλιαν τῆς Ἰσπανίας καὶ φοβούμενος νὰ ἐπιχειρήσῃ μόνος του ἓνα τόσο μακρὸ ταξεῖδι, συμβάλλεται μὲ ἄλλον μπάριπαν του τὸν ἐκ Σητείας Τζανῆν νὰ τὸν συνοδεύσῃ καὶ ὑπόσχεται νὰ τῷ δώσῃ τὸ $\frac{1}{3}$ ἐπὶ τὰ δῶρα ποῦ θὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν ἐν Ἰσπανίᾳ θεῖον του,

9) τὴν 24ην Ἀπριλίου 1567 ἀναφέρεται ὡς ἐφημέριος καὶ νοικοκύρης τῆς ἐκκλησίας τῆς Κυρίας Ὁδηγητρίας εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χάνδακος ὁ Παπαμανώλης Πανταλέος Καμαριώτης τοῦ ποτὲ Μιχαήλ,

10) ὅτι εἰς τὴν Σαντορίνην τὸ 1558 κατεσκευάζοντο πανικὰ τὰ ὀποῖα εἰσῆγον εἰς Κρήτην,

11) τὴν 22 Αὐγούστου 1555 ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ νοταρίου ὁ Ματθαῖος Πανσέληνος Μυτιληναῖος, κατοικῶν εἰς τὴν χώραν ὀνόματι Πέτραν καὶ ὁμολογεῖ ὅτι χρεωστῆ εἰς τὸν Γεώργγι Πάνδημον τοῦ ποτὲ Παπαμιχαήλ ἄσπρα καινούργια τούρκικα ἀσημένια 6004, ἀξίαν κρουσιῶν ποῦ ἠγόρασε καὶ ἐφόρτωσε. Μοῦ εἶναι ἄγνωστον ἂν ἔχῃ σχέσιν τινα μὲ τὸν ζωγράφον Ἐμμανουὴλ Πανσέληνον.

12) ἀνευρέθησαν καὶ 3 ἢ 4 πρᾶξεις ἀγοραπωλησίας Τούρκων σκλάβων,

13) ὄχι ὀλίγαι πρᾶξεις ἐνδιαφέρουν τὸ Μετόχιον τῆς Μονῆς Σινᾶ ἐν Χάνδακῃ ὡς καὶ ἄλλας μονὰς.

Ἀλλὰ εἶναι καιρὸς, μετὰ τὴν παρέκβασιν, νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς Πρωτοπαπάδες καὶ Πρωτοψάλτας.

Τὸ 1538 ἀναφέρεται ὡς πρωτοπαπᾶς Κρήτης ὁ Παπακὺρ Νικόλαος Λύχνος τοῦ ποτὲ κὺρ Θεοτόκη ἕως τὸ 1553, ὅποτε τὸν διαδέχεται ὁ

!!
Πρωτοπαπάδες
ΨΑΛΤΕΣ

Παπακὸρ Ἰλαρίων Σωτήροχος. Οὗτος τὴν 12 Δεκεμβρίου 1553 ἐνοικιάζει δι' ἓν ἔτος τὴν ἐκκλησίαν του τῆς Κυρίας τοῦ Φόρου εἰς τὸν Παλακωνσταντὴν Μαυρίαν. Τὴν 12ην Ἰουλίου 1573 ὁ Σωτήροχος, ὢν ἤδη γέρον, καὶ ἀρρωστος, διορίζει ὡς vice-protoparā τὸν Παπαμιχαὴλ Ἀμορέαν καὶ καθορίζει τοὺς ὄρους λεπτομερῶς. Μεταξὺ ἄλλων τὸν παραγγέλλει νὰ «συντροφιάζη» κάθε Τρίτην τὴν εἰκόνα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Μεσοπαντίτισσας, κατὰ τὸ σῦνηθες, νὰ κηδεύῃ δωρεὰν τοὺς πτωχοὺς καὶ νὰ εἰσπράττη τὰ δικαιώματα μόνον ἀπὸ τοὺς ἀποθνήσκοντας εὐπόρους.

Τὴν 12 Αὐγούστου 1577 ἀναφέρεται ὡς πρωτοπαπᾶς ὁ Παπαϊωάννης Ναθαναήλ, «νοικοκύρης» τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σωτηριάκη καὶ διορίζει πληρεξούσιον τὸν μισὲρ Τζουὰν Ἀνδρονίκη ἀββοκάτον καὶ τέλος τὴν 20ὴν Αὐγούστου 1578 ἀναφέρεται ὡς πρωτοπαπᾶς ὁ Παπατίτος Φολίτης.

Τὴν 24 Μαρτίου 1538 εἰς τὰ Κατάστιχα Μαυῶ ἀναφέρεται ὡς πρωτοπαπᾶς Σητείας ὁ Παπανικόλας Φουκάς.

Τὸ 1566 εἰς τὸ ἀρχεῖον ἄλλου νοταρίου ἐμφανίζεται ὡς πρωτοπαπᾶς Σητείας ὁ Παπαγεώργιος Θωμᾶς ὁ ὁποῖος δηλοῖ ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν πληρεξούσιον του Μάρκον Βιβιάνον ἀδελφὸν τοῦ Ἐπισκόπου Σητείας Δουκάτα 18 $\frac{3}{4}$ πὸν εἰσέπραξεν ὁ Βιβιάνος ἀπὸ τὸν ἐν Χάνδακι ἀντιπρόσωπον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μισὲρ Θεόδωρον Λομπάρδον καὶ εἶναι ὁ ἔτήσιος μισθός του.

Τὸ 1572 μέχρι τοῦ 1577 πρωτοπαπᾶς Σητείας ἦτο ὁ Παπαμάρκος Παρίλιος, ὅστις διὰ διαθήκης του τῆς 28 Αὐγούστου 1577 ἐπιφορτίζει τὸν υἱὸν του νὰ τὸν θάψῃ εἰς τὸ ἰδικόν του μοναστήριον τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου καὶ νὰ τοῦ κάμῃ τάφον.

Ἀπὸ τοῦ 1578 ἕως τὸ 1584 ἀναφέρεται ὡς πρωτοπαπᾶς καὶ προκαθήμενος Σητείας ὁ Παπαγεώργιος ὅστις ἀφίνει διὰ διαθήκης του τῆς 10 Ἀπριλίου 1584 ἐκτελεστὴν τὸν ἐκ Χάνδακος καὶ ἐν Σητεία ὑπηρετοῦντα ὡς Κρατικὸν λογιστὴν, τὸν Νικόλαον Βλαστὸν λεγόμενον Πουναλέτον, ἀφίνει δύο (2) τζεκίγια εἰς τὸν «Βαρδιάνον» τῆς Σκόλας τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ὡς Βαρδιάνον τῆς Σκόλας ἀφίνει τὸν ἐφημέριον Παπαϊωάννην Γράσον καὶ δίδει ἐντολὴν εἰς τὸν ἐκτελεστὴν νὰ εἰσπράξῃ τοὺς τρεῖς μισθοὺς πὸν ἔχει νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον ἧτοι πρὸς 18 $\frac{3}{4}$ δουκάτα κατ' ἔτος. Οὗτος ἀπέθανε τὴν 11 Ἀπριλίου 1584.

Ἀπὸ τοῦ 1553 μέχρι τοῦ 1575 συναντᾶται πολλάκις εἴτε ὡς συμβαλλόμενος, εἴτε ὡς μάρτυς ὁ πρωτοψάλτης Θεόδωρος Λουρᾶς ἢ Λουρέος, υἱὸς τοῦ εὐλαβοῦς Παπαμιχαήλ.

Τὸ 1566 ἀναφέρεται καὶ ἄλλος πρωτοψάλτης, ὁ Μακάριος ἱερομόναχος τοῦ Μιχαήλ.

Τέλος τὸ 1645 εἰς τοὺς φακέλλους διαθηκῶν τοῦ νοταρίου Κρήτης—καὶ εἶτα Βενετίας—Νικολάου Βέλανου ἀναφέρεται ὡς διαθέτης ὁ πρωτοψάλτης Θεοδώρης λεγόμενος Δράκας τοῦ ποτε ἀφέντη Τζώρτζη ἀπὸ τὸ χωρίον Ἄμπρούσα.

Πρὶν προχωρήσω εἰς ἄλλα θέματα θεωρῶ σκόπιμον μίαν δευτέραν παρέκβασιν ἵνα ἐνδιατρίψω ἐπὶ τινων συμ/κῶν πράξεων ἦτοι: ναυλοσυμφωνητικῶν, προικοσυμφώνων καὶ δωρεῶν ἐν ζωῇ.

Τὰ ναυλοσυμφωνητικὰ ἤρχιζον στερεοτύπως: «ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ζωοποιοῦς Τριάδος, τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τοῦ Μεγάλου Νικολάου καὶ πάντων τῶν ἁγίων, Ἀμήν». Εἰς ταῦτα γίνεται λόγος περὶ μούστων καὶ μοσχάτων κρασιῶν εἰς «βουτζὺ τῆς μένας» ποῦ περιεῖχον 48 μίστατα, ἀποστελλομένων εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀλεξανδρείαν, Βενετίαν, Συρίαν, Χιον, Μυιλήνην καὶ ἄλλαχοῦ. Εἰς Κων/πολιν ἐξηγοντο καὶ βαρέλια μὲ λεμονόζουμο καὶ ξύδι καὶ ἐκεῖθεν εἰσήγοντο ψαρικὰ διάφορα, χαβιάρι, σαλάμια κλπ. Καὶ ἐκ Βενετίας ἐκομίζοντο διάφορα ἐμπορεύματα. Τὸ φορτίον εἰς τὰ ναυλοσυμφωνητικὰ ὀνομάζεται «γομάρι» καὶ ἰδοὺ μία πρᾶξις σχετικὴ: «3 Δ/βρίου 1575 ὁ Νικόλα Κισαμίτης καραβοκέρης ναυλώνει τὸ καράβι του εἰς τοὺς Τζουδὸν Παγαρέλλη καὶ Βαρδαλάχον Ροῦσο καὶ ἀναλαμβάνει νὰ τοῖς φορτώσῃ «ἀπὸ τὸ Ρέθεμος ἄμφορες ἑπτὰ λάδι ἢ ἄλλο «γομάρι», νὰ τῆς πάῃ στὸ πόρτο τῆς Ντῆνος στὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ πρέπει νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ ἄνωθι «γομάρι» σὲ ἡμέρες ἕξῃ εἰς τὴν «ῥίβαν τοῦ Ρέθεμου» καὶ διὰ ναῦλον ἐσυμφώνησαν τζεκίγια χρυσᾶ 14».

Ἀπὸ τὰ προικοσύμφωνα παραθέτω ἓν τοῦ 1539. Εἶναι ὁ ἴδιος τύπος δι' ὅλα. Καὶ εἰς τοῦτο μὲν ἡ ἐκτίμησις τοῦ προικίου ἔγινε παρὰ τῶν συμβαλλομένων. Εἰς ἄλλα ὁμως βλέπομεν ὅτι διωρίζοντο ἐκτιμηταὶ ἀνεγνωρισμένοι ἀπὸ τὴν Αὐθεντίαν οἱ ὁποῖοι ἐξετίμων τὰ φορέματα καὶ τὰ ἀσπρόρουχα καὶ ἀνέγραφον τὴν ἀξίαν εἰς ὑπέρπυρα ἢ εἰς δουκάτα τρεχοῦμενα τὰ ὁποῖα τὰ μετέτρεπον πρὸς ὑπέρπ. 8 καὶ σολδία 12 κατὰ δουκάτον. Σημειωτέον ὅτι, παρ' ὅτι γενικῶς πιστεύεται, τὸ ὑπέρπυρον δὲν ἦτο πραγματικὸν νόμισμα ἀλλὰ συμβατικόν, δηλαδὴ μονὰς λογαριασμοῦ. Διητηρήθη ἡ συνήθεια ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον καὶ παρ' ὅλας τὰς καταβληθείσας προσπαθείας δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Ἐνετοὶ νὰ τὴν ξερριζώσῃ καὶ ἠναγκάζοντο καὶ οἱ ἴδιοι νὰ κρατοῦν τοὺς λογαριασμοὺς εἰς ὑπέρπυρα, τὰ ὁποῖα, ὡς βλέπομεν εἰς τὸν Κώδικα Καστροφύλακα, τὰ μετέτρεπον εἰς τζεκίγια χρυσᾶ. Ἡ σχέσις τῶν ὑπερπύρων πρὸς τὰ τζεκίγια ἀπὸ τοῦ 1538 μέχρι τοῦ 1560 ἦτο 14 1/2, ἀπὸ τοῦ 1560 μέχρι τοῦ 1570 πρὸς 17 1/2 καὶ μετὰ τὴν ἄ-

ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΑ

λωσιν τῆς Κύπρου καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν οικονομικὴν διαταραχὴν. ἡ ἀναλογία ὑπερπύρων μὲ τζεκίνοι, ἐκυμαίνατο μεταξὺ 20 καὶ 24. Εἶπον ὅτι ἡ ἐκτίμησις τῆς προικὸς ἐγένετο εἰς ὑπέρπυρα ἀλλὰ καὶ αἱ ἀγοραπωλησίαι ἀκινήτων καὶ ἀγροκτημάτων ἐγένοντο ὁμοίως μὲ βάσιν τὸ ὑπέρπυρον, αἱ δὲ πραγματικαὶ διακανονίσεις διεξήγοντο μὲ χρυσᾶ τζεκίνια ἢ μὲ Μοτσενίγους ἢτοι ἀργυρᾶς λίρας ἢ μὲ Μαρτσέλους ἢτοι μισσοὺς ἀργυρᾶς λίρας καὶ ὁ τρόπος αὐτὸς ἐλέγετο ἄσπρη μονέδα, ἢ μὲ χάλκινα παντοειδῆ νομίσματα καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἐλέγετο μαύρη μονέδα. Καὶ μήπως καὶ τὰ τρεχούμενα δουκάτα δὲν ἦσαν καὶ αὐτὰ μονάδες λογαριασμοῦ καὶ ὄχι πραγματικὰ νομίσματα; Εἰς τὰ προικοσύμφωνα ἀναφέρονται χρυσᾶ κοσμήματα, ἀργυρὰ σκεύη, χρυσᾶ δακτυλίδια καὶ μαργαριτάρια. Καὶ αὐτὰ καὶ τὰ ἀκίνητα ἢ ἀγροκτήματα, ἀνεγράφοντο πάντοτε εἰς ὑπέρπυρα.

Ἐκ τὸ προικὸν τὸ $\frac{1}{10}$ περίπου ἐχαρίζετο εἰς τὸν γαμβρόν, ἐνῶ τὰ ἄλλα $\frac{9}{10}$ ἀνήκον ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν νύμφην καὶ δὲν ἠδύνατο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὁ γαμβρὸς νὰ τὰ θίξῃ. Τὰ προικία εἰς 100 περίπου προικοσύμφωνα, κυμαίνονται μεταξὺ 1000 καὶ 30.000 ὑπερπύρων. Τὸ μεγαλύτερον ἐκ 4.000 δουκάτων ἦτοι ὑπέρπ. 33.500 τὸ εἶχε δώσει ἡ χήρα τοῦ διδάκτορος Ἰατροῦ Τζουὰν Κασωμάτη τὴν 11 Ἰουνίου 1578 εἰς τὸν γαμβρόν τῆς Νικόλα Τζαγαρόπουλον. Εἶπον ὅτι σταθερὰ μονὰς μετατροπῆς τῶν τρεχουμένων δουκάτων ἦτο ὑπέρπ. 8 καὶ σολδία 12 καὶ προσθέτω ὅτι τὸ ὑπέρπυρον ἀντιστοιχεῖ μὲ 32 σολδία τῆς Κρήτης.

Ἴδου πῶς ἔχει τὸ προικοσύμφωνον τοῦ 1539 :

II

(Νοτάριος Μιχ. Μαυῶς)

ἡ (18) ἰανουαρίου ,αφλη' (μόρε βένετο) ἦτοι 1538

† φανερόν κάμνομεν ἡμεῖς Ἐργῆνα λέγη Ροδάμνη χήρα τοῦ ποτὲ μαῖστρομανουὴλ παλαιολόγου μαραγγοῦ ἀπὸ τὸ ἐν μέρος καὶ ἐγὼ πέρο¹ παρπαρίγος τοῦ ποτὲ κὺρ γεώργη ἀπὸ σαντορίνη ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, οἰκοῦντες εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης μὲ τὰ μέρη καὶ διαδόχους μας, ὅτι ἤλθαμεν σήμερον ἐπὶ τοῦτο τὸ συνοικέσιον, πρῶτον ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ κὺρ ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πορεύεται πᾶσα ἀγαθόν, διότι μὲ μίαν ὄρεξιν ψυχῆς εἴμεσταν συνηθασμένοι καὶ μὲ τὰ λόγια τὰ περασμένα ἐπρομετέρισσα² ἐγὼ ἢ λέγη Ἐργῆνα νὰ κά-

1) Πέτρος. 2) ὑπεσχέθη.

μου τὴν θυγατέρα μου τὴν Ἑλένην νὰ κονσεντίρη¹ νὰ πάρη ἐσένα τὸν λέγον κὺρ Πέρο εἰς ἐδικὸν τῆς ἀνδρᾶ εὐλογητικὸν καὶ παρθενικὸν ὡς ἡ ἀγία τοῦ κὺρ ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ὀρίζει καὶ θέλει, ἡ ὁποία Ἑλένη ἐκονσεντίρησεν μὲ τὰ λόγια τὰ περασμένα καὶ ἐπῆρεν καὶ εὐλογήθηκε ἐσένα τὸν λέγον κὺρ Πέρο, μά, διατὶ εἰς τὰ λόγια τὰ περασμένα, προικοχάρτι δὲν ἐκάμωμεν, ἐδὰ μὲ τοῦτο τὸ ἰνστρουμέντο² τὸ φανερόνομεν καὶ γράφομεν ἀληθινά. Ἐπρομετέρισα καὶ ἔταξα ἐγὼ ἡ λέγη Ἐργίνα ἐσένα τοῦ λέγον κὺρ Πέρο γαμβροῦ μου ὑπέρωρα ἀριθμὸν αε ἡγουν ὑπέρωρα χίλια διακόσια, τὰ διακόσια νᾶνε χαρίσματα τοῦ γαμβροῦ καὶ τὰ χίλια νᾶνε προικίον τῆς νόμφης καὶ ταῦτα ἔταξα καὶ ἔδωκά σου εἰς ἔτιον μὸδον³ ἡγοῦμι, μέσα εἰσὲ δύο ζευγαῖα σπίτια βαλμένα εἰς τὸ ἐξώπορτον τῆς κρήτης εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς κερὰ λουλουδιανῆς (ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῶν σπιτιῶν) καὶ εἰς στρώμαν φορνίδον καὶ μὲ δύο παπλώματα καὶ μίαν σάρντζαν πράσινη καὶ ἓνα καμιζέτον κόκκινον καὶ φουστανοποκάμισα καὶ εἰς ἀσῆμι καὶ μαργαριτάρια καὶ εἰς ἕτεραις φορεσιαῖς καὶ στολίδια τῆς ὀηθείσης νόμφης τὰ ὁποία θεληματικῶς ἡμεῖς τὰ ἐστιμάραμεν συμβιβαστικῶς καὶ ἐπαράλαβες τα ἐσὺ ὁ ὀηθεὶς γαμβρός ἀπὸ ἐμένα διὰ τὰ ὑπέρω. χίλια διακόσια, καθὼς εὐρίσκονται καὶ ταῦτα στέρωγομεν καὶ παρακαλοῦμεν ὑπὸ τὴν ὑπογραμμμένην πένα⁴. Ἐτι ἐγὼ ὁ ὀηθεὶς Πέρος Παρπαρίγος ὁ γαμβρός στέρωγω καὶ παρακαλῶ ταῦτα πάντα καὶ ἔλαβα τὴν λέγην κερὰ Ἑλένη τὴν θυγατέρα σου συμβίον μου εὐλογητικὴν καὶ παρθενικὴν ὡς ἡ τοῦ κὺρ ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ὀρίζει καὶ ἔλαβα καὶ τὸ ἄνω γραμμένον προικίον καὶ χαρίσματα εἰς τοὺς ἄνω γραμμένους μὸδους καὶ κοντετζίνους⁵ καὶ εἰς πένα τῶν μερίδων δουκάτα πενήντα διὰ τὰ φουσαδί τῆς ἀθθεντίας καὶ ἡ γραφή αὕτη παντοτινὰ εἰς τὴν δύναμίν τῆς καὶ διὰ τὸ ἄνω γραμμένον προικίον στρέφω ἐσένα τὴν λέγην μου πενθερά πάντοτε ἀναπαῖμένην καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου.

μάρτυρες παρακαλετοί: μαῖστρο σταμάτης πλοῦσος τζαγγάρης
καὶ κὺρ ἀγγελῆς λάσχαρης

Μεταξὺ τῶν πράξεων εἶπον ὅτι περιλαμβάνονται καὶ δωρεαὶ ἐν ζῳῇ συντεταγμέναι βάσει ἐνὸς καθιερωμένου τύπου. Παραθέτω μόνον δύο ἐξ αὐτῶν, ποὺ ἐνδιαφέρουν τὰς μονίαις Ἀγκαράθου καὶ Βροντησίου καὶ μία τρίτη ἐνδιαφέρει τὴν ἱστορικὴν μονὴν τοῦ Ἀρκαδίου.

Ἴδου πῶς ἔχουν τὰ ἔγγραφα ταῦτα:

1) συγκατατεθῆ. 2) συμβολαιογραφικὴ πράξις. 3) τρόπον. 4) ποινή. 5) ὄρους.

III

(Νοτάριος Μιχ. Μαυῶς)

ζ' (7) ὀκτωβρίου ,αφλη' (1538)

† δίκαιον ἔναι καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τίμιον νὰ θυμᾶται τινὰς καὶ τῆς ψυχῆς εἴτις εἰς τὰ ζωντανὰ ὡσὰν καὶ εἰς τὸν θάνατόν του ο δι' αὐτὴν δὲν κατέχη τινὰς τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του νὰ ὀρδινιαστῆ, διὰ ταῦτος ἐγὼ μαρία χήρα τοῦ ποτὲ κῆρ ἰωάννου βουνοῦ, οἰκοῦσα εἰς τὸ χωρίον ἀμπρούσα, ἔστοντας νὰ ἔχω ἓνα χωράφι βαλμένον εἰς τὴν ἀμπρούσαν μερτικὸν ἀπὸ κείνο εἰς τὸν τόπον τοῦ μαϊστρομιχαῆλ νταλαπέργου καὶ μερτικὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ κῆρ πέρον μαϊδιώτη καὶ τὸ ἐπίλοιπον εἰς τὸν τόπον τοῦ κῆρ ἀντωνίου τζέ, τὸ ὁποῖον εἶμαι πάντα ὀρεκτικὴ νὰ τὸ ἀφίσω εἰς τὸ μοναστήρι νά λέγο εἰς τὴν ἀγγάραθον, τὸ ὁποῖον συμπληρᾷ ἀνατολικά μὲ τὸ χωράφι τοῦ μαυῶλη μαρμαρᾶ, δυτικά μὲ τὸ ἀμπέλι τοῦ κῆρ γεώργη πόρτζιου, νοτικά καὶ βορινὰ στράτα κομούνα¹. τὸ ὁποῖον χωράφι μὲ πᾶσα καλλίτερη στράταν, σίλε², φόρμα καὶ λογαριασμόν, ἀποῦ μπορῶ μὲ τὸ δίκαιον, ὄχι νὰ μὲ σφίγγη τινὰς καὶ νὰ φοβοῦμαι, ἢ νὰ θελα ἰγγανάρει³ κανενὸς λογαριασμούς, ἀμὲ μὲ τὴν ἴδιαν μου ὀρεξιν καὶ ἀγάπην καὶ ψυχὴν, μὲ τοὺς διαδόχους μου, ἐδῆνοντας εἰς μίαν μερὰν κάθε ἀμπόδισμα ντεραζόν⁴, ντεφάττο⁵ δίδω καὶ τζεδέρω⁶ ὄλο τὸ λέγο χωράφι μὲ πᾶσα δικαιώματα καὶ λογαριασμούς του κατὰ ποῦ ἐγὼ κρατῶ καὶ ποσεδέρω⁷ το, τοῦ λεγόμενου μοναστηρίου κυρίας τοῦ ἀγγαράθου πρεζέντι ἐδῶ ὁ κῆρ Γρηγόριος ἱερομόναχος εὐδαιμονογιάννης κατοικοῦμενος εἰς τὸ λέγον μοναστήριον, ὁ ὁποῖος φέρνει τὸ πρόσωπον τοῦ κῆρ νύμφου⁸ ἱερομονάχου καὶ ἡγουμένου τοῦ λέγον μοναστηρίου καὶ παραλαμπάνει τὰ παρακάλια μου καὶ τὸ λέγο χωράφι μὲ δύναμιν τουνοῦ τοῦ ἰνστρουμέντου ἀπὸ τὴν σήμερον ἄληθινὰ ἀπὸ τὰ ζωντανὰ μὰ, μὲ τὸν θάνατόν μου, τὸ λεγόμενον μοναστήριον νὰ ἔμψη εἰς ποσεσιὸν καὶ νὰ παραλαμπάνει τὸ λέγον χωράφι ὡσὰν θέλει εὐρεθῆ τότε, ἂν ἀπὸ δικόν μου ἤθελε εὐρεθῆ σπαρμένον μὲ πληρεστάτην δύναμιν καὶ ἐξουσίαν τὸ λέγο μοναστήριον νὰ κρατῆ καὶ νὰ ποσεδέρω πάκτον⁹ καὶ οὐτιλιτάν¹⁰ ἅπαντα, νὰ πέρνη, νὰ τὸ δίδῃ, νὰ τὸ πουλῆ καὶ ὅ,τι ἄλλο πλέα ἤθελε φανῆ μὲ καιρὸν τοῦ ἡγουμένου ἢ ἡγουμένων τοῦ λέγου μοναστηρίου εἰς τὸ λέγο χωράφι νὰ κάμνη γιὰ μπενε-

1) κοινόχρηστος δρόμος. 2) ὕφος. 3) ἀπατῶ. 4, 5) ἐμπραγμάτου δικαίου. 6) cedere=ἐκχωρῶ. 7) κατέχω. 8) ὁ Νήφων, γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλην πηγὴν καὶ ζῶν τὸ 1559. Τὴν 26 Μαρτίου 1571 ἦσαν ἡγούμενοι τῆς μονῆς Ἀγκαράθου (ὑπεραγ. Θεοτόκου) οἱ ἱερομ. Γρηγόριος καὶ Ἀθανάσιος Εὐδαιμονογιάννης. 9) ἐνοικίασιν. 10) ὠφέλειαν.

φίτζιο¹ τοῦ λέγου μοναστηρίου καί τινας νὰ μὴν τοῦ εἰπῆ τὸ ἐναντίον, πάντοτε ἀληθινὰ νὰ δίδῃ καὶ νὰ πληρώνη τῶν λέγων καβαλάρων ὑπέροπ. κ' κατὰ πῶς εἶμαι κρατημένη, μετὰ τούτην τὴν ὀμπλεγατζιόν² καὶ ὄνταν ἀποθάνω, ὁ ἡγούμενος ὁποῦ ἤθελεν εἶσθαι τότε εἰς τὸ λέγο μοναστήριον νὰ ἔναι κρατημένος νὰ πέμπῃ παπᾶ ἢ ἱερομόναχον νὰ μὲ κιβεύσῃ³ (sic) ὅπου ἤθελεν θελήσει ἐκεῖνος μὲ ταῖς ἐξοδαῖς τοῦ λέγου μοναστηρίου, προμεττέροντας μὲ τοὺς διαδόχους μου τοῦτο τὸ ἰνστρουμέντο τῆς τζεσιός⁴ καὶ κοντζεσιός⁵ νὰ κρατῶ πάντα φέρομο καὶ στέρεον καὶ ποτὲ νὰ μὴν πάγω κόντρα εἰς κανένα μόνον ἀπάνου εἰς πένα⁶ δουκάτα κε' ⁷ ἢ ὅποια νὰ παγένῃ εἰς τὸ ἄνω γραμμένον μοναστήριον καὶ ἢ γραφὴ αὐτὴ νὰ στέκῃ εἰς τὴν δύναμιν τῆς.

μάρτυρες παρακαλετοὶ : κὺρ νικόλα λόγγος
καὶ κὺρ γεώργης τουροκάκης

IV

(Νοτάριος Μιχ. Μαῤῥᾶς)

ί' (10) δεκεμβρίου ,αφξθ' (1569)

† δίκαιον καὶ ἄξιον ἔναι πᾶσα ἐνὸς εἴτις εἰς τὴν ζωὴν του ὡσὰν εἰς τὸν θάνατόν του νὰ ντεσπονήρῃ⁸ καὶ νὰ κάμνῃ τὸ ἔχειν του κατὰ πὸν ἔχει ἢ ὄρεξι του καὶ νὰ μπενεφιτζιάρῃ⁹ ἐκεῖ ὁποῦ ἔχει εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην καὶ ἔστοντας καὶ ἐγὼν γεώργης φιέλλος νοτάριος τοῦ ποτὲ παπακὺρ ἰωάννου, οἰκῶν ἐν χώρᾳ αὐξέντι νὰ ἔχω πολλὴν ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου ἀντωνίου ὀνομαζόμενον τοῦ Βροντίση καὶ ἔστοντας νάμαι εἰς γῆρας καὶ νὰ ἐκδέχωμαι τὸν θάνατον καθημερονῶ καὶ διὰ μνημόσυνόν μου παντοτεινὸν διὰ τὴν ψυχὴν μου, θέλοντας νὰ τοῦ κάμω μπενεφίτζιο τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου ὄχι νὰ μὲ σφίγγῃ τινας ἢ νὰ φοβοῦμαι κανένα ἢ νὰ θέλω νὰ ἰγγανάρω¹⁰ κανένα ἢ διὰ κανέναν ἄλλον ἄδικον μόνον, ἔχοντάς με ζαμινάδον¹¹ καὶ οἱ ἐκζαμινατόροι τοῦ Χανδάκου κατὰ πὸν θέλουν οἱ νόμοι, οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες μισὲρ φραντζέσκος κουρηῆνος κριτῆς εἰς τὰ λατίνικα καὶ μισὲρ τζουάνε φοςχαρῆς καὶ μισὲρ γιάκομος ντεμέτζος κριτάδες εἰς τὰ ῥωμαίικα, οἱ ὅποιοι μοῦ ἔδωκαν καὶ ὄρκον καὶ ὠμοσα εἰς τὸν δεσπότην Χριστόν καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, κατὰ τὴν τάξιν, οἱ ὅποιοι εἶνε πρεζέντε καὶ δίδουν θέλημα νὰ γενῆ τὸ παρὸν ἰνστρουμέντο τῆς ντονατζιόν¹², τὸ λοιπὸν μὲ δύναμιν τουνοῦ ἰνστρουμέντου τῆς

1) ὄφελος, εὐεργεσία. 2) ὑποχρέωσιν. 3) ἀντὶ «κηδεύση». 4, 5) cessione καὶ concessione ταὐτόσημα = ἐκχώρησις, παραχώρησις. 6) ποινή. 7) = 25. 8) διαθέτη. 9) εὐεργετή. 10) ἀπατήσω. 11) μὲ ἐξήτασαν. 12) δωρεά.

ντονατζιὸς δίδω καὶ ἀνέκοφτα χαρίζω εἰς παντοτεινὸ τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου τοῦ ἁγίου ἀντωνίου τοῦ βροντίση, ἐδὰ ζωντανὸς μὲ ντονατζιὸν τὸ κράζουν εἰς τὸ φράγγικον ἰντερβίβος¹, τὰ κάτω γραμμένα μου πράγματα ἤγουν ἐκεῖνο τὸ ἀμπέλι μου τὸ λιάτικον φραγγάτον ἐργατῶν ἰβ' ἰντζίρκα² λέγω εἰς τὸ σύμπαν, βαλμένο εἰς τὴν ἄνωθι χώραν ἀξέντι εἰς τὸν τόπον τοῦ εὐγενοῦς ἄρχου μισερ φαντι ντάντολου οὔτινος πληρώνω λιβέλλον τὸν κάθε χρόνον ὑπερπ. τρία, γειτονεύει οὕτως: ἀνατολικά μὲ τὸ ἰσόχωρον τοῦ παπακὸρ ἰωάννου φιέλλου, δυσικά μὲ τὸ ἀμπέλι κορνάρου στρουμπή, βορεινὰ μὲ τὸ ἀμπέλι τοῦ κοκέλε καλωνᾶ, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνο τὸ ἄλλο μου ἀμπέλι τὸ μεγάλο τὸ λιάτικον τὸ φραγγάτον ἐργατῶν κ' ἰντζίρκα, βαλμένο εἰς τὴν ἄνωθι χώραν ἀξέντι εἰς τὸν τόπον τῆς κερὰ ἀνεζήρας γυνῆς τοῦ εὐγενοῦς ἄρχου μισερ τζονάνε κορνάρου, τῆς ὁποίας πληρώνω λιβέλλο τὸν κάθε χρόνον ὑπερπ. ἔξη καὶ μισό, γειτονεύει ἀνατολικά μὲ τὸ ἀμπέλι τοῦ σταμάτη φιέλλου, δυσικά καὶ νοτικά μὲ τὸ ἰσόχωρόν μου καὶ βορεινὰ μὲ τὸ πηγάδι μὲ τὸ νερόν του τὸ συνηθικόν μὲ ὅλα του τὰ δικαίωματα, βαλμένο καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ἄνωθι χώραν ἀξέντι, τόπον τοῦ εὐγενοῦς ἄρχου μισερ φραντζέσκου μπαρμπαρίγου, οὔτινος πληρώνω λιβέλλο τὸν κάθε χρόνον ὑπερπ. ἑννέα, γειτονεύει καὶ αὐτὸ οὕτως: ἀνατολικά ἔναι ὁ ποταμός, δυσικά ἔναι τὸ περιβόλι τῆς ἐργήρας γαβαλοῦς καὶ βορεινὰ μὲ τὸ περιβόλι τοῦ σταμάτη φιέλλου, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ σπίτια μου ὁποῦ ἔχω εἰς τὴν ἄνωθι χώραν ἀξέντι εἰς τὸν τόπον τοῦ εὐγενοῦς ἄρχου ρεινέρου βενέρη θέλω καὶ χαρίζω του εἰς παντοτεινὸ, διὰ τὴν ψυχὴν μου, αὐτοῦ τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου τοῦ ἁγίου ἀντωνίου τοῦ βροντίση ἤγουν τὸ μισό μου πόρτεγον³, τὸ μέρος τὸ ἀνατολικόν μὲ τὸ φουγγάρον, μὲ τὲς δύο κάμερες καὶ μὲ τὸν ἀέραν τους, γειτονεύουν καὶ αὐτὰ οὕτως: ἀνατολικῶς ἔναι ἡ ἔμπασά τους, δυσικά ἔναι τὸ ἄλλο μου μισὸ πόρτεγο, νοτίως ἔναι τὸ σπίτι τοῦ ἰωάννη φιέλλου, λέγου Γιαννόπουλον καὶ βορινὰ ἔναι τὸ σπίτι τοῦ σταμάτη βίδου, τὰ ὁποῖα αὐτὰ σπίτια ὁποῦ χαρίζω τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου τοὺς ἐρίκτω βάρως νὰ πληρώνουν λιβέλλο τὸν κάθε χρόνον ὑπερπ. ἔνα τοῦ ἄνωθι καβαλάρη ἀπὸ τὰ ἀράδεγά μου, εἰς τὸ ποσσέσο τῶν ἄνωθι νὰ ἔμπης ἐσὸ ὁ ἄνωθι ἡγούμενος τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου ἤγουν εἰς ἔνα κομμάτι τὸ ἀμπέλι τὸ λιάτικο ἀπὸ τὸ ἄνωθι, ἤγουν ἐκεῖνο τὸ ἄνωθι ἀμπέλι ὁποῦ ἔναι ἐργατῶν ἰβ' ἰντζίρκα, νὰ ἔμπης εἰς ποσσεσιὸν ἀπὸ δὰ καὶ αὐτὸ νὰ τὸ ἔχῃς ἐσὸ καὶ οἱ σουκτζεσόροι⁴ ἡγούμενοι τοῦ λέγου μοναστηρίου εἰς παντοτεινόν, εἰδὲ εἰς τὰ ἐπίλοιπα ὅλα τὰ ἄνωθι, ἀμπέλι ἐργατῶν κ' ἰντζίρκα, περιβόλι, μισὸν πόρτεγον μὲ τὸ φουγγ-

1) μεταξὺ ζώντων. 2) περίπου. 3) ὑπόστεγον. 4) διάδοχοι.

γάρον μὲ τὲς δύο κάμερες καὶ ἄερες αὐτῶν, νὰ ἔμπης εἰς ποσσεσιὸν ὀπίσω τοῦ θανάτου μου καὶ νὰ ἀπομείνουν τοῦ λογαριασμοῦ τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου εἰς παντοτεινὸν νὰ πάρης, νὰ ἔχης, νὰ κρατῆς νὰ τὰ ποσσεδέρης, νὰ τὰ ντεσπονέρης, καὶ νὰ τὰ κάμνης ὡσὰν καὶ τὰ ἐπίλοιπά του καλὰ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου, ὡσὰν πράγματα ἐδικὰ του ἴδια καὶ τινὰς νὰ μὴν τοῦ εἶπῃ τὸ ἐναντίον καὶ νὰ μὲ γράφουν εἰς τὸ βραβεῖον¹ τοῦ λέγου μοναστηρίου νὰ μὲ μνημονεύουν εἰς παντοτεινά, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ὄρθεις ἱεράσιμος ἱερομόναχος τοῦπίκλειν Τζαγγαρόπουλος ὡσὰν ἠγούμενος τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου ἀγίου ἀντωνίου τοῦ βροντίση εἶμαι προζέντι καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι διὰ τὸ ὄνομα ὡς ἄνωθι ἀτζετέρω² τὴν χάριν τὴν ἄνωθι ὀποῦ κάμνεις ἐσὺ ὁ ὄρθεις κὺρ γεώργης φιέλλος τοῦ ἄνωθι μας μοναστηρίου ὡς ἄνωθι εἴρηται.

μάρι. παρακ. † ὁ ἐκλεκτὸς νιοτόρες τῆς λέντζας³ μισέρ Θωμᾶς Τριβυζᾶς καὶ μισέρ τζουάνες ἀνδρονίκης, ἀββοκάτος.

V

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦας)

(1572) ἀφοβ' μηνὶ μαῖου 16 (15')

† Ἐστοντας καὶ ὁ εὐγενέστατος καὶ μεγαλώτατος ἡμῶν ἀθέντης μισέρ ματθαῖος καλέργης νὰ κρᾶξῃ τὸν εὐλαβέστατον ἱερομόναχον καὶ πνευματικὸν κὺρ κλήμην χροστάτζη ὡσὰν ἠγούμενον τοῦ μοναστηρίου τοῦ ὑπερευλογημένου σωτήρος χριστοῦ ὀνομαζομένου ἀοκάδι εἰς τὸν τόπον τοῦ λέγου ἀθέντη καλέργη καὶ νὰ τοῦ δώσῃ εἴδησιν καὶ λόγον νὰ γενῇ τὸ ἄνωθι μοναστήριον κοινόβιον, ὁ ὀποῖος ἀπόμεινε κοτέντος, ὁμοίως καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίλοιποι μοναχοὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ μοναστηρίου ὅλοι ἀπομείναμεν κοτέντοι καὶ ἐπροσκυνήσαμεν τὸν ὀρισμὸν καὶ λόγον τῆς ἀθθεντίας του καὶ ἐβάλαμεν μετάνοιαν νὰ γενοῦμεν ὅλοι μας κοινοβιάται καὶ τὰ κορμιά μας εἰς τὸ θέλημα τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου καὶ τοῦ λέγου ἠγούμενου ὁμοίως καὶ τῶν ἐπίλοιπων ἠγούμενων ὀποῦ ἔθελε εἶσθαι εἰς αὐτὸ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοῦ ἠγούμενου, μὰ φοβῶντας μήπως καὶ σιγείρουσι σκάνδαλα καὶ ἐδὰ ὡσὰν καὶ παρέκει εἰς ἄλλους τόπους, ἐφανίστη μου ἐμένα τοῦ μητροφάνη ἱερομονάχου τὸ ἐπίκλην τζιρίγον τοῦ ποτὲ κὺρ γεώργη μὲ θέλημα τοῦ κὺρ ἱερασίμου παπαδοπούλου μοναχοῦ τοῦ μπάρμπα μου ἀπὸ τὸν ὀποῖον γνωρίζω τὸ κάτω γραμμένον πράγμα, ὁ ὀποῖος εἶναι προζέντι καὶ κοτέντος εἰς τοῦτο, νὰ γράψωμεν μὲ χαρτὶ νὰ φανῇ ὀμπρός τοῦ λέγου ἀθέντη τοῦ

M. Aekalio

1) Παραφθααμένη λέξις τοῦ breviarío=εὐχολόγιον. 2) δέχομαι. 3) dottor in legge=διδάκτωρ τοῦ δικαίου.

καλέρηγῃ καὶ τὸν λέγον ἀθθέντην τὸν ἡγούμενον καὶ ἱερομονάχων καὶ ἀδελφῶν μοναχῶν τοῦ λέγον μοναστηρίου τὸ ἴντα ἔβαλα καὶ βάνω εἰς τὸ αὐτὸ κοινόβιον καὶ τοῦτο κάμνομεν διὰ ξεκαθαροσύνην τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον κάτω γραμμένον μου πράγμα νὰ γροικᾶται νᾶναι τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου εἰς τὸ κοινόβιον, διὰ τοῦτο μὲ δύναμιν ἐτούτου τοῦ φανεροῦ ἰστρουμέντου ἐγὼ ὁ ὄηθεις ἱερομόναχος μητροφάνης τζηρηγος, οἰκῶν εἰς τὸ ἄνωθι μοναστήριον, τὴν σήμερον εὐρισκόμενος ἐδῶ εἰς τὸν χάνδακον τῆς κρήτης, κάμνω φανερὸν ἐσᾶς τοῦ λέγον ἀθθεντὸς καλέρηγον ὡσὰν καβαλλάρη τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου, ὁμοίως καὶ σένα τοῦ λέγον ἀθθεντὸς ἱερομονάχου κὺρ κλήμη χορτάτζη ὡσὰν ἡγούμενον τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου, πῶς βάνω εἰς τὸ λέγον κοινόβιον ὅλα τὰ κάτω γραμμένα μου πράγματα ὅπου μού ἔδωκε ὁ ἀπάνω γραμμένος μπάρμπας, ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ὀμπρὸς εἰς παντοτεινὸν καὶ νᾶμαι καὶ ἐγὼ ὁ ὄηθεις ἱερομόναχος εἰς τὸ αὐτὸ μοναστήριον κατὰ τὴν τάξιν καὶ ὑποταγὴν τῶν ἱερομονάχων καὶ ἂν ἠθέλασι γείρει τίποτες σκάνδαλον ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς ἡγουμένους τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου καὶ ἠθελα μισέσῃ, νᾶναι ἀπὸ τὸ τί θέλει φανῆ κάτωθι καὶ γράφω, τὸ ἡμισον τοῦ ρηθέντος μοναστηρίου καὶ τὸ ἄλλο ἡμισον νὰ μπορῶ ἐγὼ ὁ ρηθεις μητροφάνης ἱερομόναχος νὰ τὸ πέρνω νὰ παγένω παρέκει εἰς ἄλλον τόπον ὅπου ἠθελα θελήσει νὰ ὑπάγω, μὰ ἂν ἠθέλασι εἰσθαι ἀπὸ μένα ἢ αἰτία ὅπου νὰ μὴν πορῶ νὰ ἀναπαντῶ εἰς τὸ ἄνωθι μοναστήριον καὶ μὲ κάουζα λεγίτιμα ἠθελα θελήσει νὰ μισεύσω ἀπὸ αὐτό, νὰ πέρνω τὸ τρίτον μου πράγμα καὶ τὸ ἐπίλοιπον πράγμα νὰ ἀπομένη τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου, τὰ ὁποῖα πράγματά μου ἐκκλησιαστικὰ ὅπου βάνω εἰς τὸ ἄνωθι μοναστήριον εἰσὶν ταῦτα: φελόνι ἐν κόκκινον καμουκένιο, στιχάρι ἓνα ὀρμιζένιο, ἐπιτραχήλι ἓνα κόκκινον βελουδο, δύο ἐπιτραχήλια κόκκινα καμουκένια, ἀκόμη ἄλλο φελόνιο ἄσπρο ὀρμιζένιο, ὑπομάνικα ἓνα ζευγάρι κόκκινα βελουδο, ὑπομάνικα ἓνα ζευγάρι κόκκινα χαμουκένια ἄερα, καλύμματα ντζαντουένια, μηναιῖα δώδεκα, μία παρακλητικὴ, ἓνα τριῶδι, ἓνα πεντηκοστάρι, ἓνα εὐαγγέλιον, ἓνα ἀπόστολον, ἓνα ψαλτήρι, ἓνα εὐχολόγιον, ἓνα τυπικόν, ἓνα θεοτοκάριον, ἓνα διδασκαλικὴ τοῦ εὐαγγελίου ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ, μασαρία χαρκώματα τέσσερα κοστίζουν τζεκίγια δώδεκα, βουτζὰ τρία, μεντζάνες πέντε, κασέλες δύο, κοστίζουν τζεκίγια τέσσερα, βόδια τέσσερα κοστίζουν τζεκίγια εἴκοσι τέσσερα, ἓνα μοῦτρι τζεκίγια δώδεκα, μελίσσια κορμνιά ἑκατὸν πενήντα, ἀκόμη ἀφίνω ἄγραφα τὴν ἄλλην μου μασαρίαν τοῦ κελλιοῦ μου, ἀμπέλι ὅπου ἠθελα φυτεύσει καὶ τὸν ζαφορόκηπον καὶ τὴν σπορὰν ὅ,τι ἔχομεν σπαρμένα, νᾶνε τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου τοῦ ἀρκαδίου χωρὶς ταῖς κοντιτιζιόνες ταῖς ἄνωθι. ἀπὸ ἄλλο μέρος ἡμεῖς οἱ ἄνωθεν ματθαῖος καλέρηγῃς καβαλλάρης, κὺρ κλήμης χορ-

τάτλης ἠγούμενος τοῦ ἄνωθι μοναστηρίου εἴμεσταν προξέντι καὶ κοτέντα εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι εἰς τοὺς ἄνω γραμμένους μόδους, τρόπους καὶ ὀμιλίας ὡς ἄνωθι εἴρηται, καὶ εἰς τοῦτο καὶ ἐγὼ ὁ ἄνωθι ἱεράσιμος παπαδόπουλος μοναχὸς εἶμαι προξέντι καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι εἰς μόδο καὶ φόρμα ὡς ἄνωθι εἴρηται».

† ἐγὼ ὁ ἄνωθι μητροφάνης ἱερομόναχος γράφω καὶ στέργω τὰ ἄνωθι (ὑπογρ. ἰδιόχειρος)

μάστιρες παρακαλετοί: μισέρ ἀντώνιος γαλιναῖς τοῦ ποτέ μισέρ φραντσέσκου καὶ νικόλαος κορογῶνας υἱὸς τοῦ κῆρ δημητρίου.

Πρὶν προχωρήσω εἰς τὸ θέμα τῶν διδασκάλων, παραθέτω τὰ κύρια σημεῖα μιᾶς πράξεως ποῦ ἀφορᾷ τὴν Μονὴν τῆς Καβαλαρᾶς:

«5 Δεκεμβρ. 1560. † σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ μάρκος ἱερομόναχος τοῦ ποτέ κῆρ Ἰωάννου, λέγου Τριμίδη ἀπὸ τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ ἁγίου Ὁρους τοῦ κῆρ Διονυσίου, τὴν σήμερον εὕρισκόμενος εἰς τὴν Κρήτην, ὡσὰν κομέσος τοῦ μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, λέγου τῆς Καβαλαρᾶς, ἐσᾶς τῶν ἐντιμοτάτων μισέρ Τζώρτζη Μπονῆ νοταρίου τῆς Μεγάλης Καντζηλαρίας καὶ μισέρ Τζούανε Μαυρίτζη καραβοκυροῦ, ὡσὰν κομεσάριοι τοῦ ποτέ εδλαβοῦς ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ κῆρ Κλήμη Γαϊτάνη, ὡσὰν φαίνεται μὲ τὸ τεσταμέντο του καμωμένον διὰ χειρὸς τοῦ ποτέ κῆρ Ἀνδρέα Σερέπετζη νοταρίου εἰς τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο φαίνεται, εἰς τὰ κάτω γραμμένα σκευὴ ὁποῦ ἐπαρήλαβα σήμερον ἀπὸ σᾶς ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων ἠγουν πρῶτον ἓνα εδαγγέλιον κεκοσμημένον καὶ ἐνδυμένον μὲ κόκκινο βελούδι, μὲ σταυροὺς ἀργυροῦς καὶ ἡ μία φάτζα μὲ τὴν στρώσιν «μασίτζα»¹ μὲ τ' ἀσῆμι, γράμμα τοῦ Τραπεζουνταίου, ἓνα στιχάρι... (ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφὴ τῶν ἀμφίων καὶ ἀργυρῶν σκευῶν καὶ ἐν τέλει): «τὰ ὁποῖα ταῦτα ὄλα μοῦ τὰ ἐδώκετε μέσα εἰς μίαν κασέλα καρένια κατὰ τὴ φόρμα τοῦ τεσταμέντου τοῦ ποτέ εδλαβοῦς ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ κῆρ Κλήμη Γαϊτάνη καὶ διὰ ταῦτα σᾶς στρέφω πάντα ἀναπαϊμένους καὶ σίγουρους ἐσᾶς καὶ τὰ μέρη σας καὶ διαδόχους σας [. . . . .] καὶ ἐδώκετέ μου ἀκόμη καὶ τὸ λέγο μοναστήρι μὲ τὰ πράγματά του καὶ μὲ ὅ,τι βιβλία καὶ «κατζίβελλα» εὕρισκονται εἰς αὐτὸ...».

Μετὰ τὴν μικρὰν παρέκβασιν ἔρχομαι εἰς τοὺς διδασκάλους. Πρῶτος ἐμφανίζεται τὸ 1551 εἰς δύο πράξεις ὁ Εὐδόκιμος Χορτάτζης ὡς

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ

1) Γαλλιστὶ massive = ὀλάκερη, ἀτόφια.

διδάσκαλος τοῦ λογαριασμοῦ καὶ ἐδίδασκεν ἐπὶ ἀμοιβῇ εἰς ἰδιώτας.
Ἴδου τὰ ἔγγραφα :

VI

(Νοτάριος Μιχ. Μαρκᾶς)

(γ') 3 Ὀκτωβρίου 1551 (,αφνα')

† ὁμολογῶ ἐγὼ Εὐδόκιμος Χορτάτζης διδάσκαλος τοῦ λογαριασμοῦ καὶ τοῦ καδέρνου¹ τοῦ ποτὲ κὺρ μανούσου, οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χάνδακου τῆς κρήτης τὸ πῶς ὀπλιγάρωμα² ἐσένα τοῦ μαϊστροσταμάτη παγωμένον, ἀρωματάρη, νὰ μαθητεύσω τὸν υἱόν σου τὸν νικόλαν ἤγουν νὰ γράφῃ φράγγικα γράμματα μαρκαντεζίκα³ καὶ νὰ διαβάζῃ καὶ τὰ πιτάκια ὁποῦ ἐπίαση καὶ τὸν ἄμπακον⁴ τῆς πραγματείας σοφιτζιέντε⁵ καὶ τὸ καδέρνο τῆς σπετζηλιτᾶς⁶ ντόπιο⁷ μὲ τὸ τζορνάλε⁸, νὰ τὰ μπαλαντζάδι⁹ καὶ ρεπορτάδι¹⁰ εἰς λίμπρο καινούργιο καὶ ὁ διὰ πλήρωμα τοῦ κόπου μου ἐσυμβιβάστημεν νᾶσαι κρατημένος ἐσὺ ὁ ὄηθεις μαϊστροσταμάτης νὰ μοῦ δώσης δονκάτα χρυσᾶ τζεκίγια βενέτικα χρυσᾶ εἰς χρυσάφι, καλὰ τοῦ ζυγιοῦ τρία εἰς πάγες¹¹ τρεῖς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβά το ἕνα δονκάτο τζεκίγια καὶ εἰς τὸ μισὸ κομπιμέντο¹² νὰ μοῦ δώσης τὸ ἄλλο δονκάτο καὶ τὸ ἄλλο δονκάτο τὸ τζεκίγια νὰ μοῦ δώσης το οὐδὲ καλῶς τὸν ἔμαθα καὶ οὕτως εἴμισταν κοτέντι¹³. ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ ὄηθεις σταμάτης παγωμένος προεζέντι καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

† μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ φρά¹⁴ πιέρος σουρίας
καὶ μισέρ ἀλοῦζε λούκαρης

(ιβ') δεκεμβρίου 12 (,αφνα') 1551

† ὁμολογῶ ἐγὼ εὐδόκιμος χορτάτζης διδάσκαλος, τοῦ ποτὲ μανούσου οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χάνδακου τῆς κρήτης ὅτι ὀπλιγάρωμα ἐσένα τοῦ κὺρ δημήτρι διπλαρᾶ νὰ μάθω τὸν υἱόν σου τὸν ἀντώνη νὰ γράφῃ φράγγικα μαρκαντεζίκα καὶ τὸν λογαριασμόν τῆς πραγματείας ὅλον καὶ καδέρνο τῆς σπετζηλιτᾶς σαλντάδι¹⁵, ρεπορτάδι, πρῶτα δεύτερα καὶ καδέρνα ντὲ βιάντζο¹⁶ καὶ καδέρνο ἰν περσόνα¹⁷ σπαριάτο¹⁸ καὶ καδέρνο φατορίας¹⁹ καὶ τῆς ἰντράδας²⁰ καλὰ καὶ

1) Λογιστικὸν βιβλίον. 2) ἀναλαμβάνω τὴν ὑποχρέωσιν. 3) da mercanzia = ἐμπορικά. 4) ἀριθμητικὴν. 5) ἱκανῶς. 6) εἰδικότης. 7) διπλογραφία 8) ἡμερολόγιον. 9) balanzare = ἰσοζυγίζω. 10) νὰ γίνεται ἢ μεταφορά. 11) paga = πληρωμὴ, δόσις. 12) συμπλήρωσις. 13) εὐχαριστημένοι. 14) frate = μοναχός. 15) saldati = ἐξοφλημένα. 16) ἔγγραφο ταξειδιοῦ, φορτωτικὴ. 17) προσωπικόν. 18) spariato = ξεωριστόν. 19) τιμολόγιον, 20) εἰσαγωγή .

ἐμπιστευμένα ἀπὸ δὰ καὶ ὀμπρὸς νὰ τοῦ δείχνω ὡσθε νὰ μάθη καὶ νὰ ἀτενδέρη¹ καὶ αὐτὸς καλὰ καὶ διὰ πλήρωμά μου ὄλων τῶν ἄνωθι ἐσιάστημεν νὰ μοῦ δώσης ὄλα δουκάτα ἔξη κορέντε ἤγουν ς' ἀπὸ τὰ ὀποῖα ὀμολογῶ καὶ ἔλαβα σήμερον ἀπὸ σένα ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων μετροητὰ δουκάτα κορέντε δύο καὶ κομπλῖροντας² ὁ λέγος³ σου υἱὸς τὸν λογαριασμὸν νὰ δίδης καὶ τὰ ἄλλα δύο δουκάτα κορέντε καὶ τὰ ἄλλα δύο οὐδὲ ἀπομάθει ὄλα τὰ ἄνωθι διὰ τοῦ γαστάλδι. ἀπὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ὄηθεις δημήτρι διπλαρᾶς προξέντι καὶ κοτέντος εἰς ὄλα τὰ ἄνωθι προμετέρω⁴ νὰ δίδω ἐσένα τοῦ ἄνωθι διδασκάλου εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ τὰ κανίσκια κατὰ τὴν τάξιν.

† μάτρους παρακαλετοί: κὴρ φραντζέσκος καλωνᾶς
καὶ κὴρ νικόλα ἀνδρόνικος λέγος σταυράκης

Λεύτερος διδάσκαλος τὴν 8 Ἰουλίου 1561 ἀναφέρεται ὁ Θεοδόσιος Κορίνθιος υἱὸς τοῦ εὐλαβοῦς Παπαϊωάννου. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ μέχρι τοῦ 1569 συναντᾶται ὑπογράφων ὡς μάρτυς ὁ μισερ Φραντζέσκος Κυριακόπουλος τοῦ ποτὲ κὴρ Τζουάνε, διδάσκαλος. Ἔτερος διδάσκαλος καὶ ψάλτης ἀναφέρεται πλειστάκις ὁ Στριάνος ὁτὲ μὲν ὡς Μανουῦσος ὁτὲ δὲ ὡς Μανώλης, ἀπὸ τοῦ 1564–1578. Πέμπτος κατὰ σειρὰν διδάσκαλος ἀναφέρεται τὸ 1566 ὁ Ἰωάννης Δραμιτινός. Ἐκτος, τὴν 12 Ὀκτωβρίου 1567 ὑπογράφει ὡς μάρτυς ὁ Μανουῦσος Πηγᾶς διδάσκαλος υἱὸς τοῦ μαῖστρο Πόλο (Παύλου). Τὴν 22 Μαρτίου 1571 καὶ 5ην Ἰουλίου 1572 ὑπογράφει καὶ πάλιν ὡς μάρτυς ὁ Πηγᾶς, τὴν πρῶτην φορὰν ὡς Μανουῆλ Πηγᾶς διδάσκαλος καὶ τὴν δευτέραν ὡς Μανουῦσος Πηγᾶς. Τὸν πατέρα του ἀνεῦρον τὴν 6 Ἰουλίου 1573 ὑπογράφοντα ὡς ἔπειτα: μαῖστρο Πόλος Πηγᾶς, σπαθάρος. Κατὰ ταῦτα δὲν ὑπῆρχε τότε καμμία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Μανουῦσος καὶ Μανώλης. Δὲν χωρεῖ δὲ καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀναφερθεὶς Μανουῦσος ἢ Μανώλης Πηγᾶς εἶναι ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ὁ Πατριάρχης μετέπειτα Ἀλεξανδρείας καὶ τοποτηρητὴς ἐπὶ τινὰ χρόνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸ 1574 ἀναφέρεται εἰς δύο πράξεις καὶ ἕτερος διδάσκαλος ὁ Ἄγγελος Δραμιτινός ἤτοι τῆς 8ης Νοεμβρίου καὶ 12ης Δεκεμβρίου. Καὶ τέλος τὴν 28ην Αὐγούστου 1577 ὑπογράφει ὡς μάρτυς ὁ Νικόλαος Ρόδιος διδάσκαλος.

Ἄλλὰ ἔχομεν καὶ διδάσκαλον τῆς «σκριμίδας» ἤτοι τῆς ξιφομαχίας εἰς τὸν Χάνδακα. Τὴν 10 Δεκεμβρίου 1538 ἀναφέρεται ὡς τοιοῦτος ὁ Ἄνδρέας Σαλιβάνος ὁ ὀποῖος ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκμάθη

1) Νὰ διεξάγη. 2) συμπληρώνοντας. 3) ὁ λεγόμενος, ὁ ὄηθεις. 4) ὑπόσχομαι.

τὴν τέχνην τοῦ σπαθιοῦ εἰς τὸν Φραγγιᾶν Μελῆν ἀντὶ ἀμοιβῆς 9 ὑπερπύρων καὶ εἰς τὸν Μαννέαν Πόλον ἀντὶ 10 ὑπερπύρων. Τὸ δὲ 1566 μέχρι τοῦ 1569 διδάσκαλος τῆς ξιφομαχίας ἐμφανίζεται ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρέα, Γεώργιος Σαλιβάνος.

ΣΟΓΡΑΦΟΙ

Καὶ τώρα προχωρῶ εἰς ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς ἀνακοινώσεώς μου. Θὰ ὀμιλήσω περὶ τῶν ζωγράφων ἢ σγουράφων ὡς τότε ὑπεγράφοντο. Πόσους ἐκπροσώπους τῆς Κρητικῆς Καλλιτεχνικῆς Σχολῆς γνωρίζομεν μέχρι σήμερον διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1538 μέχρι τοῦ 1578; Μόνον πέντε, ἤτοι τὸν Θεοφάνην μοναχόν, τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Νικηφόρον καὶ Συμεῶνα ἢ Σιμωνῆν, τὸν Εὐφρόσυνον ἱερέα καὶ τέλος τὸν Μιχαῆλ Δαμασκηνόν. Οἱ πρῶτοι τρεῖς εἰργάσθησαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, εἰς τὰ Μετέωρα καὶ εἰς τὴν Καλαμπάκαν, ὁ δὲ Εὐφρόσυνος μόνον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀλλά, μόνον αὐτοὶ οἱ πέντε ἦσαν τότε; Δὲν ὑπῆρχεν ἄραγε καμμιά καλλιτεχνικὴ κίνησις εἰς τὴν μεγαλόνησον, ὅπου κατὰ ἑκατοντάδας ἀριθμοῦνται αἱ Ἐκκλησίαι καὶ αἱ Μοναί; Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πόθεν ἐξεπήδησεν ὁ μέγας Δομήνικος Θεοτοκόπουλος; Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν εὐλογον ταύτην ἀπορίαν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς μας τῆς τέχνης καὶ τοὺς τεχνοκρίτας, ἐν γένει, διετύπωσεν, ἔρχονται νὰ μᾶς τὴν δώσουν τὰ πολύτιμα πρωτόκολλα τοῦ Μιχαῆλ Μαρά, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται, ὅτε μὲν ὡς συμβαλλόμενοι ὅτε δὲ ὡς μάρτυρες οἱ κάτωθι 40 ζωγράφοι. Τοὺς παραθέτω κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν καὶ μὲ τὰ ἔτη ἐντὸς παρενθέσεως:

- ✓ 1. Ἀγοραστὸς μαστροϊάννης τοῦ ποτὲ Γεωργίου (1566-75)
- ✓ 2. Ἀστράς μαῖιστρο Μάρκος (1564-71)
- ✓ 3. Ἀνδριόπουλος μαῖιστρο Θόδωρος (1567)
- ✓ 4. Ἀρμένης μαῖιστροστέφανος (1558)
5. Βιστιαρῆτης μαῖιστρογεώργης (1551-6β)
6. Βιτζιμάνος κὺρ Ματθαῖος τοῦ Παπαθωμᾶ (1566-76)
7. Γαβρίλης κὺρ Λορέντσος (1564)
8. Γρεκὸς μαῖιστρο Δημήτρις (1566)
9. Γρεκὸς κὺρ Ἰωάννης 1572)
10. Εὐριπιώτης μαῖιστρο Τζουὰν ἢ Τζανῆς¹ 1551-69)
11. Εὐριπιώτης Ὁρέστις (1554)
12. Κλόντζας μαῖιστρο Ἀντώνης (1551-53)
13. Κασωμάτης κὺρ Ἀνδρέας τοῦ Δημητρίου (1538-73) τὴν 29 Ἀ-

1) Τοῦτον εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. VIII ἔγγραφον ὀνομάζουσι διδάσκαλον οἱ ζωγράφοι Συμεῶν Μπαθᾶς καὶ Ἰωάννης Καραβέλλας.

πριλ. 1562 ὑπογράφει : ὁ διδάσκαλος κὺρ Ἄνδρέας Κασωμάτης, σγουράφος

14. Κεροφυλᾶς μαῖστρο Θόδωρος (1554-72)
15. Καραβέλλας κὺρ Ἰωάννης (1555-67)
16. Κλόντζας μαῖστρο Τζανῆς (1571)
17. Καλιάτης κὺρ Μάρκος (1554-73)
18. Κλόντζας κὺρ Γεώργιος (1564-76)· οὗτος τὴν 20 Μαΐου 1564 ὑπογράφει : κὺρ Γεώργιος Κλόντζας σγουράφος, τὴν δὲ 21 Ἰανουαρίου 1576 : κὺρ Γεώργιος Κλόντζας σγουράφος τοῦ μισερ Ἄνδρέα.
19. Καρπάθιος κὺρ Μανώλης (1554)
20. Μπονῆς μαῖστρο Ἄνδρέας (1551-62)
21. Μπονῆς κὺρ Ἰωάννης (1564-73)
22. Μαχεριώτης κὺρ Μανώλης τοῦ μαῖστρο Σήφη (1569)
23. Μηνᾶς μαῖστρο Γαβρίλης (1538)
24. Μιχαλίτζης μαῖστρο Δημήτρις (1553-75)
25. Νταρόδι Μαστροϊωάννης (1571)
26. Ντὰ κορφοῦς μαστροϊωάννης (1564)
27. Πολίτης μαῖστροπέτρος τοῦ μαῖστροφραντζέσκου (1549-75)
28. Πασχαλᾶς κὺρ Γιακουμῆς (1573-75)
29. Πλούτινος μαῖστροθόδωρος τοῦ Μανώλη (1577)
30. Ρίτζος μαῖστρο Μανουὴλ ἢ Μαννέας (1538-71)
31. Στραβοσχιάδης μαστροϊωάννης τοῦ Γεώργη (1538-73). Οὗτος ὑπογράφει ὀκτὼ φορὰς ὡς σγουράφος, μίαν φορὰν τὴν 10 Φεβρουαρίου 1560 ὡς εἰκονογράφος καὶ τέλος τὴν 8 Αὐγ. 1560 : ὁ διδάσκαλος κὺρ Ἰωάννης Στραβοσχιάδης, σγουράφος.
32. Σοβεντοῦκος μαῖστρο Γεώργης τοῦ μαῖστρο Κωνσταντὶ (1553-55)
33. Σκορδύλης μαῖστρο Μανούσος (1560-76)
34. Σκορδύλης μαῖστρο Γεώργης τοῦ μαῖστρο Κωνσταντὶ (1553-55)
35. Σκλάβος κὺρ Τζανέτος (1569-72)
36. Στριλήτζας μαῖστρο Πέτρος (1560)
37. Φουκᾶς κὺρ Γεώργης τοῦ Νικόλα (1551-64)
38. Φασῆς μαῖστρογιάκομος τοῦ Πσπατζουάνε (1558)
39. Φλάσκος κὺρ Ἰωάννης (1564)
40. Χαλκιόπουλος μαῖστρομάρκος (1571-73)
41. Χαλκιόπουλος μαῖστρο Μαννέας (1560)

Ἔχομεν λοιπὸν 40 ζωγράφους ἀγνώστους μέχρι τοῦδε καὶ ἓνα, τὸν Γεώργιον Κλόντζαν ζωγράφον γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1564.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ἐμφανίζονται πλειστάκις ὡς μάρτυρες συμβολαιογραφικῶν πράξεων καὶ ὡς συμβαλλόμενοι καὶ συνεχέντρωσα ἀρ-

κετὰς πράξεις τινῶν ἐξ αὐτῶν αἱ ὁποῖα μᾶς παρέχουν πολύτιμα βιογραφικὰ στοιχεῖα. Καὶ ἀρχίζω ἀπὸ τὸν Θεοφάνη μοναχὸν καὶ τοὺς υἱοὺς του Συμεῶνα ἢ Σιμωνῆν καὶ Νικηφόρον. Τούτων θὰ παραθέσω τέσσαρας πράξεις τῶν ἐτῶν 1559 καὶ 1560, ἐξ ὧν προκύπτει: 1ον) ὅτι ὁ διάσημος Θεοφάνης μοναχὸς εἶχεν ἐπώνυμον μὲν Στριλήτζας καὶ παρωνύμι Μπαθᾶς. "Ὡστε λύεται ὀριστικῶς ἡ ἀπορία τοῦ Gabriel Millet (Recherches sur l' iconographie de l' Evangile pp. 659) ὁ ὁποῖος ἐνόμισεν ὅτι δύο ἦσαν οἱ φέροντες τὸ ὄνομα Θεοφάνης, ἦτοι ὁ Θεοφάνης Μπαθᾶς (καὶ ὄχι Μπαθήγας ὡς ὑπεστήριξεν ἓνας τεχνοκρίτης) καὶ ὁ Θεοφάνης Στριλίτζας, 2ον) ὅτι τὴν 24 Φεβρουαρίου 1559 ὁ Θεοφάνης ἔκαμε διαθήκην καὶ ὥρισεν ἐκτελεστὴν ὅστις ἄμα τῷ θανάτῳ τοῦ Θεοφάνους, ἐπισυμβάντι αὐθημερόν, ἐνήργησεν ἀπογραφήν τῆς περιουσίας τοῦ Θεοφάνους διὰ τοῦ νοταρίου Μανουὴλ Ζάμορο καὶ ἀκολούθως αὕτη διενεμήθη μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του, 3ον) ὅτι ὁ Θεοφάνης εἶχε δανεισθῆ ἀπὸ τὸν ζωγράφον Τζανῆν Εὐριπιάτην 35 ἀντίβολα ἧτοι σχέδια ζωγραφικῆς ὃ δὲ Σιμωνῆς εἶχεν ἀναλάβει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, τὴν ὑποχρέωσιν μαζὶ μὲ τὸν ζωγράφον Ἰωάννην Καραβέλλαν, νὰ τὸν ἀποζημιώσῃ καὶ 4ον) ὅτι ὁ Συμεὼν προτιθέμενος νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Κρήτης διορίζει πληρεξούσιόν του τὸν Ἰωάννην Καραβέλλαν.

Ἴδου τὰ ἔγγραφα :

VII

(Νοτάριος Μιχ. Μαυᾶς)

,αφξ' (1560) μηνὶ Φεβρουαρίου κδ' (24)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ νεόφυτος μοναχὸς τοῦπίκλιν μπαθᾶς, σγουράφος τὴν τέχνην, τοῦ ποτε κὺρ Θεοφάνου μοναχοῦ, οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κοήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ὡσὰν υἱὸς καὶ κληρονόμος εἰς τὰ μισὰ καλὰ τοῦ λέγον μου πατρός, ὡσὰν φαίνεται μὲ τὸ τεσταμέντο του καμωμένον διὰ χειρὸς τοῦ κὺρ μανουὴλ ζάμορο, νοταρίου ,αφθ' Φεβρουαρίου κδ' μὲ τοὺς διαδόχους μου, ἐσένα τοῦ μαῖστρο γεώργη σγουράφου, ἀρωματάρη καὶ κομεσάριον τοῦ λέγον ποτε πατρός μου, προξέντι καὶ κοτέντι καὶ τῶν μερῶν σου, εἰς ὅ,τι ἄρα μοῦ ἄφικεν ὁ λέγος ποτε μου πατέρας, μὲ τὸ λέγο του τεσταμέντο, κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λέγον του τεσταμέντου καὶ τὸ ἰνβεντάριόν του γραμμένο διὰ χειρὸς τοῦ λέγον κὺρ μανουὴλ ζάμορο νοταρίου ,αφθ' Φεβρουαρ. κδ', ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβά τα ὅλα ὀλόκεράτα ἀπὸ σένα ἧτις τὰ δονκάτα τὰ χρυσᾶ,

μοτζενίγους¹ καὶ ἀγιοκωνσταντινάτα χρυσᾶ καὶ ἀσῆμι ἤγουν ὅλα τὰ μισὰ ὅπου μοῦ ἔτοκάραν² καὶ ἐμένα, ἅπαντα εἰς τὸ μερτικόν μου, τά, ἔδωκες τὴν σήμερον ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων, ἀπὸ τὰ ὅποια εὐγάλαμεν τὰ λεγάτα³ τοῦ πατρὸς μου καὶ ὅ,τι ἔξοδαις ἔκαμες εἰς τὸν θάνατόν του καὶ εἰς ἄλλαις ἔξοδαις νετσεσάριαις⁴ καὶ ἀμπατέροντάς⁵ τα καὶ ἐμένα ὅλα τὰ ἤμισα ὅπου μοῦ ἔτοκάραν εἰς τὸ μερτικό μου καὶ τὰ ἀπομεινάρια ὅλα τὰ ἤμισα ὅπου μοῦ ἔτοκάραν εἰς τὸ μερτικό μου εἰς ὅ,τι γράφει τὸ λέγο Ἰνβεντάριο ἧτις δουκάτα χρυσᾶ καὶ μοτζενίγους καὶ ἀγιοκωνσταντινάτα καὶ ἀσῆμι μοῦ ἔδωκες καὶ ἐσατισφάρισές μου καὶ ἐμένα εἰς τὸ μερτικό μου εἰς αὐτὰ καὶ δὲν μᾶς κρατεῖς πλέον τίποτας οὐδὲ ἐμένα οὐδὲ τοῦ ἀδελφοῦ μου τοῦ κῆρ συμεὼν μπαθᾶ, διότι εἰς ὅ,τι τοῦ ἔτοκάρειν εἰς τὸ μερτικόν του καὶ αὐτοῦ τοῦ λέγον κῆρ συμεὼν μπαθᾶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἧτις δουκάτα χρυσᾶ, μοτζενίγους, ἀγιοκωνσταντινάτα χρυσᾶ καὶ ἀσῆμι καὶ πᾶσα ἄλλο τοῦ τὰ ἔδωκες καὶ αὐτοῖνοῦ ὡσὰν φαίνεται καὶ μὲ τὴν σιγουριτάν⁶ ὅπου σοῦκαμεν καὶ αὐτὸς διὰ τούτου τοῦ νοταρίου ,αφνθ' σεπτεμβρ. γ', μὲ τὴν ὁποίαν σιγουριτάν τοῦ ἔδωκες τοῦ λέγον κῆρ συμεὼν μπαθᾶ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐσὺ ὁ ῥῆθεις μαῖστρογεώργης σγουράφος καὶ ὅλα τὰ κρασὰ καὶ ὅλα τὰ ῥοῦχα καὶ ὄλη τὴ μασσαρία⁷ ὅπου εὐρέθησαν τοῦ λέγον ποτὲ κῆρ Θεοφάνη μπαθᾶ τοῦ πατρὸς μας, ἧτις τὸ μερτικόν του ὡσὰν καὶ τὸ μερτικό μου, τὰ ὅποια εἶνε γραμμένα καὶ αὐτὰ εἰς τὸ Ἰνβεντάριο τοῦ λέγον μου ποτὲ πατρὸς, τὴν ὁποίαν ἐκείνην τὴν σιγουριτάν ὅπου σοῦκαμεν ὁ λέγος κῆρ συμεὼν μπαθᾶς ὁ ἀδελφός μου, εἶμαι κοτέντος καὶ ἐγὼ καὶ λαουντάρω⁸ καὶ κομφερμάρω τὴν, νᾶναι καλὰ δοσμένα του καὶ ἐλευθερώνω σὲ καὶ ἅπαντα ξεκαθαρίζοντας καὶ ἄλλον τίποτας δὲν ἀπόμεινεν εἰς τὰς χεῖρας ἐσένα τοῦ λέγον μαῖστρογεώργη σγουράφου τοῦ κομεσαρίου, οὐδὲ κρατεῖς μας πλέον τίποτας ἀπὸ τὰ ὅσα εὐρέθησαν τοῦ λέγον ποτὲ μου πατρὸς, ἀμὴ ἔδωκες ἐμᾶς τὰ ὅλα εἰς ὅ,τι γράφει τὸ λέγο του Ἰνβεντάριο ὡς ἄνωθι εἴρηται καὶ διὰ ταῦτα σὲ στρέφω καὶ ἐγὼ πάντοτε ἀναπαῖμένον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου καὶ εἰς τοῦτο καὶ ἐγὼ ὁ ρηθεις συμεὼν μοναχὸς τοῦπίκλην μπαθᾶς, εἶμαι προξέντι καὶ κοτέντος εἰς ταύτην τὴν σιγουριτάν εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι καὶ ὁμολογῶ καὶ παράλαβα σήμερον ἀπὸ σένα τὸν ἄνωθι μαῖστρογεώργην σγουράφον τὸν κομεσάριον τοῦ λέγον μου πατρὸς ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων καὶ

1) ἀργυραὶ Ἐνετικαὶ λίραι. 2) περιῆλθον. 3) κληροδοτήματα. 4) ἀναγκαῖα. 5) ἀφαιρῶντας. 6) δὲν διεσώθη τὸ Κατάστιχον τοῦ 1559. 7) οἰκιακὰ ἐπιπλα. 8) ἐπιδοκιμάζω.

τὴν κούπαν τὴν χρουσην ὅπου εὐρέθη τοῦ λέγον μου πατρὸς καὶ ὁμολογῶ καὶ δὲν μᾶς κρατᾶς πλέα τίποτας ἀπὸ τὰ ἄρα εὐρέθησαν τοῦ λέγον ποτέ μας πατρὸς τοῦ λέγον του Ἰβεντάριου, ἀμὴ ὅλα μᾶς τὰ ἔδωκες ὀλάκεράτα ὡς ἄνωθι εἴρηται καὶ διὰ ταῦτα σὲ στρέφω καὶ ἐγὼ πάντοτε ἀναπαϊμένον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου.
 μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ ἰωάννης καραβέλας σγουράφος,
 καὶ κὺρ γεωργίτζης μπαλατοῦρος
 καὶ κὺρ νικόλα σκλέντζας ἀρωματάρης τοῦ μίσερ μάρκου.

VIII

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαράς)

κῆ' (28) Ἰουλίου ,αφξ' (1560)

† ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς σιμωνῆς στριλίτζας, λέγος μπαθᾶς τοῦ ποτέ κὺρ θεοφάνου, πριντζιπάλες καὶ ἐγγυητῆς καὶ καθολικὸς πληρωτῆς εἰς ὄλον καὶ μέρος, ἀμάδι καὶ εἰς μοναχόν, καὶ ἰωάννης καραβέλας σγουράφος τοῦ ποτέ Παπακὺρ μανουήλ, οἰκῶντες εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, ὅτι ἐγὼ ὁ ρηθεῖς πριντζιπάλες ὁμολογῶ καὶ κρατῶ ἐσένα τοῦ διδασκάλου κὺρ ντζουὰν Εὐριπιώτη, σγουράφου, ἀθίβολα¹ τριάντα πέντε γραμμένα μὲ τὸ σκρίτο ἀπὸ σούκαμεν ὁ πατέρας μου καὶ κρατῶ σου ἀκόμα καὶ δύο λίτρες καὶ ἡμισυ νέφτι, τὸ ὅποιον εἶχες δώσει τοῦ ποτέ κὺρ θεοφάνου στριλήτζα, τοῦ πατρὸς μου ὁ ὅποιος σοῦχε δανείσει ἓνα δουκάτο χρουσό τζεκίνι καὶ ὑπέρπυρα πέντε, τὰ ὅποια σου ἀθίβολα τριάντα πέντε καὶ τὸ νέφτι ἐσυμβιβάσθημεν νᾶμε κρατημένος ἐγὼ ὁ ρηθεῖς συμεὼν στριλήτζας νὰ σοῦ τὰ δώσω εἰς ἓνα χρόνον πρῶτον ἐρχόμενον καὶ ἐσὸ νὰ μοῦ δίδῃς τὸ τζεκίνι καὶ ὑπέρπυρα πέντε καὶ ἂν δὲν σοῦ ἀτενδέρω νὰ σοῦ δώσω τὰ ἄνω ἀθίβολα 35 καὶ νέφτι λίτρες δύο καὶ ἡμισυ εἰς τὸ ἄνωθι τέρμενο², νὰ τυχαίνω καὶ νὰ σοῦ τὰ πληρώνω τόσα ὅ,τι τὰ ἐθέλασι τὰ τανσάρουν³ οἱ σγουράφοι καὶ ξίζουν, πέρνοντας καὶ ἐσὸ ὄρκον τὰ ἦντα κονδιτζιὸς⁴ ἦσανε καὶ εἰς ὅ,τι τὰ ἐθέλασι τανσάρουν οἱ σγουράφοι, νὰ ἀμπατέρομε⁵ τὸ ἄνωθι ἓνα δουκάτο χρουσό τζεκίνι καὶ ὑπέρπυρα πέντε καὶ τὸ ρέστος νὰ σοῦ δίδω ἄλλο τρόπο νὰ τὰ σκοδέρῃς⁶ ἀπὸ μᾶς καὶ πᾶσα ἓνας μας εἴμαστε καὶ εἰς μοναχόν καὶ ἀπὸ τὸ κάλαμον διὰ τοῦ γαστάλδου, ἀπάνω εἰς τὲς ἔξοδές μου χωρὶς ἐναντίον. ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ρηθεῖς ντζουὰν εὐριπιώτης πρεζέντι καὶ κότεντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ μιχαήλ σκλέντζας
 καὶ κὺρ ἀντώνης παπαδόπουλος.

- 1) σχέδια ζωγραφικῆς. 2) διορία. 3) ἐκτιμήσουν. 4) κατάστασιν
 5) νὰ ἀφαιρούμεν. 6) νὰ εἰσπράττης.

Εἰς τὸ περιθώριον τῆς πράξεως :

,αφ'ἧγ' (1563) δεκεμβρ. κζ' (27)

ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ ρηθεὶς ντζουὰν εὐριπιώτης ὅτι ἔλαβι ἀπὸ σένα τὸν κὺρ ἰωάννην καραβέλα ὡσὰν κομέσον¹ τοῦ ρηθέντος κὺρ συμεὼν στριλήτζα ἀνθίβολα εἴκοσι δύο καὶ ἔδωκές μου καὶ δηράρια μετρητὰ ὑπέρ-
πυρα εἴκοσι ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτωθι γραμμένων
μυρτύρων διὰ τὸ ρέστος καὶ ἀποπλήρωμά μου ὄλοντοῦ τοῦ ρέστου
τῶν ἀντίκρου ἀνθιβόλων τριάντα πέντε καὶ οὕτως ὁμολογοῦμεν καὶ δὲν
ἔχομε πλέα τίποτας μὲ τὸν λέγον κὺρ συμεὼν στριλήτζα καὶ μὲ τὸν
ποτέ πατέρα του καὶ διὰ τοῦτο τὸν στρέφω σίγουρον καὶ ἀναπαύμενον
εἰς παντοτινά καὶ τὸ ἄνωθι ἰνστρουμέντο² ἔστω λυομένον.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ μανόλης ντόριας
καὶ κὺρ νικόλας σκλέντζας.

IX

(Νοτάριος Μιχ. Μαρούς)

λα' (31) Ἰουλίου ,αφ'ἧ (1560)

† κομεσιὸν κάμνω ἐγὼ συμεὼν στριλήτζας λέγος μπαθᾶς, σγον-
ράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτέ κὺρ Θεοφάνου οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν
τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης ἰν σπειζιαλιτὰν καὶ ὡσὰν υἱὸς καὶ κληρο-
νόμος τοῦ λέγον ποτέ μου πατρὸς καὶ διὰ πᾶσα ἄλλο ὄνομα καὶ τίτλον
ἀποδὸ μπορῶ νὰ ἰντραβενίρω³, ἐσένα τοῦ κὺρ ἰωάννη καραβέλα τοῦ
ποτέ εὐλαβοῦς παπακὺρ Πέτρο, πρεζέντι καὶ ἀτζετέρεις, ὅτι θέλω
ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ὀμπρὸς ὁ διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου νᾶχης
δύναμιν καὶ ἐξουσίαν γενεραλμέντε εἴτις ἐγὼ πρεζέντι ὡσὰν ἀπέντι
νὰ ζητᾶς νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλαμπάνης ὅ,τι ἄρα ἔχω νὰ ζητήσω
καὶ νὰ σκοδέρω καὶ νὰ παραλάβω ἀπὸ πᾶσα ἄνθρωπον καὶ ἀνθρώπου
ἐδὰ καὶ εἰς τὸ ἐρχόμενον, μὲ πᾶσα μὸδον καὶ στράταν ἀπὸν θέλει ἢ
ὀρδινία τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας, ἀκόμη νὰ ἐνοικιάζης καὶ νὰ
ξενοικιάζης καὶ τὰ σπῆτια μου ὅτινος θέλεις καὶ εἰς ὅ,τι ἐνοικιον σοῦ
θέλει φανῆ ἐσένα καὶ νὰ σκοδέρης τὰ ἐνοικιά τος καὶ νὰ δεφενδέρης
ἐμένα καὶ τὰ δικαιώματά μου εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον Δούκα, Καπι-
τάνιον εἰς τὸ ἐκλαμπρότατο Ρετζιμέντο.....κλπ. καὶ οὕτως εἶμαι κο-
τέντος.

μάρτυρες παρακαλετοί: Ἀνδρέας Παναγιάνος ρᾶύτης
καὶ νικόλας συμπίαση, σαλονμέρος.

1) ἐπίτροπον. 2) ἢ πρῶξις. 3) νὰ παρέμβω.

Ποτὴν Εὐριπιώτης

Σπείζιαλιτὰς

(Νοτάριος Μιχ. Μαράς)

β' (2) Σεπτεμβρίου ,αφθ' (1559)

† γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην σιγουριτὰν κάμνω ἐγὼ μαννέας ζάμορος νοτάριος υἱὸς τοῦ κῆρ ἀνδρέα, κατοικούμενος εἰς τὸ ἐξώπορτο, ἐσένα τοῦ κῆρ σιμεὸ καλογήρον τοῦ κατὰ κόσμο μπαθᾶ τοῦ ποτὲ κῆρ Θεοφάνη, πρεζέντες καὶ τῶν διαδόχων σου ὡσὰν κληρονόμος τοῦ ποτὲ λεγομένου πατρὸς εἰς σὲ ὑπέρπυρα ἑβδομῆντα ἤγουν ὄ', τὰ ἔλαβα τὴν σήμερον ἀπὸ λόγου σου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ μὲν ὑπέρπυρα ἑξήντα μοῦ ἀφῆκεν διὰ τὴν ψυχὴν του ὁ ποτὲ λεγόμενός σου πατέρας καθὼς εἰς τὸ τεσταμέντο του φαίνεται, καμωμένο διὰ χειρός μου, εἰς τὰ ὁποῖα σοῦ ἐκράτουν ἓνα μαστραπᾶ ἀργυρό, ὄλος λαβοράδος καὶ παραχρυσωμένος, τὸν ὁποῖον σοῦ ἐγύρισα ὀπίσω τὴν σήμερον, τὰ δὲ ἕτερα ὑπέρπ. δέκα μοῦ ἔδωκες διὰ τὸν κόπο μου, διὰ τὰ ὁποῖα ὑπέρπυρα ἑβδομῆντα κραζόμαι πλερωμένος καὶ σατισφάδος καὶ στρέφω σὲ σίγουρον μὲ τὰ μέρη σου καὶ ἀναπαίμενο, πρεζέντες καὶ ὁ μαῖστρογεώργης ζωγράφος, σπετζέρης κομισάριος τοῦ ποτὲ λεγομένου σου κυροῦ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ λεγόμενος κῆρ σιμεὸ μπαθᾶς εἶμαι κοτέντος καὶ ὁμολογῶ πὼς ἔλαβα ἀπὸ ἐσένα τὸν λεγόμενο μισὲρ μαννέα, τὸν ἄνωθι μαστραπᾶ καὶ στρέφω σὲ σίγουρον.

μάρτυρες παρακαλετοί: κῆρ μπορταλίο τζανκλιβάνης

καὶ κῆρ Ἀλοῦζε μαλαχίας τοῦ κῆρ γεωργαντῆ

Παρέλειψα εἰς τὸν Κατάλογον ἓνα ζωγράφον ἀνευρεθέντα εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ νοταρίου Πέτρου Καστροφύλακα, τοῦ ὁποῖου θὰ παραθέσω τὸ ὑπ' ἀρ. XXXIV ἔγγραφο. Οὗτος εἶναι ὁ μαῖστρο Πόλος Τζαμπάνης τοῦ Τζανῆ ἔτος 1559. Ὡστε αὐξάνει κατὰ ἓνα ἀκόμη ὁ ἀριθμὸς τῶν ζωγράφων.

Ἐπειδὴ ἀνέφερα ἄνω τὸ ἐπώνυμον Μπαθᾶς ἢ μᾶλλον παρωνύμι, προσθέτω ὅτι εἰς τὴν Δέσμη (Vacchetta) ἀρ. 86 τοῦ ἀρχείου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας εἶχον ἀνεῦρει ὡς ἐνοικιαστὴν κοινοτικού ἐργαστηρίου τὸ 1560, τὸν Μάρκον Μπαθᾶν *derpentor* ἦτοι ζωγράφον, καταβάλλοντα ἐτησίως ἐνοίκιον δουκάτα ἐπτὰ. Τούτου εἶχον ἴδει πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἐπὶ τῆς νησίδος τῶν Ἰωαννίνων μίαν φορητὴν εἰκόνα, ὠραίας τέχνης καὶ μὲ ὑπογραφὴν Μάρκος Μπαθᾶς. Δὲν ὑφίσταται πλέον ἐκεῖ σήμερον. Τὸν Μάρκον Μπαθᾶν τὸν ἀνεῦρον ἐγγεγραμμένον εἰς τὸ παλαιὸν Μητρώον τῆς Κοινότητος τὸ 1571 καὶ τὸν ἀναφέρει, ὡς περαιτέρω θὰ ἴδωμεν, ὡς θεῖον του, εἰς μίαν πρᾶξιν ὁ ἐν Χάνδακι ζωγράφος Μαννέας Χαλκίπουλος, τὸ 1560.

Θὰ εἶπω τώρα ὀλίγα τινὰ διὰ τὸν προαναφερθέντα Εὐφρόσυνον ἱερέα ποῦ εἰργάσθη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1542. Εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωσις ποῦ συνήνητσα ὄνομα «Εὐφρόσυνος», ἀνάμεσα ἀπὸ χιλιάδας ὀνομάτων. Ποῖον ἄρα γε ἦτο τὸ ἐπώνυμόν του; Εἰς τὸν πιρατεθέντα Κατάλογον τῶν ζωγράφων εἶδομεν τρεῖς φορὰς ἀναφερόμενον τὸ ἐπώνυμον Κλόντζας. Ἄρα εἰς τὴν οἰκογένειαν Κλόντζα ἡ ζωγραφικὴ ἀπετέλει παράδοσιν. Καὶ ἰδοὺ μία πρῶξις συμ)κῆ τοῦ 1567 ἡ ὁποία μὲ ἄγει νὰ ὑποθέσω ὅτι καὶ ὁ Εὐφρόσυνος ἱερεὺς ἀνήκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν Κλόντζα. Ἴδου τὸ ἔγγραφον ἀρ. XI :

Eusebius ;

XI

(Ἐπὶ τὸ Πρωτόκολλον πράξεων τοῦ νοταρίου Π. Καστροφύλακα, γράκελλος ἀριθ. 37)

(ιδ') 14 ὀκτωβρίου ,αφξζ' (1567)

† κομεσιὸν κάμνομεν ἡμεῖς ντζανῆς κλόντζας καὶ μαρία καὶ μαντελένα καὶ βαρβάρα καὶ ἀνέξα, ἀδέλφια, παιδιὰ τοῦ ποτε παπᾶ κῆρ Εὐφρόσυνου κλόντζα, οἰκοῦντα εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χάνδακου τῆς κοήτης ἰν σπετζιαλιτὰν¹ καὶ ὡσὰν μπενεφιτζιάδοι² τοῦ τεσταμέντου τοῦ ἀδελφοῦ μας τοῦ ποτε Παπακῆρ Πέτρον Κλόντζα καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ παπᾶ κῆρ γεώργη Βλαστοῦ νοταρίου ,αφνε' (1555) φενροναρίον 28 καὶ διὰ πᾶσα ἄλλο ὄνομα καὶ τίτλον ὅποῦ μποροῦμεν νὰ ἰντραβενίρωμεν³, ἐσένα τοῦ ἐξαδέλφου μας τοῦ ἐλλαβοῦς παπᾶ κῆρ γεώργη Κόκκινου ὅτι θέλομεν ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ὁμορὸς ο διὰ μᾶς καὶ διὰ τὰ ὀνόματά μας, νᾶχης δύναμιν καὶ ἐξουσίαν γεγεραλμέντε⁴ εἴτις ἡμεῖς προξέντι⁵ ὡσὰν ἀφέντι⁶, νὰ κάμνης ὅλες τὲς δουλειές μας τῆς χρειάζόμενες καὶ νὰ δεφενδέρης⁷ ἑμᾶς καὶ τὰ δικαιώματά μας εἰς τὸν ἐνδαισιμώτατον ἀθθέντη βικάριον, εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον ἀθθέντη Δούκα καὶ Καπιτάνιον.....(συνήθης τύπος πληρεξουσίου) κόντρα τοῦ παπᾶ κῆρ πέτρο Ρόδιον καὶ εἰς πᾶσα ἄνθρωπον καὶ ἄνθρώπους...

μάρτυρες παρακαλετοί: κῆρ κωνσταντῖνος πατζηδιώτης

καὶ κῆρ Κωνσταντῖνος Στριάνος, νοτάριος

διὰ τὸν ντζανῆν Κλόντζαν καὶ διὰ τὲς γυναῖκες μάρτυρες:

κῆρ νικόλας φανιανός

καὶ μάϊστροδημήτρις μιχαλίτζης, σγουράφος

8. Βουχαρίτης
Γ. ΚΛΟΝΤΖΑΣ

Πρέπει νὰ προσθέσω καὶ ὀλίγα τινὰ διὰ τὸν γνωστότατον Γεώργιον Κλόντζαν, περὶ οὗ ἐπεκράτει ἡ γνώμη ὅτι μὲν τὸ 1590 ἤρχισε

1) εἰδικῶς. 1) εὐεργετούμενοι. 3) παρήμβωμεν. 4) γενικῶς.
5, 6) παρόντες ἀπόντες. 7) ὑπερασπίξις.

νὰ ζωγραφίξῃ, ἐνῶ τὸν ἀνεῦρον ζωγράφον ἀπὸ τοῦ 1564. Τὴν δευτέραν φορὰν, ὑπογράψας ὡς μάρτυς, τὸ 1576 προσθέτει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς του, τοῦ μισερ Ἄνδρέα. Μὲ τὸ βαπτιστικὸν τοῦτο φέρονται δύο, τότε, ἦτοι ὁ ἄρχων Ἄνδρέας Κλόντζας καὶ Ἄνδρέας, ἀστός, υἱὸς τοῦ ἱερομονάχου Γεδεῶν, ὁ ὁποῖος ἐκ συμφώνου μὲ τὸν πατέρα του παραχωρεῖ τὴν 10 Ἰουνίου 1551 ἐπὶ ἐνοικίῳ τὴν ἰδιόκτητον ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου τῶν Ρωμαίων εἰς τὸν Παπανικόλαν Μαλαξόν. Ποῖος, λοιπόν, ἐκ τῶν δύο ἦτο ὁ πατὴρ τοῦ Γεωργίου Κλόντζα; Ἐχρηιάσθη μεγάλη ἔρευνα ἀποβάσα κατ' ἀρχὰς ἀνωφελῆς καὶ κατέφυγα εἰς τὸν γνωστὸν Κώδικα τοῦ Καστροφύλακα ποῦ φυλάσσεται εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην, ὅπου, μεταξὺ τῶν ὑπερχιλίων κατοίκων τοῦ Χάνδακος ποῦ ἐπλήρωναν livello εἰς τὸ Ἐνετικὸν Δημόσιον, ἀναφέρεται καὶ ὁ Γ. Κλόντζας εἰς τὸ φύλλον 37 ὡς ἐξῆς: GIORGIO CLOZA depentor per la giesia di San Marco ipp. 5, καὶ ἔχομεν οὕτω τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ πατὴρ του ἦτο ὁ Ἄνδρέας υἱὸς τοῦ ἱερομονάχου Γεδεῶν καὶ δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν ἄρχοντα Κρήτης. Ἴδου τὸ ἔγγραφον:

XII

(Νοτάριος ~~Μιχ. Μαράς~~)

ἰ' (10) Ἰουνίου ,αφνά' (1551)

† ὁμολογῶ ἐγὼ ἀνδρέας κλόντζας υἱὸς τοῦ ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ κνρ γεδεῶν, οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χάνδακα τῆς κρήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ὅτι δίδω καὶ πακτῶνω ἐσένα τοῦ εὐλαβοῦς παπακωνικόλα μαλασοῦ, πρεζέντι¹ καὶ κοντέντο² καὶ παραλαμπάνεις τὴν ἐκκλησίαν μου τοῦ ἁγίου μάρκου τῶν ρωμαίων, βαλμένη εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χάνδακα τῆς κρήτης, νὰ τὴν ἔχῃς, νὰ τὴν ὀφειζιάρῃς³ αὐτήν, κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἱερέων τῶν ῥωμαίων μὲ ὅλα τῆς τὰ διάφορα καὶ λάσσα⁴ καὶ κέρδη αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ἐκεῖνα τὰ ὑπέρπυρα ἐπὶ τὰ ὀπόχει τώρα λάσσα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ ὑπέρπυρα τρία νὰ σκοδέρῃς⁵ ἀπὸ τὸν κνρ ἀνδρέα πανταλέον, λέγον καμαριώτην καὶ τὰ ὑπέρπυρα τέσσερα νὰ σκοδέρῃς ἀπὸ τὰ καλὰ τοῦ ποτε κνρ μιχαήλ βενέρη, ὁμοίως καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχει καὶ ὅ,τι τῆς θέλουν ἔλθῃ ἀπὸ δὰ καὶ ὀμπρὸς εἰς χρόνους δώδεκα πρώτους ἐρχομένους καὶ νᾶσαι κρατημένους νὰ πληρώνῃς τὸ λιβέλον τῆς τὰ ὑπέρπυρα τρία τὸν καθὲν χρόνον, εἰς τὴν κάμεραν⁶ τῆς ἐκλαμπροτάτης μας αἰθεντίας, πᾶσα ὀκτώβριον μῆνα, κάμνοντας πρώτη πάγα⁷ τὸν ὀκτώβριον πρώτον ἐρχόμενον ,αφνά'

1) παρὼν. 2) εὐχαριστημένος. 3) λειτουργῆς. 4) lasso=κληροδοτήμα. 5) εἰσπρατῆς. 6) camera fiscale. 7) πληρωμή,

καὶ διὰ πάκτος αὐτῆς τῆς λέγης μου ἐκκλησίας διὰ τοὺς λέγους χρό-
 νους δώδεκα ἐσυμβιβάστημεν νὰ μοῦ δώσης δουκάτα κορέντι ἰβ' ἡ-
 γουν δώδεκα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μοῦ ἔδωκες τὴν σήμερον καὶ ἐπαράλαβά
 τα ἀπὸ σένα δουκάτα κορέντε ὁκτὼ μετρητὰ ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοτα-
 ρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων καὶ τὰ ἐπίλοιπα δουκάτα
 κορέντε τέσσερα νὰ μοῦ δώσης εἰς πᾶσα μου ὄρεξιν καὶ θέλημαν καὶ
 κομπλέοντας¹ ἀληθινὰ οἱ λέγοι χρόνοι δώδεκα, νὰ μοῦ στρέφης τὸ
 κλειδί τῆς λέγης ἐκκλησίας καὶ οὕτω εἶμαι κοτέντος, βάνοντας καὶ
 διὰ πένα² ὑπέρπυρα ν' ἡγουν πενήντα διὰ τὰ φουσάδι τῆς ἀθθεντίας
 μας καὶ ἡ γραφὴ αὕτη εἰς τὴν δύναμίν της. καὶ εἰς τοῦτο καὶ ἐγὼ ὁ
 ρηθεις γεδεὼν ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς καὶ πατέρας τοῦ ἄνωθι
 κὺρ ἀνδρέου κλόντζα, εἶμαι κοτέντος καὶ λαουντάρω³ καὶ κομφερομά-
 ρω⁴ τὸ ἄνωθι ἱστορουμέντο⁵ τῆς πακτωσᾶς τῆς ἄνωθι ἐκκλησίας
 εἰς εὐμόδο καὶ φόρμαν ὡς ἄνωθε εἴρηται, ἀκόμη κάμνω καὶ τὴν ἐγγυ-
 σιν⁶ σοῦ τοῦ λέγον παπακυρνικόλα μαλαξοῦ εἰς ὅλον καὶ μέρος, ἀ-
 μάδι καὶ εἰς μοναχὸν διὰ ὅλα τὰ ἄνωθι καὶ νὰ σὲ κονσερβάρω⁷ καὶ
 νὰ σὲ φυλάγω καὶ ἐγὼ ἰνδέμνε⁸ διὰ νὰ τὴν ἔχης τὴν λέγην ἐκκλησίαν
 σου στοὺς λέγους χρόνους δώδεκα εἰς μόδο καὶ φόρμαν ὡς ἄνωθι εἴ-
 ρηται. ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ὄρηθεις Παπανικόλας μαλαξὸς πρε-
 ζέντι καὶ κοτέντο εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μαρτυρες παρακαλετοί: Ἐδδόκιμος χορτάτζης, νοτάριος

καὶ μαῖστρογιαννούλης κορηήλιος, χρυσοχὸς

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὀνομάτων ἀνευρέθη δις καὶ τὸ ὄνομα Ἰωάν-
 νης Ἀπακᾶς τὸ 1564 καὶ 1571. Εἰς τὴν Ἑλλην. Κοινότητα Βενετίας
 εὐρίσκονται 4 φορητὰ εἰκόνες μὲ ὑπογραφὴν «Ἰωάννου ἱερέως τοῦ
 Ἀπακᾶ». Νὰ εἶναι ἀραγε τὸ αὐτὸ πρόσωπον;

Ἄλλο ὄνομα ποὺ ἐσημείωσα εἶναι τὸ τοῦ Ἀνδρέα Ρίτζου εἰς τὴν
 κάτωθι πρᾶξιν:

«23 Σεπτεμβρ. ,αφοζ' (1577) † φανερόν κάμνω ἐγὼ ἀνδρέας Ρί-
 τζος τοῦ ποτε κὺρ Μανουήλ οἰκῶν εἰς τὸν Χάνδακα τῆς Κρήτης ὅτι
 δίδω καὶ πουλῶ ἐσένα τοῦ Στρατή Τζίσκον τοῦ ποτε Ἰωάννου, ἐκεῖ-
 νο τὸ σπίτι τὸ δικό μου, βαλμένο εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς ἀγίας Μαρίας,
 τὸ ὁποῖον μοῦ ἔδωκεν ὁ πενθερός μου κὺρ Δημήτρις Μαῤῥᾶς νοτάριος
 ἀκόντο⁹ προικίου, ὡς φαίνεται εἰς τὸ προικοχάρτι μου γραμμένο διὰ
 χειρὸς Παπαμανουήλ Κυριάκη τῆς 20 Νοεμβρ. 1562 διὰ δουκάτα 56
 πρὸς ὑπέρπ. 8 καὶ σ. 12 τὸ καθένα.....κλπ.». Ἐφόσον, ὡς εἶδομεν εἰς

1) συμπληρουμένων. 2) ποινή. 3) ἐπαινώ, ἐπιδοκιμάζω. 4) ἐπι-
 βειβιώνω. 5) πρᾶξις συμβολαιογραφικῆ. 6) ἐγγύησιν. 7) διατηρήσω.
 8) ἀζημίωτον. 9) a conto = διὰ λογαριασμόν.

✓ Α. Απακᾶς

Α. Ρίτζου?

τὸν Κατάλογον, ὁ πατήρ του Μανουήλ ἢ Μαννέας Ρίτζος ἦτο ζωγράφος ἀπὸ τοῦ 1538 ἕως τὸ 1571 καὶ προκύπτει ὅτι τὰ παιδιά ἠκολούθουν συνήθως τὸ πατρικὸν ἐπάγγελμα, συμπεραίνω ὅτι ἐδῶ ἐύρίσκειται ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος ποῦ ἀψησόλησε καὶ ἀπασχολεῖ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς τέχνης περὶ τοῦ πότε ἔζησεν ὁ Ἄνδρέας Ρίτζος τοῦ ὁποῖου τόσαι φορηταὶ εἰκόνες φυλάσσονται εἰς τὰ Μουσεῖα τῆς Ἰταλίας.

Καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὰς πράξεις τοῦ νοταρίου Μαῤῥᾶ ὅπου εἶναι συμβαλλόμενοι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ζωγράφους τοῦ Καταλόγου. Τὰς παραθέτω κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Αἰ ὑπ' ἀρ. XIII, XIV καὶ XV ἀφορῶν τὸν ζωγράφον Γεώργιον Φουκᾶν.

XIII

(Νοτάριος Μιχ. Μαῤῥᾶς)

κδ' (24) Ἰανουαρίου ,αφρα' (1551)

Γ. Φουκᾶς

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ γεώργιος φουκᾶς σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ κὺρ νικόλα οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ πενθεροῦ μου τοῦ μαῖστρο νικόλα θέμελη χρυσοχοῦ τοῦ ποτὲ κὺρ κωνσταντίνου, πρεζέντι καὶ κοτέντο καὶ τῶν μερῶν σου, εἰς ὑπέρο. τρεῖς χιλιάδαις καὶ ἑκατὸν ἐξήντα ἐννέα, ἦγουν ὑπ. γρξθ' ὁποῦ ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβα ἀπὸ σένα, μισὰ εἰς δουκάτα πενήντα μετριτά, γραμμένα εἰς τὸ προικοχάρτι μου αὐτὰ τὰ δουκάτα ν', καὶ εἰς ἓνα μαγαντζίνο βαλμένο ἀπὸ ὀπίσω εἰς τὴν κυρίαν τοῦ φόρου τῆς κρήτης πρὸς τὰ μαλοκοζουνάτα καὶ εἰς τὸ σπίτι ὁποῦ μοῦδωκες, βαλμένο καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ χανδάκου τῆς κρήτης εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς κυρίας Περίβλεπτο, τὰ ὁποῖα μαγαντζίνο καὶ σπίτι ἐβάλαμεν θεληματικῶς διὰ στιμαδόρους τὸν μισὲρ μάρκο κουρίνο τοῦ ποτὲ μισὲρ φραντζέσκου καὶ τὸν μισὲρ λορέντζο μαλιπγέρο τοῦ ποτὲ μίσερ ἀγγουστίνου καὶ ἐστίμαράντα διὰ ὑπέροπ. χίλια ἐξακόσα ἦγουν τὸ μαγαντζίνο διὰ ὑπ. χίλια καὶ τὰ σπίτια διὰ ὑπ. ἐξακόσα καὶ ἐπομείναμεν κοτέντι οἶ δύο νὰ γροικᾶται ἢ στίματος διὰ τὰ λέγα ὑπέροπ. χίλια ἐξακόσα καὶ τὰ ἐπίλοιπα ἕως τὰ ὑπ. τρεῖς χιλιάδαις καὶ ἑκατὸν ἐξήντα ἐννέα μού ἔδωκες εἰς ἀσῆμι καὶ εἰς χρυσάφι καὶ εἰς μαργαριτάρια εἰς τὴν στίμα μὲ τοὺς στιμαδόρους τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας, τὰ ὁποῖα ὅλα ὅτι ἄρα μού ἔδωκες, στάμπελη, μόμπελη, ὡς ἄνωθι εἴρηται, ὅλα τὰ ἐλογαριάσαμεν καὶ ἐμοντάροον τὰ λέγα ὑπ. τρεῖς χιλιάδαις καὶ ἑκατὸν ἐξήντα ἐννέα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, τὰ ὑπ. τρεῖς χιλιάδαις ἔλαβα διὰ τὸ πλήρωμα τοῦ προικίου καὶ χαρισμάτων ὁποῦ μού ἐπρομετέρεσεσ ἐσὺ

ὁ λέγος μου πενθερός μὲ τὸ προικοχάρτι μου καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ μισέρ ντζουάνε πελεργῆ νοταρίου τῆς μεγάλης καντζηλαρίας εἰς τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο φαίνεται καὶ τὰ ἐπιλοιπα ὑπ. ἑκατὸν ἐξήντα ἑννέα, ἐσάστημεν νὰ γροικῶνται ντεμεσόριες¹, διὰ τὰ ὁποῖα ὑπέρπ. τρεῖς χιλιάδαις καὶ ἑκατὸν ἐξήντα ἑννέα ἔλαβα ἀπὸ σένα τὸν λέγον μου πενθερὸν καὶ σὲ στρέφω πάντα ἀναπαίμενον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου.

μάρτυρες παρακαλετοί : κὺρ μανουήλ ζάμορος νοτάριος
καὶ κὺρ ἰωάννης σκλάβος, γραμματικός.

XIV

(Νοτάριος Μιχ. Μαρκῶς)

κγ' (23) μαρτίου ,αφγ' (1553)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνομεν ἡμεῖς Τομάδης καὶ νικόλας ντουάδοι, ἀδελφοί, υἱοὶ τοῦ ποτὲ κὺρ Ἀνδρέα οἰκοῦντες εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης μὲ τὰ μέρη μας, ἐσένα τοῦ κὺρ γεώργη φουκᾶ τοῦ σγουράφου πρεζέντι καὶ τῶν μερῶν σου, εἰς τὸ ἐνοῖκι τοῦ μαγαντζί μας ὁποῦ κρατεῖς πρὸς τρία δουκάτα κορέντι τὸ χρὸνο, βαλμένο πρὸς ταῖς μάνδραις, εἰς τὸ ὁποῖον τοῦ ἐνοικίου δολογοῦμεν καὶ εἴμαστε πληρωμένοι ἀπὸ σένα ἀπὸ ὅταν ἐμπῆκες εἰς αὐτὸ εἰς τὰς δέκα ὀκτῶ τοῦ αὐγούστου² τοῦ πρώτου ἐρχομένου ,αφγ', ἀκόμη ἐσάστημεν καὶ ἐνοικιάζομέν σου αὐτὸν τὸν μαγαντζὶν δι' ἄλλους χρόνους τρεῖς πρώτους ἐρχομένους πρὸς τρία δουκάτα τὸ χρὸνο, μοντάρον³ καὶ αὐταῖς αἱ τρεῖς χροναῖς δουκάτα ἑννέα καὶ ὁμολογοῦμεν καὶ ἐπαρράβαμεν ἀπὸ σένα τὸν λέγον κὺρ γεώργη φουκᾶ σήμερα δουκάτα κορέντε ὀκτῶ καὶ σολδία δώδεκα καὶ δὲν μᾶς ῥεστάρεις καὶ εἰς αὐταῖς ταῖς τρεῖς χροναῖς παρὰ ὑπ. ὀκτῶ μόνον τὰ ὁποῖα σοῦ δίδομεν θέλημα νὰ ἐξοδιάσης νὰ κάμης ἓνα παραθύρι εἰς αὐτὸν τὸν μαγαντζὶν ὅταν θέλεις καὶ εἴτις εἴμασταν πληρωμένοι ἀπὸ σένα τὸν λέγον γεώργη φουκᾶν εἰς ἐνοίκιον τοῦ μαγαντζί μας ἀπὸ ὅταν ἐμπῆκες μέσα ἕως τὰς δέκα ὀκτῶ αὐγούστου ,αφγ' καὶ διὰ τοῦτο σὲ στρέφομεν σίγουρον καὶ ἀναπαίμενον καὶ προμετέρομέν⁴ σου νὰ σοῦ ἐφτιάνωμεν διὰ τὸν καιρὸν σου εἰς ὅ,τι τοῦ εἶναι χρεῖα διὰ νὰ ἔχῃς τὴν ἀνάπαισίν σου, ἀλλέως νὰ τὸν ἐφτιάνῃς ἐσὺ καὶ νὰ κρατᾶς κόντο⁵ καὶ διὰ ὅ,τι ἐξοδιάσεις νὰ κάμης τόσον καιρὸν πλειότερα εἰς αὐτὸν πρὸς δουκάτα τρία τὸν χρὸνον ὡσθε νὰ τὰ πληρωθῆς καὶ νάχῃς ἐξουσίαν διὰ τὸν

1) ταυτόσημος τῆς λατινικῆς λέξεως parapherna. 2) λάθος κάμνει ὁ νοτάριος γράφων οὔτως. 3) ἀνέρχονται. 4) ὑποσχόμεθα. 5) λογαριασμόν.

Γ. Φουκῆ

καιρόν σου κρατεῖς αὐτόν διὰ σένα ἢ ἐνοικιάζεις αὐτόν ὅτινος θέλεις καὶ ἡμεῖς νὰ μὴν μποροῦμεν διὰ τὸν καιρόν σου νὰ σοῦ τὸν ἐπάρωμεν αὐτόν ἐθέλαμεν θέλει καὶ διὰ λόγον μας, ῥεφουδάροντας¹ πᾶσα λέτζε² καὶ πᾶσα πρεβελέγιο³, ἀκόμα νᾶμεσται ἐγγυταὶ καὶ πληρωταὶ σου εἰς ὄλον καὶ μέρος, ἀμάδι καὶ εἰς μοναχόν, εἰς τοῦ ἄλλου μας δι' ὅλα τὰ ἄνωθι καὶ διὰ νὰ κάμης σωστοὺς τοὺς λέγους τρεῖς χρόνους εἰς τὸν μαγαντζὶν ὡς εἴρηται, ὀμπλιγάροντάς σου τὰ κορμιά μας καὶ τὰ καλά μας ὅλα διὰ τοῦ γαστάλδι, βάνοντας καὶ διὰ πένα ὑπερπ. πενήντα ἡγουν ν' διὰ τὰ φουσάδα τῆς ἀθθεντίας μας καὶ ἡ γραφή αὐτὴ εἰς τὴν δύναμίν της, ἀπὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ὄηθεις γεώργης φουκᾶς πρεζέντι καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ μαρουήλ γοργογύρης
καὶ κὺρ νικόλας σκοροδύλης ῥουβάρης.

XV

(Νοτάριος Μιχ. Μαράς)

κβ' (22) νοεμβρίου ,αφξδ' (1564)

† ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς μαουῖσος κατζομάτης τζαγγάρης τὴν τέχνην τοῦ ποτε μαῖστρομχέλη ἀπὸ τὸ ἐν μέρος καὶ γεώργης φουκᾶς σγουράφος τοῦ ποτε κὺρ νικόλα ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὅτι ἐσυμβιβάστημεν καὶ ἐλλάξαμεν τῆς πόρταις καὶ ταῖς ἀνεβασιαῖς τῶν ἐργαστηρίων μας, ὀπόχομεν δις εἴκοσι ἐννέα⁴, εἰς τὴν ῥούγαν τῆς κρήτης ἀπὸ λογαριασμὸν τοῦ σά φραντζέσκου καὶ ἔδωκές μου ἐσὺ ὁ φουκᾶς τὴν πόρτα σου ἡγουν ταῖς ἀνεβασιαῖς τοῦ ἐργαστηρίου σου ὁποῦνε πρὸς τὴν ἡμέραν τῆς δύσης διὰ νὰ τὴν ἐβάλωμεν μέσα εἰς τὸ ἐργαστήρι μου ὁποῦ θέλω νὰ κάμω καὶ εἰς ἀλλαξίαν αὐτῆς σοῦ ἔδωκα ἐγὼ ὁ κατζομάτης ἐσένα τοῦ φουκᾶ, τὴν πόρταν μου ὀπὸναι εἰς τὸ στενὸ μέσα πρὸς τὸν βορρᾶν καὶ νᾶμε κρατημένος νὰ σοῦ κάμω καὶ τὴν ἀνεβασάν τοῦ ἐργαστηρίου σου ἀπὸ αὐτὴν τὴν πόρταν ὁποῦ σοῦ ἔδωκα μὲ ὄλαις μου ταῖς ἐξοδαὶς νὰ τὰ κάμω καὶ ο δὲ καλά ν' ἀρχίσω, νὰ σοῦχω ξετελειωμένα εἰς ὀκτὼ ἡμέραις, ἀλλέως καὶ περάσουν, νὰ σοῦ πληρώνω τὸ ἐνοίκιον τοῦ ἐργαστηρίου σου ὅσαις ἡμέραις πλειότεραις τόθελε σπατζάρε⁵, ἀκόμη ἐσὺ ὁ φουκᾶς νὰ πέρηης καὶ τὴν πόρταν σου εἴτες τὴν ξύλινη ὡσάν καὶ τὴν πέτρινη μὲ τὸ ἀνώφλιόν της καὶ νὰ πέρηης καὶ τοῦ παραθυριοῦ σου τὴν πόρταν τούτην ξύλινη καὶ ὄλαις του ταῖς πέτραις εἴτες ταῖς πλάκες σου τοῦ ἀρκάδου⁶ ὡσάν καὶ τὰ πλαϊνά

1) ἀρνούμενοι. 2) νόμον. 3) προνόμιον. 4) τὰ livelli παρεχωρήθησαν διὸ δις 29 ἡτοὶ διὰ 58 ἔτη ἀπὸ τοὺς προϊσταμένους τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. 5) καθαρίσει. 6) τῆς καμάρης, ὑποστέγον.

του, ὅλα νᾶνε ἐδικά σου νὰ τὰ πέρνης καὶ ἐγὼ ὁ κατζομάτης νὰ σοῦ κάμω ὅλα τὰ ἄνωθι καινούργια καὶ καλὰ καὶ σίγουρα ὅλα τὰ ἄνωθι, ὡσὰν τοῦ σοβεντούκου¹ τὸ ἐργαστήρι μὲ ὄλαις μου ταῖς ἔξοδαὶς ὡς ἄνωθι εἴρηται καὶ οὕτως εἴμισταν κοτέντοι ὅλα τὰ ἄνωθι μέρη, βάνοντας καὶ διὰ πένα² ὑπερπ. πενήντα διὰ τὰ φουσάδα τῆς αὐθεντίας μας καὶ ἡ γραφὴ αὕτη εἰς τὴν δύναμίν της.

μάρτυρες παρακαλετοί: μαῖστρο μπατίστας νταβενέτζια στασιέρης³
καὶ μαῖστρο κοκονσταντῖς καλομάτης, τζαγγάρης.

Αἱ ὑπ' ἀρ. XVI, XVII, XVIII καὶ XIX ἐνδιαφέρουν τὸν ζωγράφον Ἀνδρέαν Κασωμάτην, τὸν διδάσκαλον.

XVI

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαροῦς)

κζ' (27) Σεπτεμβρίου ,αφνα' (1551)

† ὁμολογῶ ἐγὼ ἀνδρέας κασωμάτης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτε κὺρ δημήτρι οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τῆς κρήτης ὅτι κάμνω τὴν ἔγγυσιν ἐσένα τοῦ μισερ μανούσου μέζερη διὰ ἴντα θέλεις σεντεντζιάρει⁴ τοῦ κὺρ γεώργη γαβρίλη τοῦ ποτε κὺρ ἰωάννου νᾶμε κρατημένος ἐγὼ νὰ σοῦ πληρώνω εἰς πᾶσα σου ὄρεξιν καὶ θέλημαν, διὰ τοῦ γαστάλδι ἢ μὲ τὴν στράταν ἐκείνην τῆς σεντέτζιας ἀποὺ θέλεις τὸν ἐσεντεντζιάρει ἀπάνω ἐξόδους μου, χωρὶς ἐναντίον.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ ντζουὰν μουσοῦρος
καὶ κὺρ γεώργη πολίτης, τζαγγάρης.

XVII

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαροῦς)

ζ' (7) ὀκτωβρίου ,αφνδ' (1554)

† κομεσιὸν κάμνω ἐγὼ ἀνδρέας κασωμάτης τοῦ ποτε κὺρ μανώλη οἰκῶν ἐν χώρα Βιάνο, ἐσένα τοῦ ἐξαδέλφου μου τοῦ διδασκάλου τοῦ κὺρ ἀνδρέα κασωμάτη τοῦ σγουράφου, πρεζέντι⁵ καὶ κοτέντο⁶ καὶ ἀτζετέρω⁷ ο διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου, νᾶχης ἐξουσιάν εἴτις ἐγὼ πρεζέντι ὡσὰν ἀπέντης⁸ νὰ ῥεφονδάρης⁹ εἰς τὸ ὀφίτζιον ἐκεῖνο τὸ ἀμπέλι ὀπόχω εἰς τὸ μαλάδι εἰς τὸν τόπον τοῦ ποτε μισερ μάροκου κοροῖ καὶ νὰ δεφενδέρης¹⁰ καὶ νὰ κάμνης ὅ,τι εἶναι χρειάζόμενόν μου

1) ὁ Σοβεντούκος ἦτο ζωγράφος. 2) ποινή. 3) κασιτερωτής.
4) ἀπόφασιν ἐκδίδω. 5) παρών. 6) εὐχαριστημένος. 7) δέχομαι.
8) ἄπών. 9) κάμνω ἐνστασιν. 10) ὑπερασπίζομαι.

A. Kasomatiz

A. Kasomatiz

διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ οὕτως εἶμαι κοτέντος.

μάρτυρες παρακαλετοί: νικόλας σκλάβος
καὶ ἰωάννης θωμόπουλος τζαγγάρης.

XVIII

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦρας)

κγ' (23) μαρτίου ,αφξ' (1560)

† τὴν σήμερον τὴν κάτωθι γραφὴν δίδει καὶ κονσενιάρει¹ ὁ κὺρ ἀνδρέας κασωμάτης σγουράφος τοῦ ποτὲ κὺρ δημήτρι, τοῦ γαμβροῦ του τοῦ κὺρ ἰωάννη βαρσάμη τοῦ ποτὲ κὺρ γεώργη μὲ τοὺς στιμαδόρους ῥαύταις πρωτομαστόρους ἤγουν μαῖστρο ἰωάννη βονάλε καὶ μαῖστρο ἀλοῖζε ντεπεγέρου φιάμα, ἀκόντο² τοῦ προικίου ἀποῦ τοῦ ἔταξι μὲ τὰ προικοχάρτια καμωμένα διὰ χειρὸς τοῦ παπακὺρ ἰωάννου ἀρμένη νοταρίου εἰς τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο φαίνεται, προξέντι καὶ κοτέντος ὁ ρηθεὶς κὺρ ἰωάννης βαρσάμης ὁ γαμβρὸς καὶ παραλαμπάνει τά:

† καὶ πρῶτον ἓνα περὸν δονκάτα κορέντι δέκα ὑπέρπυρα	83	σολδία	14
ἓνα πάπλωμα ἄσπρο λινὸ λαβοράδο δονκ. κορέντι δέκα τέσσερα ὑπερπ.	117	»	8
δύο ζευγάρια σινδόνια ψιλὰ δονκάτα κορέντι δέκα ὑπέρπυρα	83	»	14
δύο ζευγάρια προσκεφαλάδια μὲ τῆς μάνες καὶ ψίδια ὑπέρπυρα	40		
δύο φουστάνια ἄσπρα παμπακερά, τὸ ἓνα γαζωμένο μὲ μετάξι ὑπέρπυρα	60		
ἓνα ροκέτο μαγνέι μὲ τὸ ζαβάδι καὶ μὲ τὰ μανίκια ὑπέρπυρα	29		
ἓνα σοτοκάσο καὶ ἓνα ζευγάρι μανικότια ὀρμιζένια καρνάδι δονκ. 3 ὑπέρπυρα	25	»	4
δύο καμιζέτα, τὸ ἓνα κόκκινο καὶ τὸ ἄλλο μπλάβο μὲ τὰ σοτοκάσι ῥεκαμάδα μὲ βελοῦδι καὶ μὲ ντζαντόνιες δονκ. κορ. 23 ὑπέρπυρα	193		
ποκάμισα δύο γυναικεῖα ὑπέρπυρα	34		
δύο ταυλομάνδηλα	29		
δύο λουτρομπόλιες	12		
ἓνα διασίδι	8		
μία καροπέτα	8		

1) ἐπιδίδει. 2) ἔναντι

ἓνα σφαλιστήρι ὁ ἅγιος γεώργιος δονκάτα κορέντι δύο
ὑπέρπυρα . . . . . 16 σολδία 24

ἀκόμη ἔδωκεν τοῦ ἄνω κῆρ βαρσάμη δονκάτα βενέτι-
κα τζεκίνα χρυσᾶ, καλὰ τοῦ ζυγιοῦ εἴκοσι τέσσα-
ρα πρὸς ὑπέρπυρα 14 καὶ μισὸ τὸ ἓνα ἄτινα ἔγρα-
ψαν τὰ ἄνωθι προικοχάρτια κάμνονν αὐτὰ ὑπέρπυρα 348

σουμάρει¹ ἢ ἄνωθι στίμα καὶ τὰ μετρητὰ ὑπέρπυρα χίλια ὀγδόνητα
ἑπτὰ καὶ σολδία εἴκοσι.

Τὴν ἄνωθι στίμα ἐγὼ μιχαὴλ μαράς κραζόμενος καὶ παρακαλεμέ-
νος ἀπὸ τὰς ἄνωθι μερίδας καὶ μαστόρους στιμαδόρους νὰ γράψω, ἔ-
γραψα καὶ διὰ τὴν ἄνωθι σούμα ἀπὸν μαρτυροῦν πάντα ἀναπαιμόν
καὶ σίγουρον αὐτὸς καὶ τὰ μέρη του.

μάρτυρες παρακαλετοί: μαῖστρομανώλης βλαστός ξαύτης
καὶ μαῖστρο γληγγόρης χαντακίτης, μουράρος

XIX

(Νοτάριος Μιχ. Μαράς)

κα' (21) ἰουλίου ,αφξά' (1561)

† κομεσιὸν κάμνω ἐγὼ Καλὴ γυναῖκα τοῦ κῆρ ἀνδρέα κασωμάτη
τοῦ σγουράφου, θηγάτηρ τοῦ ποτὲ κῆρ ἰωάννου χρουσοψύρη λέγου
μπενεδέτου, οἰκοῦσα εἰς τὸ κάστρον τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, ἔσενα
τοῦ κῆρ μιχαὴλ χρουσοψύρη υἱοῦ τοῦ κῆρ γεώργη, λέγουν ζερβοῦ, ὅτι
θέλω ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ὀμπρὸς οὐ διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου
νᾶχης δὴταμιν καὶ ἐξουσίαν γενεραλμέντε εἴτις ἐγὼ πρεξέντι ὡσάν ἀ-
φέντι νὰ τυχένη ταῖς ἐλλαῖς ὀπόχομεν εἰς καβούση² μὲ τὴν ἀδελφή
μου τὴ σοφία νὰ ταῖς μεράσης καὶ τὴν πάρτε μου ἦγονν τὸ μερτικό
μου ὄλο εἰς ὅ,τι μου τοκάρει³ εἰς αὐταῖς ταῖς ἐλλαῖς νὰ ἡμπορῆς νὰ
ταῖς πουλεῖς ὅτινος θέλεις καὶ εἰς ὅ,τι πρέτζιον σοῦ φανῆ ἔσενα καὶ
νὰ κάμνης καὶ νὰ παρακαλῆς ἰνστρομέντι⁴ πουλησάς της καὶ πᾶσα
ἄλλο ὅ,τι ἔναυ χρειάζόμενό μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, νὰ κάμνης
ὡσάν ἐμένα τὴν ἴδια, ἀκόμη νὰ ζητῆς νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλάβης
ἀπὸ τὴν λέγην σοφίαν τὴν ἀδελφὴν μου ὄλαις ταῖς ἐντροάδαις⁵ ταῖς
περασμέναις τῶν ἀπάνω γραμμένων ἐλλιῶν μου ἦγονν τοῦ μερτικοῦ
μου δι' ὄλα τὰ χρόνια ἀπὸν ταῖς ἦπερε καὶ νὰ δεφενδέρης ἐμένα καὶ
τὰ δικαιώματά μου εἰς τὴν ἐκλαμπροτάτην ἀθθεντίαν, Δούκα καὶ Κα-
πιτάνιο, εἰς τὸ ἐκλαμπρότατον Ρετζιμέντο, εἰς τὴν κάμεραν⁶, εἰς τὸ

A. Κασσιώτης

1) ἀνέρχεται, συμποσοῦται. 2) μαζί. 3) ἀνήκει. 4) συμβολαιο-
γραφικὴν πράξιν. 5) τὰ ἔσοδα. 6) camera fiscale = Οἰκονομικὴ Ἐφο-
ρεία, ὅπως λέγομεν σήμερον.

(Τοκοπικὴ)

ὕψηλότατον κολλέγιο καὶ εἰς πᾶσα ὀφίτζιο καὶ μαγιστράτο καὶ κοιτή, ἀπὸ ἧθελεν εἶσθαι χρεῖα, κόντρα εἰς πᾶσα ἄνθρωπον καὶ ἀνθρώπους διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀββοκάτους¹ καὶ τέρμενα² καὶ κοντραντιζιόνες³ νὰ πέρηνς, νὰ πλατσιντέρης⁴, νὰ ἄεσπονδέρης⁵ νόμους νὰ ζητῆς σεντέντζιες⁶, νὰ ἀκούσης, νὰ ἀπελλάρης⁷ καὶ νὰ κονβενίρης⁸ πάντα, καὶ συνήβασιν ἃ σοῦ φανῆ νὰ κάμης καὶ ἄρμπιτρος⁹ νὰ βάνης καὶ εἰς τὴν παραλαβὴν, σιγουριτὰν καὶ ἀνάπανσιν νὰ κάμης καὶ ὄρκον νὰ πέρηνς ἀπάνω εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ πᾶσα ἄλλο ὅ,τι ἐν χρειαζόμενον νὰ τὸ κάμης ὡσὰν καὶ ἐμένα τὴν ἴδια καὶ οὕτως εἶμαι κοτέντη¹⁰.

μάρτυρες παρακαλετοί: παπακὸρ μιχαὴλ παντουβᾶς
καὶ κὸρ νικόλα κουζῆς.

Ἡ ὑπ' ἀρ. XX ἀφορᾷ τὸν ζωγράφον Ἰωάννην Στραβοσχιιάδην τὸν διδάσκαλον.

XX

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦρας)

ιζ' (17) ὀκτωβρίου ,αφνε' (1555)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ Ἰωάννης στραβοσχιιάδης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ κὸρ γεώργη, οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης μὲ τὰ μέρη μου, ὡσὰν κομεσαρίος τῆς ποτὲ κερά μαρίας γυνῆς σοῦ τοῦ κὸρ Πέρο λευτερέο ὡσὰν φαίνεται μὲ τὸ τεσταμέντο της καμωμένο διὰ τούτου τοῦ νοταρίου ,αφνε'¹¹ Σεπτεμβρίου 12 μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ λέγου κὸρ πέρο λευτερέο τοῦ ποτὲ παπακυρμάκου, προεζέντι καὶ κοτέντος καὶ τῶν μερῶν σου, εἰς τὰ κάτω γραμμένα πράγματα ὅπου μοῦ τὰ ἔδωκες τὴν σήμερον καὶ ἐκονσιναρίσες¹² μου τα, ὀμπροσθὺς τῆς κερά κατερίνας γυνῆς τοῦ κὸρ γεώργη παπαδόπουλου καὶ τῆς κερά κάντιας γυνῆς τοῦ κὸρ Ἰωάννη βλάχου, τῶν ἄλλων κομεσαρίων κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λέγου τεσταμέντου τῆς ποτὲ κερά μαρίας τῆς γυνῆς σου, τὰ ὁποῖα πράγματα ὅπου μοῦ ἔδωκες καὶ ἐκονσιναρίσες μου τὴν σήμερον, εἶνε ταῦτα, ἦγουν: δακτυλίδια χρυσᾶ τέσσερα, τὰ δύο μεγάλα καὶ τὰ δύο μικρὰ καὶ ἔχουν καὶ πέτρες ἦγουν τὰ μεγάλα τὸ ἓνα μὲ σαφεῖρι καὶ τὸ ἄλλο μὲ ῥουμπὶ καὶ τὰ δύο τὰ μικρὰ τὸ ἓνα μὲ πέτραν κόκκινην καὶ τὸ ἄλλο μὲ σαφεῖρι καὶ κοῦπες τέσσερες ἀργυραῖς, βουλωμέναις¹³,

1) δικηγόρους. 2) διορίεις. 3) ἀντιρρήσεις. 4) συνηγορῶ. 5) ἀπαντῶ. 6) ἀποφάσεις. 7) ἐφεσιβάλλω. 8) συνομολογῶ. 9) διαιτηταί. 10) εὐχαριστημένη. 11) δὲν διεσώθησαν αἱ διαθήκαι τοῦ νοταρίου Μιχ. Μαῦρα. 12) παρέδωκες. 13) σφραγισμένες μὲ ἔνδειξιν τοῦ κράματος τοῦ ἀργύρου.

ἢ μία μικρὴ καὶ αἱ τρεῖς μεγάλαις καὶ μία σαλιέρα¹, εἰς δύο κομμάτια, ἀργυρῆ καὶ ἔνδεκα μαχαίρια μεγάλα καὶ τὰ μανίκια τους ἀργυρᾶ, τὸ ἓνα μεγάλο καὶ τὰ δέκα μικρὰ καὶ ἓνα πάπλωμα μπλάβο καινούργιο σκακάδι καὶ ταπέδα τρία, τὰ δύο καινούργια καὶ τὸ ἄλλο τῆς ταύλας παλαιὸ καὶ δώδεκα πετζέταις βενέτικαὶς καὶ τρεῖς πέτζες πολιτικαὶς μὲ χρυσοῦς σταυροὺς καὶ μπόλια μαγνένη μὲ χρυσόν, πλεκτήν, καὶ δύο κασέλαις μεγάλαις καὶ μία κασέλα καρένια καὶ δύο σφορτσέργια, τὸ ἓνα πράσινο καὶ τὸ ἄλλο πλουμιστὸ καὶ στάνια² μικρὰ καὶ μεγάλα κομμάτια εἴκοσι ἕξη καὶ τέσσερα ταῦρα καὶ μία σάρντζα μάυρη καινούργια καὶ ἓνα ζευγάρι κάρτζες καινούργιες φιορέτι καὶ ἓνα χάρκωμα μὲ τὰ ἀφτιά τριῶν μιστάτων καὶ μία σούβλα μεγάλη καὶ μία σκάρα καὶ δύο καντιλέρια καινούργια μπρούτζινα καὶ ἓνα πτερόν καὶ μία προσκεφαλάδα καὶ εἰκόνησμα κνιζόλα³ ἀπόχει τὴν ἁγίαν Παρασκευὴν καὶ τὸν μέγαν νικόλαν καὶ ταῦτα εἶνε ἀπὸ λογαριασμὸν τῆς λέγης ποτὲ κερὰ μαρίας τῆς γυναικὸς σου. ἀκόμη ἐγὼ ὁ ὀρθοῦς Ἰωάννης στραβοσχιάδης, ὄνομα τὸ ἄνωθεν, ἔλαβα ἀπὸ σένα τὸν λέγον κὺρ πέρο λευτερέο καὶ ταῦτα τὰ κάτω γραμμένα πράγματα ὁποῦνε ἀπὸ λογαριασμὸν τῆς κερὰ ἀνέζας κονταρίνας θυγατρὸς τῆς λέγης ποτὲ κερὰ μαρίας τῆς γυναικὸς σου, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ μοῦ ἔδωκες καὶ ἐκονσιναίρισές μου ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λέγον τεσταμέντου τῆς λέγης ποτὲ κερὰ μαρίας τῆς γυνῆς σου, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ εἶνι οὕτως: μία κότος⁴ κόκινη βελούδη καὶ ἓνα μανδύλι χρυσὸ καὶ μία σκούφια χρυσῆ καινούργια καὶ ἓνα ζωνάρι χρυσὸ, πλεκτό, τιράδο καὶ δύο φασκαῖς μὲ χρυσάφι καὶ μὲ μετάξι γαζωμέναις καὶ δύο πέτζες ἢ μία κόκινη μαγνένη καὶ ἢ ἄλλη ἄσπορη λινή, πολιτικὴς μὲ γαζώματα μὲ χρυσάφι καὶ μία καδενέλλα ἀργυρῆ ὁποῦ κρεμοῦν τὰ κλειδιὰ καὶ μία πέτζα γαζωτὴ μὲ ταῖς κορωνέταις της καὶ μία σκούφια ἀμπάσι ὀρμιζένια⁵, καρνάδα μὲ τὸ ἄστρον μαργαριταρένιο καὶ τριγύρω μὲ μαργαριτάρια καὶ μία σκούφια κόκινη ντζαντουένια μωροῦ παιδιοῦ, ἀντίγα, κουνισμένη μὲ μαργαριτάρια καὶ ἓνα ζευγάρι χερότια γαζωτὰ βαλμένα μέσα εἰς μία σκάτολα⁶ καὶ τρία ταυλομάνδηλα, τὸ ἓνα ντὶ ῥένι⁷ καὶ τὰ δύο βενέτικα καὶ ὀκτὼ πετσέτες καὶ λουτρομπόλια γαζωτὴ καὶ μία κάπα μωροῦ παιδιοῦ πράσινη, καμωμένη ἀτόρνο⁸ μὲ πλεκτὰ χρυσᾶ καὶ ἓνα παπλωματόπουλο καὶ τρίνα⁹ μεταξωτὴ τῆς κούνιας παλαιὰ καὶ ἄλλο ἓνα παπλωματόπουλο τῆς κούνιας πράσινο ὀρμεζίνι καὶ

1) ἀλατοδοχεῖον. 2) εἶδη ἐκ κασιτέρου (stagno). 3) πλαίσιον.

4) φούστα - εἰς τὴν Βενετ. διάλεκτον ὀνομάζουσι καὶ σήμερον cotola τὴν φούσταν.

5) μεταξωτὸν ὕφασμα τοῦ Ὀρμουδζ (Περσία). 6) κοντί. 7) πιθανῶς τῆς Τύρου.

8) δλόγυρα. 9) εἶδος δαντέλλας.

ἓνα ροκέτι μεταξωτὸ ἀνίψητο καὶ ἓνα ζευγάρι φελοὺς κίτρινοὺς ντζαν-
 τουνένιους καὶ τρία ψίδια λινά, τὰ δύο γαζωτά καὶ τὸ ἓνα σκλέτο¹
 καὶ τρία ταπέδα, τὸ ἓνα μοσκιά καὶ τὸ ἄλλο μεγάλο τῆς ταύλας καὶ
 τὸ ἄλλο ῥοδίτικο, καινούργια, καὶ μία καρπέτα μεγάλη καινούργια
 πλατειά καὶ δύο παπλώματα, τὸ ἓνα κόκκινο μεταξωτὸ καὶ τὸ ἄλλο
 πιπιτζάδιο καὶ μία σάρντζα παγονάτσα² ράμικη καὶ δύο ζευγάρια
 σινδόνια γαζωτά, τὸ ἓνα μὲ μαῦρο καὶ ἄσπρο μετάξι καὶ τὸ ἄλλο μὲ
 κλωσταῖς καὶ ἓνα ζευγάρι μανικότια πράσινα ντζαντουνένια μὲ τὸ χρυ-
 σὸ κορδόνι καὶ δώδεκα πῆγες πανὶ βαμβακερὸ καὶ πέντε δακτυλίδια
 χρυσᾶ, τὰ τέσσερα μὲ πέτρες, τὸ ἓνα τὸ χοντρὸ μὲ σαφεῖρι καὶ τὸ
 ἄλλο μὲ μπαλάσι³ καὶ τὸ ἄλλο μὲ τουρκέζε καὶ ἓνα σφοντύλι ἀργυρὸ
 καὶ ἓνα ροκοχάρτι μαργαριταρένιο καὶ καμπόσο μαργαριτάρι, τὰ ὅ-
 ποια αὐτὰ τὰ πράγματα ὅπου ἀπὸ λογαριασμὸν τῆς ποτὲ κερὰ ἀνέ-
 ζας κονταρίνας, εὐρεθήκασι μέσα εἰσεμιά κασέλα καὶ εἰς ἓνα σφορ-
 τζέρι ὅπου τᾶχεν δώσει εἰς προφύλαξιν τῆς λέγῃς ποτὲ κερὰ μαρίας
 τῆς γυναικὸς σου ὁ γαμβρός της ὁ μισὲρ πέρος κονταρῆς διὰ νὰ σω-
 θοῦν εἰς τὴν πανδρεῖαν τῆς λέγῃς κερὰ ἐλιᾶς τῆς θυγατρὸς του τὰ ὅ-
 ποια εἶχεν φυλαμένα ἢ λέγῃ ποτὲ κερὰ μαρία ἢ γυναικα σου μέσα εἰς
 τὸ σπίτι τοῦ λέγον σου κῆρ πέρο λευτερέο καὶ ἦσαν κλειδωμένα μέ-
 σα εἰς τὴν λέγῃν κασέλα καὶ εἰς τὸ σφορτζέρι καὶ ἐκράτει τὰ κλειδιά
 ἢ λέγῃ κερὰ ἐλιᾶ κονταροπούλα, τὴν ὁποίαν ἐκράξαμεν καὶ ἦλθεν καὶ
 ἦνοιξεν τὴν ἄνωθι κασέλαν καὶ σφορτζέρι καὶ εὐγάλαμεν τὰ ἄνωθι
 πράγματα καὶ ἐκονσινιάρισέν μου τα ἐμένα τοῦ ἄνωθι ἰωάννη στρα-
 βοσχιάδη, τὰ ὁποῖα ἄπῃν τὰ ἐβγάλαμεν ἔξω καὶ εἶδαμέν τα, τὰ ἐβά-
 λαμεν πάλι μέσα εἰς τὴν λέγῃν κασέλα καὶ σφορτζέρι καὶ ἐκλείδω-
 σάν τα πάλι ἢ ἄνωθι κερὰ ἐλιά, τὰ ὁποῖα ἐπῆρα ἐγὼ εἰς τὸ σπίτι μου
 καὶ τὰ κρατῶ νὰ τὰ φυλάγω ὥσθε νὰ τὴν πανδρεῦσωμεν τὴν λέγῃν
 κερὰ ἐλιά νὰ τὰ δώσω καὶ νὰ τὰ κονσενιάρω τοῦ ἀνδρὸς ὅπου τῆς
 ἠθέλαμεν πάρει, κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λέγον τεσταμέντου τῆς λέγῃς
 ποτὲ κερὰ μαρίας τῆς γυναικὸς σου, τὸ λοιπὸν διὰ ὅλα τὰ ἄνω γραμ-
 μένα πράγματα ὅπου ἐπαράλαβα ἐγὼ ὁ ἄνωθι ἰωάννης στραβοσχιάδης,
 ὄνομα τὸ ἄνωθι, στρέφω ἐσένα τοῦ λέγον πέρο λευτερέο πάντα ἀνα-
 παῖμόν καὶ σιγουριτᾶν ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου, ὄνομα τὸ ἄνωθι, ξεκα-
 θαρίζοντας καὶ ἡμεῖς αἱ ἄνωθι κατερίνα γυνὴ τοῦ λέγον κῆρ γεωργί-
 τζη παπαδόπουλο καὶ κάντια γυνὴ τοῦ κῆρ ἰωάννη βλάχου, ὡσάν κο-
 μεσάριαις καὶ ἡμεῖς τῆς λέγῃς ποτὲ κερὰ μαρίας λευτερέο, πρεζέντι
 καὶ κοτέντι εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι ὡς ἄνω εἴρηται. ἀκόμη ἐγὼ ἢ ἄνωθι κα-
 τερίνα παπαδοπουλίνα ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβα τὴν ἄνωθι κασελέττα

1) σκέτο. 2) ἰόχρουν (μελιτζανί). 3) εἶδος ῥουμπίνι.

τὴν καρῆνια διατὶ τὴν ἔχω χρῆια, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ὄηθεις
πέρος λευτερέος τοῦ ποτὲ παπακὺρ μάρκου προξέντι καὶ κοτέντο εἰς
ὄλα τὰ ἄνωθι.

μάρτυρες παρακαλετοί: παπακὺρ ἀντώνιος χαλκιόπουλος, νοτάριος
καὶ κὺρ ἰωάννης κυριακόπουλος τοῦ ποτὲ κὺρ μανώλη
καὶ δημήτρις σεβαστὸς τοῦ ποτὲ κὺρ πέρο

Ἡ ὑπ' ἄρ. XXI ἐνδιαφέρει τὸν ζωγράφον Δημήτριον Μιχαλίτζην.

Μ. Μέρτζιου

XXI

(Νοτάριος Μιχ. Μαυᾶς)

κγ' (23) Ἰανουαρίου ,αφνγ' (1553)

† Θέλοντες ἡμεῖς δημήτριος μιχαλίτζης σγουράφος τὴν τέχνην
νίος τοῦ παπακὺρ λέω, λαβωμένος εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ ἱατρεμένος
καὶ σαλντάδος¹ ἀπὸ ἔν μέρος, καὶ παπαβασιλὶς χριστοφόρος καὶ μαν-
νέας χριστοφόρος, ἀδελφοί, νιοὶ τοῦ μαῖστρομιχάλη ἀπὸ τὸ ἄλλο μέ-
ρος, οἰκοῦντες εἰς τὸ κάστρο τοῦ Χάνδακα τῆς κρήτης, νὰ κάμωμεν
τὸν ὄρισμὸν τοῦ δεσπότη οὗ ποῦ μᾶς ἔδωκεν, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφελή-
ματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν καὶ τὰ ἐξῆς
καὶ τὴν παραγγελιὰν οὗ ποῦ ἔδωκεν τῶν ἁγίων ἀποστόλων, εἰρήνη ὑ-
μῖν, Θεοφῶντας τὰ περιπλέα καὶ τὰ σκάνδαλα δὲν κάμωμεν ποτὲ καλὸν
καρπὸν, διὰ ταῦτα ἐσσηγήθαμεν ἀμάδι νὰ συγχωρεθῶμεν καὶ νὰ συμ-
παθήσωμεν εἰς τοῦ ἄλλοῦ, διατὶ τὰ σκάνδαλα νὰ τὰ θυμᾶται τινες
εἶνι τῶν κακῶν, διὰ ταῦτα ἐγὼ ὁ ὄηθεις δημήτριος μιχαλίτζης ὁ λα-
βωμένος καὶ ἱατρεμένος καλὰ καὶ νὰ εἶπα τὸ πῶς με ἐλάβωσες ἐσὺ ὁ
ὄηθεις παπᾶς ὄντα ἐλάβώθηκα ἤτονε νύκτα καὶ φόρος² νὰ με ἐλάβω-
σες καὶ ἐσὺ ὁ ὄηθεις μαννέας χριστοφόρος καὶ εἴτις εἰς ὅσον με ἀνη-
μένει δίδω σας τὸ συγχώριο καὶ τὸ συμπάθιο ἐσᾶς τῶν λέγων παπα-
κὺρ βασιλὶ χριστοφόρο καὶ κὺρ μαννέα Χριστοφόρο, καὶ ἡμεῖς παπᾶς
καὶ μαννέας ἐσένα τοῦ λέγον κὺρ δημήτρι μιχαλίτζη καὶ πέρονομεν τὴν
ἀγάπην τὴν ἀληθινὴν καὶ φιλεῖ εἰς τὸν ἄλλον μας με ὄχι φίλημα δό-
λιον, ἀμὴ φίλημα ἀληθινόν, ἀκόμη ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ ὄηθεις δημήτρι μι-
χαλίτζης ἐπαράλαβα ἀπὸ τὸν κὺρ γεώργη πατρὶκὴν ὑπέρπυρα πενήν-
τα διὰ πλήρωμά μου ἀπὸ σατισφανζιός³ μου πῆρα διὰ ταῖς ἐξάργες⁴
μου καὶ μέντιτσε⁵, μιντιζῆναις⁶ μου καὶ πᾶσα δικαίωμά μου τῆς λέ-
γης ὑποθέσεως ἀπὸ ἀρχὴ ὡς τέλος. ἀκόμη ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ ὄηθεις δη-
μήτρι μιχαλίτζης τὸ πῶς ὁ κὺρ γεώργης πατρὶκῆς ἐπλήρωσεν καὶ

1) saldato=ἐξωφλημένος. 2) ἴσως. 3) ἱκανοποίησις. 4) πιθανῶς
διὰ τὰς ἡμέρας ποῦ ἔμεινεν ἀργός. 5) γιατρό. 6) γιατρικά.

ἐσατισφάρισεν καὶ τὸν ἰατρὸν ὅπου μὲ ἰάτρευσεν καὶ διὰ τοῦτο στρέ-
φω ἐσᾶς τοὺς ἄνωθι παπακυρβασίλι χριστοφόρον καὶ κὺρ μαννέα χρι-
στοφόρον πάντα ἀναπαῖμόν καὶ σιγουριτὰν ἐσᾶς καὶ τὰ μέρη σας καὶ
τίποτε ἄλλο νὰ μὴν μπορῶ ποτὲ νὰ σᾶς γυρεύσω οὐδὲ ἐγὼ οὐδὲ ἄλλος
διὰ μένα καὶ μὲ τὴν κρίσιν καὶ ὅξω ἀπὸ τὴν κρίσιν, οὐδὲ μὲ ἄλλην
στράταν ἀπάνω εἰς πένα δουκάτα δέκα διὰ τὰ φουσάδα τῆς αἰθεντίας
μας καὶ ὅτι ἰντάνος¹ σᾶς ἐγίρη διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἂν ἤθελα γυ-
ρεύση ἢ ἐγὼ ἢ ἄλλος διὰ μένα τὸ ἰντάνος νὰ πέφτη ἀπάνω μου. κα-
λοῦμεν τὸν μεγαλοδύναμον θεὸν τούτη μας τὴν ἀγάπην τὴν ἀληθινήν
νὰ τὴν ἐμαντιήσῃ² εἰς παντοτεινὸ.

μάρτυρες παρακαλετοί: μισὲρ τζώρτζης ῥοντζέρης υἱὸς τοῦ μαί-
στρο ἀγγέλου
καὶ μαῖστρο μάρκος τριαντάφυλλος, τζαγγάρης.

Αἱ ὑπ' ἀρ. XXII, XXIII ἀναφέρονται εἰς τὸν ζωγράφον Τζουὰν
ἢ Τζανῆν Εὐριπιώτην. Ἡ πρώτη μᾶς φανερῶνει διὰ πρώτην φορὰν
τὴν παρουσίαν εἰς Χάνδακα καὶ τὸν ἐκεῖ ἐπισυμβάντα θάνατον, τοῦ
διασήμου λογίου ἐκ Μονεμβασίας, κόμητος Γεωργίου Κορινθίου, τοῦ
ὁποίου εἶχον ἀπολεσθῆ τὰ ἴχνη μετὰ τὴν ἐκ Βενετίας ἀναχώρησίν του.
Ἡ δευτέρα κάμνει λόγον περὶ ἐργαστηρίου ποὺ εἶχεν ὁ Εὐριπιώτης
καὶ τοιοῦτο εἶχε καὶ ἄλλος ζωγράφος, ὁ Γεώργιος Σοβεντούκος.

Ἴδου αὐταί :

XXII

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦς)

λ' (30) τοῦ μαρτίου ,αφξ' (1560)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ ντζουὰν Εὐρι-
πιώτης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ κὺρ νικόλα οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώ-
πορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ κὺρ
θεοδοσίου κορίνθιου υἱοῦ τοῦ ἐδλαβεστάτου παπακὺρ ἰωάννου, ὡσὰν
κομεσαρίου τοῦ ποτὲ κὺρ γεώργη κόμη κορίνθιου διδασκάλου, ὡσὰν
φαίνεται μὲ τὸ τεσταμέντο του καμωμένο διὰ τούτου τοῦ νοταρίου εἰς
τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο φαίνεται, πρεξέντι καὶ τὰ μέρη
σας εἰς ὑπέρπυρα ρ' ἤγουν ἑκατὸν ὅπου ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβα ἀπὸ
ἐσένα, τὰ ὁποῖα μοῦ ἄφικεν ὁ ποτὲ κὺρ γεώργη κόμη κορίνθιος μὲ
τὸ τεσταμέντον του, διὰ τὰ ὁποῖα σὲ στρέφω πάντοτε ἀναπαίμενον
καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου.

† μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ νικόλα σκλέντζας
καὶ κὺρ μαννέας ντόριας.

1) ζημία. 2) διατηρήση.

XXIII

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαυᾶς)

ἡ' (8) ἀυγούστου ,αφξ' (1560)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀννέκοφτην κάμνω ἐγὼ ντζουὰν εὐριπιώτης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ μαϊστρονικόλα, οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, ὡσὰν κομέσος τῆς θυγατρὸς μου τῆς κατερίνας γυνῆς τοῦ κῆρ πέρο παπαδόπουλο, ὁ ὁποῖος ἀνδρας εὐρίσκεται τὴν σήμερον σκλάβος εἰς χεῖρας τῶν τουρκῶν, ὡσὰν φαίνεται ἢ ἐξουσία ὁποῦ μοῦδωκεν μὲ τὴν κομεσιὸν ὁποῦ μοῦκαμεν διὰ χειρὸς τοῦ μισέρ ντζόρτζη μαγγανάρη νοταρίου ,αφξ' ἰουλίου κβ' (22) μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ κῆρ μιχαήλ ἀμπράμο τοῦ ποτὲ κῆρ ἰωάννη πρεζέντι καὶ τῶν μερῶν σου εἰς δουκάτα κορέντι ἴ' ἤγουν δέκα, τὰ ὁποῖα εἶνε ρέστος καὶ ἀποπλήρωμα ἐκείνων τῶν δουκατῶν κορέντι σαράντα τὰ ὁποῖα ἦσουν κρατημένος νὰ δώσης τοῦ γαμβροῦ μου τοῦ κῆρ πέρο παπαδόπουλο ἀκόντο τοῦ πρέτζιου τοῦ λιβέλλου ἤγουν τοῦ σιταριοῦ μιτάτα εἴκοσι ὁποῦ σοῦχε πουλήσει ὡσὰν φαίνεται μὲ τὸ ἰντρονμέντο καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ κῆρ μανουήλ ζάμορον νοταρίου ,αφνῆ' μαρτίου λ' τὰ ὁποῖα δουκάτα δέκα τὸ ρέστος εἶδαμεν ἀληθινὰ καὶ ἔδωκὲς τα τοῦ κῆρ πέρο παπαδόπουλο, τοῦ γαμβροῦ μου ὄνταν ἦτον ἐδῶ ἤγουν ὑπέρπυρα τριάντα τούδωκες ὡσὰν φαίνεται μὲ ἓνα του σκρίτο ,αφνῆ' ἰουλίου ιδ' καὶ ἄλλα ὑπέρπυρα δεκαέξη καὶ σολδία δώδεκα τοῦ ἔδωκε τοῦ γαμβροῦ μου ὁ κῆρ θόδωρος τόρης διὰ ὄνομά σου, ὡσὰν φαίνεται μὲ ἓνα του σκρίτο τοῦ γαμβροῦ μου ,αφνῆ' σεπτεμβρ. ιγ' καὶ τὰ ἐπίλοιπα ὑπέρπυρα τριάντα ἑπτὰ καὶ σολδία δώδεκα ἕως τὰ δουκάτα δέκα, τὰ εἶχες δώσει ἀπὸ τότε τῆς κατερίνας τῆς γυνῆς τοῦ κῆρ πέρο παπαδόπουλο θυγατρὸς ἐδικῆς μου καὶ διὰ ταῦτα τὰ δουκάτα δέκα τὸ ρέστος τῶν δουκατῶν σαράντα σὲ στρέφω ἐσένα τὸν κῆρ μιχαήλ ἀμπράμον πάντοτε ἀναπαίμενον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου, ξεκαθαρίζοντας καὶ τοῦτο, διατὶ θαρρῶντας καὶ τὰ δουκάτα δέκα τὸ ρέστος δὲν τᾶχες δίδοντας ἐσὼ ὁ ῥηθεις ἀμπράμος, σοῦ ἐκάμαμεν κιαρέλλα¹ εἰς τὴν ἀβογαρίαν² ἐδῶ διατὶ εἶδαμεν ἀληθινὰ πὼς ἔδωσες σωστὰ τὰ δουκάτα σαράντα ὡς ἀνωθι, διὰ τοῦτο εἶμαι κοτέντος ἐγὼ ὁ ῥηθεις τζουὰν εὐριπιώτης ὡσὰν κομέσος τῆς θυγατρὸς μου καὶ ρεμουβέρομαι³ ἀπὸ τὴν κιαρέλλα ὁποῦ σοῦ ἐκάμαμεν εἰς τὸ ὀφίτζιον τῆς ἀβογαρίας ἢ ὁποῖα κιαρέλλα νᾶναι λυομένη καὶ καταλυμένη ὡσὰν ποτὲ νὰ μὴν τὴν ἐθέλαμε κάμει.

μάρτυρες παρακαλετοί: ὁ ἐκλεκτὸς μισέρ θωμάς τριβυζᾶς ντετόρες
καὶ μισέρ φραντσέσκος τριβυζᾶς
καὶ μαϊστρομανοῦσος βαρδαβᾶς, μαραγγός.

1) καταγγελία. 2) εἰσαγγελία. 3) παραιτοῦμαι.

Τὸ ὑπ' ἀρ. XXIV ἔγγραφο ἀφορᾷ τὸν Μάρκον Ἀστράν. Οὗτος τὸ 1560 θέλει νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἀποδημίαν του τὸν Συμεῶνα Στριλίτζαν—Μπαθᾶν ἵνα ἐκμάθῃ τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἐνῶ πρὸ τοῦ 1560 καὶ μέχρι τέλους τοῦ 1563 ὁ Ἀστράς, ὑπογράφων ὡς μάρτυς, δὲν παραθέτει ἐπάγγελμα, ἀπὸ τοῦ 1564 ὅμως τὸν συνήνηθησα ὑπογράφοντα: Μαῖστρο Μᾶρκος Ἀστράς σγουράφος. Ἴδου τὸ ἔγγραφον:

XXIV

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦρᾶς)

ἡ' (8) ἀυγούστου ,αφξ' (1560)

† ὁμολογῶ ἐγὼ μάρκος ἀστράς υἱὸς τοῦ μαῖστρο γιώργη οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης ὅτι εἶμαι κοτέντος νὰ ἔλλω μετ' ἐσένα τὸν κῆρ συμεῶν στριλίτζαν τὸν λέγον μπαθᾶν τὸν σγουράφον εἰς ὅποιαν χώραν θέλεις πάη νᾶμε μετὰ σένα ἀπὸ δὰ καὶ ὀμπρὸς ὅσον καιρὸν θέλω ἐγὼ νᾶμε μετὰ σένα καὶ νᾶμε εἰς τὴν ὑποταγὴν καὶ εἰς τὰ θελήματά σου, καλός, ἐμπιστεμένος ἀπιβούλευτος καὶ ἄκλευτος ὑπὲρ τῶν παραδομένων μου πραγμάτων, νᾶμε ἀπολογητῆς σου μὲ τούτην τὴν κοντετζιὸν καὶ ὅταν θέλω νὰ μισεύσω ἀπὸ σένα νὰ μπορῶ νὰ μισεύω καὶ νὰ μὴν ἔχω ἐξουσίαν ὡσὰν θελήσω νὰ μισεύσω νὰ σοῦ ζητήξω τίποτας πλήρωμα διὰ μισθὸν ἢ δούλευσιν οὐδὲ νᾶσε κρατημένος ποτὲ νὰ μοῦ δώσης τίποτας πλήρωμα διὰ ὅσον καιρὸν σταθῶ μετὰ σένα, ἀπάνω εἰς πένα δουκάτα πενήντα εἰς ἅπασαν κριτήριον ἢ μαγιστράτον ἐκεῖ ὅπου ἤθελα θελήσει νὰ σοῦ ἐζητήσω τινα μισθὸν ἢ κόπον μου ὡς ἄνωθι, μόνον νὰ παγένω εἰς τὴν καλὴν ὄραν ἄνευ τινος μισθοῦ ὡς ἄνωθι, ἀπάνω εἰς τὴν ἄνωθι πένα, ἀπὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ρηθεις συμεῶν στριλίτζας λέγος μπαθᾶς τοῦ ποτὲ κῆρ θεοφάνου πρεζέντι καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μάρτυρες παρακαλετοί: κῆρ Ἰωάννης Καραβέλας σγουράφος
καὶ κῆρ νικόλας σκλέντζας ἀρωματῆρης

Ἡ ὑπ' ἀρ. XXV πρᾶξις ἐνδιαφέρει τὸν ζωγράφο Μαννέαν Χαλκίόπουλον ὅστις προτιθέμενος ἴσως νὰ ἀποδημήσῃ, διορίζει πληρεξούσιον τὴν ἀδελφήν του εἰς τὴν ὁποῖαν συνιστᾷ νὰ φροντίξῃ καὶ διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἐν Βενετία θείου του Μάρκου Μπαθᾶ, περὶ οὗ ὁμίλησα ἤδη. Ἴδου ἡ πρᾶξις:

XXV

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦρᾶς)

ἡ' (8) Ἀυγούστου ,αφξ' (1560)

† κομεσιὸν κάμνομεν ἡμεῖς μαννέας χαλκίόπουλος σγουράφος τοῦ

ποτὲ μαῖστρο γεώργη καὶ μαρία ἀδελφή αὐτοῦ οἰκῶντες εἰς τὴν ἐξώ-
πορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, ἐσένα τῆς ἀδελφῆς μας τῆς κυρὰ
ἐλένης γυνῆς τοῦ κυρὸς μιχάλη καρκατιανοῦ ὅτι θέλομεν ἀπὸ τὴν σήμε-
ρον καὶ ὀμπρὸς διὰ μᾶς καὶ τὰ ὀνόματά μας νᾶχῃς δύναμιν καὶ ἐξου-
σίαν γενεραλμέντε νὰ κρατῆς, νὰ ποσεδέρης ὅλα μας τὰ πράγματα,
σπίτια, χωράφια ὅτι ἄρα ἔχομεν καὶ νὰ τὰ σπέρης καὶ νὰ τὰ πακτώ-
νῃς διὰ ὅσαις χρονιαῖς θέλεις καὶ νὰ κάμῃς ἰστρουμέντα πάκτωσαις
καὶ νὰ παραλάβῃς, σιγουριτὰν καὶ ἀνάπανσιν νὰ κάμῃς καὶ νὰ δεφεν-
δέρης ἐμᾶς καὶ τὰ δικαιώματά μας εἰς τὴν ἐκλαμπροτάτην αὐθεντία,
Δούκα καὶ Καπετάνιο, εἰς τὸ ἐκλαμπρότατον Ρεντζιμέντο, εἰς τὸ ὑ-
ψηλότατον Κολλέγιο καὶ εἰς πάσα ὀφίτζιον καὶ μαγιστροτάο καὶ κριτῆ
ὅπου ἤθελεν εἶσθαι χρεῖα, κόντρα εἰς πᾶσα ἄνθρωπον καὶ ἀνθρώπους
διὰ πᾶσαν μας ὑπόθεσιν, ἀββοκάτους, τέρμενα καὶ κοντραντιτζιόν,
νὰ πέρης, νὰ πλατζηντέρης, νὰ θεσπονδέρης εἰς τῆς σεντέντζιαῖς, νὰ
ἀκούσης, νὰ ἀπελλάρης, νὰ κονβενίρης καὶ πᾶσα συνίβασιν σου φανῆ
νὰ κάμῃς καὶ ἄρμπιτρον¹ νὰ βάνῃς καὶ ἄλλον κομέσον καὶ κομέσους νὰ
κάμῃς, νὰ ζητᾶς, νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλαμπάνῃς καὶ εἰς τι παρα-
λάβῃς, σιγουριτὰν καὶ ἀνάπανσιν νὰ κάμῃς καὶ ὄρκον νὰ πέρης ἀπά-
νω εἰς τὴν ψυχῆν μου καὶ πᾶσα ἄλλα ὅτι ἔναι χρειαζόμενόν μας γε-
νεράλ φόρμα κομεσιόν καὶ μὲ τὴν κρίσιν καὶ ὄξω ἀπὸ τὴν κρίσιν, δὲν
ἀφίνοντας τίποτας ὄξω, νὰ τὸ κάμῃς ὡσὰν ἐμᾶς ἴδια καὶ οὕτως εἶμα-
σταν κοτέντοι. ἀκόμη θέλω ἐγὼ ὁ ρηθεις μαννέας χαλκιόπουλος ὡσὰν
κομέσος τοῦ πάρμπα μας τοῦ κυρὸς μάρκον μπαθᾶ νὰ τυχένη ἐσὺ ἢ
ἔλενα ἢ ἀδελφή μου νᾶχῃς ἐξουσίαν νὰ στέκης εἰς τὰ σπίτια τοῦ κυρὸς
μάρκον μπαθᾶ τοῦ πάρμπα μου ἀπὸ δὰ καὶ ἔμπροσθεν ὅσον καιρὸν
θέλεις νὰ στέκης εἰς αὐτὰ χωρὶς κανένα ἐνοίκιο καὶ νὰ πληρώνῃς τὸ
ἀραδεγόν² τους μόνον καὶ οὕτως εἶμαι κοτέντος.

μάρτυρες παρακαλετοί: ὁ διδάσκαλος κυρὸς ἰωάννης στραβοσχιάδης,
σγουράφος
καὶ κυρὸς μάρκος ἀστράς

Τὸ ὑπ' ἀρ. XXVI ἔγγραφο ἀναφέρεται εἰς τὸν Γεώργιον Σκορδύ-
λην. Τοῦτον ἀνεῦρον ὑπογράφοντα ὡς μάρτυρα μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ
ζωγράφου τὸ 1553 καὶ 1555. Βραδύτερον ὅμως ἀπεδήμησεν εἰς Βενε-
τίαν καὶ τὸ 1567 ἐπανέρχεται εἰς τὸν Χάνδακα ἵνα πωλήσῃ τὰ προι-
κῶα σπίτια του. Δηλοῖ ὅτι κατοικεῖ εἰς Βενετίαν καὶ ἀναμφιβόλως θὰ
ἐπανῆλθεν ἐκεῖ, διότι δὲν ἀνευρέθη μετέπειτα ἡ ὑπογραφή του. Ἴδου
τὸ ἔγγραφο:

- 1) διαιτητής. 2) φεουδαλικὸς φόρος.

XXVI

(Νοτάριος Μιχ. Μαρᾶς)

κα' (21) μηνὸς Ἰουλίου ,αφξζ' (1567)

† φανερόν κάμνω ἐγὼ γεώργης σκορδύλης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ μαῖστρο κωνσταντί, οἰκῶν εἰς τὴν βενετιάν καὶ εὐρισκόμενος τὴν σήμερον ἐδῶ εἰς τὴν κρήτη μὲ τὰ μέρη μου, ὅτι δίδω καὶ πουλῶ καὶ παντοτινὰ χαριτώνω ἐσένα τοῦ μαῖστρο δημήτρι ἀρμάκη ζυμοπουλητῆ τοῦ ποτὲ μαῖστρο ἰωάννη προξέντι¹ καὶ κοντέντο² καὶ παραλαμπάνεις ἐκεῖνα τὰ σπίτια τὰ ἐδικά μου μὲ ὄλαις ταῖς κομοντιτάδαις³ καὶ μὲ τοὺς ἀέρες τους, τὰ ὁποῖα εἶνε, πόρτεγο⁴ κάμερα, κατώγια, ἀλλή μὲ πηγάδι, μὲ μαγειρεῖον καὶ μὲ ἓνα σπιτόπουλο, βαλμένα εἰς τὴν ἐξώπορταν τῆς κρήτης εἰς τὴν ἐνοριάν τῆς ἀγίας φωτεινῆς, τὰ ὁποῖα μοῦ ἦλθαν ἀκόντο⁵ τοῦ προικοιοῦ μου ὡσὰν φαίνεται μὲ τὰ προικοχάρτια μου, καμωμένα διὰ χειρὸς τοῦ παπακῆρ σταμάτη κορογόνα, νοταρίου, εἰς τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνα, γειτονεύουν οὕτως: δύσι καὶ βοριάν εἶναι ἢ ἐμπασά⁶ τους, ἀνατολικῶς μὲ τὸ σπίτι τοῦ μαῖστρο ἀντώνη ντόνη καὶ νοτίως μὲ τὸ σπίτι τοῦ μαῖστρο γεώργη κοντοσταύλου, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὰ σπίτια ὁποῦ σοῦ πουλῶ, μὲ ἐξουσίαν ἐδικήν σου νὰ ἔμπης εἰς ποσσέσο⁷ ἀπὸ δὰ ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ὁμπρὸς εἰς παντοτινά, νὰ πέρονης, νὰ ἔχης, νὰ κρατῆς νὰ ποσεδέρης⁸, νὰ δίδης, νὰ πουλῆς, νὰ χαρίζης, νὰ προικίζης, νὰ τὰ δίδης διὰ τὴν ψυχὴν σου καὶ νὰ κάμης ὅ,τι ἄλλο θέλεις ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ σπίτια ὡσὰν πράγματα ἐδικά σου καὶ τινὰς νὰ μὴν σοῦ εἰπῆ τὸ ἐναντίον καὶ νὰ πλερώνης καὶ τὸ ἀράδεγόν τους ὑπέρπυρα ἔξη τὸν κάθε χρόνον, εἰς πᾶσα ἔξη μῆνες νὰ δίδης ὑπέρπυρα τρία καὶ διὰ πρέτζιον⁹ αὐτουμένων τῶν σπιτιῶν ἐσυνήλαμεν συμβιβαστικῶς καὶ πουλῶ σου διὰ τόσα ὅ,τι τὰ θέλουν στιμάρει οἱ στιμαδόροι τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας καὶ ἀκόντο εἰς τὴν στίμαν τους ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβα τὴν σήμερον ἀπὸ σένα δονκάτα κορέντι¹⁰ δέκα καὶ ὅση καλὴ γενῆ ἢ στίμα τους νᾶσαι κρατημένος νὰ μοῦ δίδης τὸ ρέστος τῆς στίμας τους, ἤγουν ἀπὸ ὄλον τὸ ρέστος τῆς στίμας τους νὰ μοῦ δίδης κορέντι δονκάτα δέκα εἰς χεῖρας νὰ τὰ κρατῶ ὅθε νὰ σοῦ κάμω τὸ κατάστοιχόν τους καὶ κάμωντάς σου τὸ κατάστοιχον νᾶμαι κρατημένος νὰ σοῦ τὰ κάμω εἰς ἓνα μῆνα πρῶτον ἐρχόμενον καὶ ὅ,τι ἐξοδαὶς κορέρουν¹¹, μεσίτρια, στρίδα¹², κατάστοιχον καὶ πᾶσα ἄλλη ἔξοδο, ὄλαις ἔστωσαν ὄλαις ἐσένα τοῦ ἀγοραστῆ, τί ἐγὼ ὁ πουλητῆς νὰ μὴν

1) παρών. 2) εὐχαριστημένος. 3) ἀνέσεις. 4) κύριον δωμάτιον.
5) ἐναντι. 6) εἰσοδος. 7) κατοχὴν. 8) κατέχης. 9) τιμήν.
10) τρεχούμενα. 11) τρέξουν. 12) διαλαλήματα.

ἔχω καμμίαν ἔξοδον καὶ νὰ μοῦ εἶνε ὀμπληγάδοι¹ καὶ αὐτὰ τὰ σπί-
τια καὶ τὸ κορμί σου καὶ τὰ καλά σου ὅλα εἰς τὸ ἀποπλήρωμά μου,
προμετέροντας² σοῦ τοῦ ἀγοραστοῦ νὰ σὲ κονσερβάρω³ καὶ νὰ σὲ
φυλάγω εἰς παντοτινὰ ἀπὸ πᾶσα πείραξιν καὶ ἐναντίον, ὁποῦ σοῦ θέ-
λουν κάμει δι' αὐτὰ τὰ σπίτια ὁποῦ σοῦ πουλῶ εἰς ὀμπλιγατζιὸς εἰς
τὰ σπίτια ὁποῦ ἔχω εἰς τὴν ἐξώπορταν τῆς κρήτης εἰς τὴν ἐνορίαν
τοῦ ἁγίου γεωργίου εἰς τὴν βόλταν καὶ εἰς τὸ κορμί μου καὶ εἰς τὰ
καλά μου ὅλα, τὰ⁴, ἔχω καὶ τά, μοῦ θέλουν ἔλθῃ, βάνοντας καὶ διὰ
πένα⁵ ὑπέρπυρα ρ'⁶ διὰ τὰ φουσάδα τῆς ἀθθεντίας μας καὶ ἡ γραφή
αὕτη νᾶναι εἰς τὴν δύναμὶς τῆς. ἀπὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ρηθεὶς δημή-
τρι ἀρμάκης εἶμι προεζέντες καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μάστρες παρακαλετοί: μαῖστρο γεώργης καλυκάς, τζαγγάρης
καὶ μαῖστρο γεώργης βούστυχας, χαλιναρῶς.

Αἱ ὑπ' ἀρ. XXVII, XXVIII καὶ XXIX πράξεις ἀφοροῦν ἄλλον ζω-
γράφον, τὸν Γεώργιον Βιστιαρίτην. Ἴδου πῶς ἔχουν :

XXVII

(Νοτάριος Μιχ. Μαράς)

ε' (5) τοῦ μηνὸς ὀκτωβρίου ,αφξ' (1560)

† κομεσιὸν κάμνω ἐγὼ γεώργης βιστιαρίτης σγουράφος τὴν τέχνην
τοῦ ποτὲ μαῖστρο σταυριανοῦ οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου
τῆς κρήτης, ἐσένα τοῦ μαῖστρο γεώργη τορνίκα, μαραγκοῦ πρωτομα-
στόρου ὅτι θέλω ἀπὸ ἐδὰ καὶ ὀμπρὸς διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου
νᾶχης δύναμιν καὶ ἐξουσίαν γενεραλμέντε εἰς τὸ Ρέθεμος ἢ εἰς ὅποιον
τόπον εὔρης τὸν εὔραϊον ρεμπὶ δαβὶ ἀλεντζένι ἱατρὸν φύζικον νὰ ζη-
τᾶς νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλάβης ἀπ' αὐτὸν τὴν κούπα μου ἀποὺ
μοῦ ἐδάνεισεν καὶ νὰ τοῦ δώσης τὰ ὑπέρπυρα εἴκοσι πέντε ἀποὺ μοῦ
ἔδωκεν καὶ νὰ τοῦ δώσης καὶ τὸ διάφορον τὸν δέκα εἰς τὰ ἑκατὸν τὸν
χρόνον διὰ ἓνα χρόνον, κατὰ τὴν λέντζαν⁷ τῆς ἐκλαμπροτάτης ἀθθεν-
τίας καὶ νὰ σοῦ δίδῃ τὴν λέγην μου κούπαν καὶ ἃ δὲ θελήσῃ μὲ τὴν
καλωσύνην νὰ σοῦ τὴν δώσῃ, νὰ τοῦ τὴν πάρῃς μὲ τὴν δικαιοσύνην
τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας τοῦ τόπου ὅπου ἦθλεν εἶσθαι καὶ
παραλαμπάνοντάς την, σιγουριτὰν καὶ ἀνάπανσιν νὰ τοῦ κάμῃς καὶ
ἀνάκαδρον⁸ καὶ ὄρον νὰ πέρῃς ἀπάνω εἰς τὴν ψυχὴν μου, καὶ πᾶσα
ἄλλο, ὅτι εἶναι χρειαζόμενόν μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην νὰ κάμῃς

1) ὑποχρεωμένα. 2) ὑποσχόμενος. 3) διαφυλάξω. 4) ἐκεῖνα τὰ ὀ-
ποῖα. 5) ποινή. 6) 100. 7) legge=νόμος. 8) ἀνάκαδρον, ἢ ἀκακάδε-
ρη—ἢ παρουσιασθῆ περιπτώσις.

Βιστιαρίτης Γ.

ὡσάν ἐμένα ἴδια καὶ οὕτως εἶμαι κοτέντος.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ γεώργης τζαγγαρόπουλος
καὶ κὺρ τζώρτζης μπριάνκος.

XXVIII

(Νοτάριος Μιχ. Μαρκᾶς)

κδ' (24) Ἰουλίου ,αφξά' (1561)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ γεώργης βιστια-
ρίτης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ μαῖστρο σταυριανοῦ, οἰκῶν εἰς
τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ
ιάκομο χαροφύλακα τοῦ ποτὲ μανώλη, προξέντι καὶ τῶν μερῶν σου,
εἰς ὅ,τι ἄρα εἶχαμεν νὰ κάμωμεν εἰς ὅλον τὸν περασμένον καιρόν, εἰς
ὅ,τι ἄρα ἔδωκεν καὶ ἐπῆρεν εἰς τοῦ ἄλλου μας καὶ μὲ γραφαῖς καὶ
χωρίς, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὴν σήμερον, εἵμασταν πληρωμένοι καὶ
στατισφάδοι¹ εἵτις ἐγὼ ἀπὸ σένα ὡσάν καὶ σὺ ἀπὸ μένα καὶ ὡς τὴν
σήμερον δὲν ἔχομεν νὰ κάμωμεν πλέα τίποτας καὶ διὰ τοῦτο στρεφόμε-
σθαι ἀλλήλους ἀναπαῖμένοι καὶ σιγουρεμένοι καὶ τὰ μέρη μας.

μάρτυρες παρακαλετοί: μαῖστρο γεώργης φράγγος ρουβάρης
καὶ μαῖστρο στέφανος μανιώτης τζαγγάρης.

XXIX

(Νοτάριος Μιχ. Μαρκᾶς)

γ' (3) φεβρουαρίου ,αφξβ' (1562)

† φανερόν κάμνω ἐγὼ κατερίνα χήρα τοῦ ποτὲ μαῖστρογεώργη
βιστιαρίτη καὶ θυγάτηρ τοῦ ποτὲ μισέο ἀνδρέα συρίγο, οἰκοῦσα εἰς
τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης ὡσάν γοβερνατορίτζε τῶν
παιδιῶν μου διὰ νὰ τὰ ἀποκρατίξω, μὲ τοὺς διαδόχους μου, ὅτι δίδω
καὶ πουλῶ καὶ παντοτινὰ χαριτόνω ἐσένα τοῦ μαῖστρο μιχαήλ μπονῆ,
λέγον μυκονιάτη, τοῦ ποτὲ κὺρ Πέρο, προξέντι καὶ κοτέντου καὶ πα-
ραλαμπάνεις ἐκεῖνο τὸ ἀμπέλι μου ἀπὸν εὐρίσκειται καὶ ἔχει ὁ λέγος
ποτὲ ἄνδρας μου, βαλμένο εἰς τὸ γιόφυρον εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον εἰς
τόπον τοῦ μισέο λορέντζου μαλιπγέρου οὔτινος πληρώνει τὸ τρίτον²
τοῦ καρποῦ, εἶναι ὡς ἐργατῶν δεκατέσσαρων ἰντζίρκα³, γειτονεύει
μὲ..... κλπ. διὰ τιμῆς συμβιβαστικῆς δουκάτα κορέντι δεκαέξη ἤγουν
ις' καὶ ἀξίζει πλειότερο καὶ χαρίζω ἐσένα ὄχι ἄλλον τινα διὰ τὴν ψυ-

1) soddisfatti=ἰκανοποιημένοι. 2) τὰ ἀροκτιήματα ἀμπέλια καὶ χωρά-
φια ἔδιδον τὴν λεγομένην «ἐντριτῖαν» ἤτοι τὸ 1/3 τῶν προϊόντων εἰς τὸν φρου-
δάριον πού εἶχε τὴν λεγομένην «Καβαλλαριαν». 3) περίπου.

χὴν τοῦ λέγον ποτὲ ἀνδρός μου καὶ νὰ δίδῃς τὸν πᾶσα χρόνον τὸ τρίτον τοῦ καρποῦ τοῦ καβαλιέρο μαλιπγέρον....

μάρτυρες παρακαλετοί: νικόλα φράγγος τοῦ ποτὲ ἰωάννου
καὶ μαϊστρονικόλας παπαδόπουλος, μαυριστὴς υἱὸς τοῦ φραγγιᾶ.

Ἦ ὑπ' ἀρ. XXX ἀναφέρεται εἰς τὸν ζωγράφον Μανώλην Μαχαιριώτην. Ἴδου πῶς ἔχει:

XXX

(Νοτάριος Μιχ. Μαυῶς)

κδ' (24) Σεπτεμβρίου ,αφξθ' (1569)

† κομεισιὸν κάμνω ἐγὼ μανόλης μαχειριώτης, σγουράφος τὴν τέχνην υἱὸς τοῦ μαϊστροσήφη ἰν σπετζιαλιτάν¹ καὶ ὡσὰν κληρονόμος τῆς μητρὸς μου τῆς ποτὲ κυρᾶ πετρονέλας θυγατρὸς τοῦ ποτὲ κῆρο μιχέλε ἀνδρονικοπούλου καὶ διὰ πᾶσα ἄλλο ὄνομα καὶ τίτλον ὁποῦ μπορῶ νὰ ἰντραβενίρω², ἐσένα τοῦ ἀδελφοῦ μου τοῦ μαϊστρο ἰωάννη μαχειριώτη, τζαγγάρη, πρεζέντι³ καὶ ἀτζετέρεις⁴, ὅτι θέλω ἀπὸ σήμερον καὶ ὀμπρός διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου, ὀνόματα τὰ ἄνωθι, νᾶχῃς ἐξουσίαν γενεραλμέντε⁵ εἴτις ἐγὼ πρεζέντι ὡσὰν ἀφέντι⁶ νὰ σκοδέρης⁷ καὶ νὰ λάβῃς τὸ προικίον ὄλον τῆς λέγῃς ποτέ μας μητέρας καὶ νὰ σηκώσης καὶ νὰ λάβῃς καὶ τὸν ντζουδεγάτων⁸ τῆς διὰ νὰ τὸ σκοδέρης κατὰ τὸ συνήθη, ἀκόμη νὰ μπορεῖς νὰ πουλῆς ὄλα τὰ καλὰ καὶ στάμπελε⁹ τῆς λέγῃς μητρὸς ὁποῦνε εἰς τὰ χανιά, νὰ μπορεῖς νὰ πουλῆς ὅτινος θέλεις καὶ εἰς ὅτι πρεζιον¹⁰ σοῦ φανῆ ἐσένα ἦντε βολουντάτον¹¹ ἢ καὶ μὲ τὸ ἰνκάντος¹² καὶ νὰ κάμνης καὶ νὰ παρακαλῆς ἰνστρουμέντα¹³ πουλησᾶς, στοῖδες¹⁴ κατάστιχα καὶ πᾶσα ἄλλην ξεκαθαροσύνην, νὰ κάμνης ἀκόμη καὶ ὅ,τι μᾶς ἐχάλασεν ἢ ἐκλαμπροτάτη ἀθθεντία εἰς τὰ χανιά, νὰ γυρεύσης νὰ στιμάρης, νὰ τὸ ἀποπληρωθῆς καὶ διὰ τοῦτο καὶ διὰ πᾶσαν μου ὑπόθεσιν, ὄνομα τὸ ἄνωθι, νὰ δεφενδέρης¹⁵ ἐμένα καὶ τὰ δικαιώματά μου, ὄνομα τὸ ἄνωθι, εἰς τὴν ἐκλαμπροτάτην ἀθθεντίαν, ρεττοῦρε¹⁶ τῶν χανιῶν καὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ καὶ εἰς πᾶσα ὀφίτζιο¹⁷, μαγιστροῦ¹⁸ καὶ κριτῆ ὅπου εἶναι χρεῖα, εἰς πᾶσα τόπον ὡσὰν καὶ εἰς τὸ ὑψηλότατον κολλέγιον κόντρα εἰς πᾶσα ἄνθρωπον καὶ ἀνθρώπους διὰ πᾶσαν μου ὑπόθεσιν, ὄνομα τὸ ἄνωθι,

1) εἰδικῶς. 2) παρέμβω. 3) παρών. 4) δέχεσαι. 5) γενικῶς. 6) ἀπών. 7) νὰ εἰσπράττῃς. 8) ἐπιδικασμένον. 9) ἀκίνητα. 10) τιμή. 11) θεληματικῶς. 12) πλειστηριασμόν. 13) ὄργανα, ἔργα. 14) διακηρύξεις. 15) νὰ προασπίξῃς. 16) rettore=διοικητής. 17) γρυφίον. 18) Ἀρχήν.

Μαχειριώτης Μ.

ἀββοκάτους¹ τέρμενα² καὶ κοντραντιζιόν³, νὰ πέρνης νὰ πλατισιδέ-
ρης⁴ νὰ ἰντερτέρης⁵, νὰ ρεαλδέρης⁶, νὰ ῥεσπονδέρης⁷ νόμους νὰ
ζητᾶς σεντέντζιαίς⁸ νὰ κάνης, νὰ λαουντέρης⁹, νὰ ἀπελλάρης¹⁰, νὰ
κομβενέρης¹¹ πάντα καὶ συνήβασιν ἂν σοῦ φανῆ νὰ κάμνης καὶ ἄρμπι-
τρούς¹² νὰ βάνης, καὶ ἄλλον κομέσσον καὶ κομέσσους¹³ νὰ κάμνης, νὰ
ζητᾶς νὰ σκοδέρης, νὰ παραλαμπάνης καὶ εἰς τὴν παραλαβὴν σιγορι-
τὰν καὶ ἀναπαῖμόν νὰ κάμνης καὶ γενεραλμέντε νὰ κάμνης καὶ νὰ ξε-
τελειώνης ὅλα καὶ πᾶσα ἕνα τὰ ὁποῖα εἶναι χρειάζόμενά μου εἰς πᾶσα
πρᾶγμα καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἂν ἤμουν μὲ τὸ κορμί μου, ἴδια νὰ
ἠμπορέσω νὰ κάμω, ἐσὺ νὰ κάμνης καὶ νὰ ξετελειώνης, προμετέρον-
τας¹⁴ μὲ τὰ μέρη μου, νὰ κρατῶ πάντα φέρομο¹⁵ καὶ στερεόν ὅτι ἐσὺ
θέλεις κάμει καὶ οἱ κομέσοι ποῦ θέλεις κάμει, θέλω σὲ κάμει ἀπάνω
εἰς τοῦτο εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι, ἀπάνω εἰς πένα¹⁶ δουκάτα εἴκοσι πέντε
διὰ τὰ φουσάδα τῆς ἀθθεντίας μας καὶ ἡ κομεσιὸν αὐτῆ νὰ στέκη πάν-
τα φέρομα καὶ στερεά.

μάοτρες παρακαλετοί: κὺρ πανταλέος μπονῆς νοτάριος
καὶ κὺρ μάροκο φράγγος

Αἱ ὑπ' ἀρ. XXXI καὶ XXXII ἐνδιαφέρουν τὸν ζωγράφον Πέτρον
Πολίτην.

XXXI

(Νοτάριος Μιχ. Μαρᾶς)

κβ' (22) ὀκτωβρίου ,αφοά' (1571)

† σιγοριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ μιχαήλ σκυλο-
μάγγος, μποτέρης τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ μαῖστρονικολοῦ, οἰκῶν ἐδῶ
εἰς τὸν Χάνδακαν τῆς κρήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα μαῖστροπέρο
πολίτη σγογράφου τοῦ ποτὲ κὺρ φραντζέσκου, καὶ πεθεροῦ ἐδικοῦ μου,
προζέντι καὶ κοτέντο καὶ τῶν μερῶν σου εἰς ὑπέρπυρα ,βτς' ἤγουν
δύο χιλιάδες τριακόσα ἕξη ὁποῦ ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβά τα ἀπὸ σένα
εἰς κόντο προικίου τῆς θυγατρὸς σου τῆς κυρᾶς ἀγοουστίνας ἐμῆς γυ-
ναικός, τὰ ὁποῖα ὁμολογῶ ἐπαράλαβά τα ἀπὸ σένα εἰς τοῦτον τὸν μό-
δον ἤγουν εἰς μετρητὰ δουκάτα κορέντι κέ' ἤγουν εἴκοσι πέντε καὶ
εἰς ἐκεῖνα τὰ σπῖτια ὁποῦ ἀφῆκεν τῆς θυγατρὸς σου καὶ γυνῆς ἐδικῆς

- 1) δικηγόρους. 2) προθεσμίας. 3) ἀντιρρήσεις. 4) νὸ συγκατα-
τίθεσαι. 5) νὰ ἀπαγορεύης. 6) giudice= νὰ ξανακούσης. 7) ἀποκρίνεσαι.
8) ἀποφάσεις. 9) νὰ ἐπιδοκιμάξης. 10) ἐφεισιβάλλης. 11) συνέρχεισαι.
12) διαιτητής. 13) πληρεξουσίους. 14) ὑποσχόμενος. 5) στερεόν.
16) ἐπὶ ποινῇ.

μον ἢ θεία σου ἢ ποτὲ κυρὰ σουσάνα, χήρα τοῦ ποτὲ μάλισταγεώργη
γαβαλᾶ μὲ τὸ τεσταμέντο τῆς καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ κὺρ μιχαήλ
ντουγλῆ, νοταρίου, εἰς τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο, τὰ ὀ-
ποῖα πληρώνουν ἀράδεγον¹ τὸν κάθε χρόνον ὑπέρπ. τρία τοῦ ντζαγ-
γαρόλου καὶ εἰς ἓνα ἄλλο σπίτι ὁποῦ μοῦ ἔταξες ἐσὺ ἀπὸ λόγου σου,
ὡς φαίνεται γραμμένον καὶ εἰς τὸ προικοχάρτι μου καμωμένο διὰ
τούτου τοῦ νοταρίου² ,αφο' ὀκτωβρ. κβ' τὰ ὁποῖα σπίτια ἐβάλαμεν
τοὺς στιμαδόρους τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας καὶ ἐστίμαρᾶν τα
διὰ δουκάτα κορέντι ρλ' ὡσὰν φαίνεται ἢ γραφῆ καὶ ἢ αὐτῆ στίμα εἰς
τὴν μεγάλην καντζηλαριαν διὰ χειρὸς τοῦ μισέρ ντζόρτζη μαγγανάρη,
νοταρίου τῆς αὐτῆς καντζηλαρίας ,αφο' δεκεμβρ. κθ' καὶ τὰ ἐπίλοιπα
ἕως τὰ ὑπέρπ. ,βτς' μοῦ ἔδωκες, εἰς τὴν στίμαν, ρουχικήν, ὡς φαί-
νεται γραμμένον εἰς τὴν σιγουριτάν ὁποῦ σοῦκαμα διὰ τούτου τοῦ νο-
ταρίου³ ,αφο' μηνὶ νοεμβρ. κ' καὶ καλὰ φαίνεται εἰς τὰ προικοχάρτια
μου νὰ μοῦ ἔταξες ὑπέρπυρα ,β' τὰ ἄνωθι ὁποῦ μοῦ ἔδωκες, ἐμοντά-
ρισαν ταῦτα τὰ ἄνωθι δουκάτα κορέντι ,βτς' διὰ τοῦτο σὲ στρέφω
πάντοτε ἀναπαίμενον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου, ἀκόμη ὀ-
μολογῶ τὸ πῶς εἰς τὸ προικοχάρτι μου ἔταξα ἀπάνω προικία τῆς θυ-
γατρὸς σου κυρὰ ἀγουστίνας καὶ γυνῆς ἐδικῆς μου νὰ ἔχη ἀπὸ τὰ
καλὰ μου ἔξω ἀπὸ τὸ ἄνωθι, ἄλλα ὑπέρπυρα ,α' ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο, μον-
τάρουν ὅλα μὲ τὰ ἄνωθι ὁποῦ μοῦ ἔδωκες ὑπέρπυρα, 'γτς' ἤγουν τρεῖς
χιλιάδες καὶ τριακόσα ἔξη, τὰ ὁποῖα ἢ θυγάτηρ σου καὶ γυνῆ ἐδική
μου νὰ μπορῆ νὰ πλερώνεται μὲ τὸν τζουδεγάδον⁴ τῆς ἀπὸ τὰ καλὰ
μου εἰς πᾶσα καιρὸν χρειάζόμενον.

μάρτυρες παρακαλετοί: μισέρ φραντζέσκος πετημέρος ἀββοκάτος
καὶ κὺρ ἰωάννης μυλοποταμίτης.

XXXII

(Νοτάριος Μιχ. Μαρκῆς)

λ' (30) ἰουνίου ,αφοε' (1575)

† κομισιὸν κάμνω ἐγὼ πέρος πολίτης σγουράφος τὴν τέχνην τοῦ
ποτὲ κὺρ φραντζέσκου, οἰκῶν ἐδῶ εἰς τὸν Χάνδακαν τῆς κρητῆς, ἐσέ-
να τοῦ ἐντιμοτάτου καὶ ἀξίου ἀββοκάτου μισέρ ντζουάνε κανέτι, ὅτι
θέλω ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ὀμπρὸς ο διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου,
νὰ ἔχῃς ἐξουσίαν γενεραλμέντε εἴτις ἐγὼ πρεζέντι⁵ ὡσὰν καὶ ἀφέντι⁶,

1) gadego ἦτο ὁ φεουδαλικὸς φόρος τὸν ὁποῖον ἐπλήρωνεν ὁ γονικάρης
εἰς τὸν φεουδάρχη, ἦτοι τὸ 1/3 τοῦ εισοδήματος. 2 καὶ 3) δὲν διεσώθη τὸ
κατὰστιχον τοῦ ἔτους 1570. 4) δικαστικῶς. 5) παρῶν. 6) ἀπῶν.

πτεν 127, 13

νὰ ζητᾶς νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλάβης ἀπὸ τὰ καλὰ καὶ ἔχει τοῦ ποτὲ μαῖστρομένεγο ντζενιέρη τριῶν χρονῶν ἐνοίκια τῶν σπιτιῶν μου ὅπου μοῦ ἐκράτει καὶ ἔστεκεν εἰς αὐτὰ εἰς τοὺς αὐτοὺς τοὺς λέγους χρόνους τρεῖς, τὰ ὁποῖα μου σπίτια νὰ τὰ πάρης μὲ πᾶσα μὸδο καὶ στράταν ὅπου θέλει ἢ ὀρδινία τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας καὶ δι' αὐτὰ νὰ δεφενδέρης ἐμένα καὶ τὰ δικαιώματά μου εἰς τὸν ἐκλεκτότατον ἀθέντη προβεδερόρον¹ καὶ ἰνκηζητόρον γενεράλε² τῆς κρήτης καὶ εἰς τοὺς ἐκλαμπροτάτους ἀθέντες δούκα καὶ καπιτάνιο καὶ εἰς πᾶσα ὀφίτζιο, μαγιστράτο καὶ κριτῆ, ὅπου εἶναι χρεία, κόντρα εἰς πᾶσα ἀνθρωπο καὶ ἀνθρώπους διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ νὰ κάμνης ὅλα τὰ χρειάζόμενα τῆς κρίσης καὶ εἰς τὴν παραλαβὴν, σιγουριτὰν καὶ ξεκαθαροσύνην νὰ κάμνης καὶ ὄρκον νὰ δίδης καὶ νὰ πέρης καὶ πᾶσα ἄλλο ὅ,τι εἶναι χρειάζόμενον εἰς τὴν δικαιοσύνην διὰ τὴν ἀνω ὑπόθεσιν νὰ τὸ κάμνης ὡσὰν ἐμένα ἴδια.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. XXXIII ἀφορᾶ τὸν ζωγράφον Ἰάκουμον Πασπαλᾶν, ὁ ὁποῖος διορίζει πληρεξούσιον ἵνα εἰσπράξῃ τὸ ὑπόλοιπον ποῦ τοῦ ὀφείλει ὁ καλόγερος Ἰωάννης Λαράγγος ποῦ στέκει στὸν Ἅγιο Ἡλία σταῖς Μελέσσαις, διὰ τὴ δουλειὰ ποῦ ἔκαμε στὸ μοναστήρι.

XXXIII

(Νοτάριος Μιχ. Μαυῶς)

ι' (10) ἰουνίου ,αφοε' (1575)

ἡ κομεσιὸν κάμνω ἐγὼ ἰάκουμος πασπαλᾶς σγουράφος τὴν τέχνην, υἱὸς τοῦ κῆρ Γεώργη, οἰκῶν ἐδῶ εἰς τὸν Χάνδακα τῆς κρήτης, ἐσένα τοῦ κῆρ ἰωάννη πατζηδιώτη ἀπὸ τὴν χώραν ἀστρίτζι ὅτι θέλω οὐδιὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου νὰ ἔχης ἐξουσίαν νὰ ζητᾶς, νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλάβης ἀπὸ τὸν καλόγερον τὸν κῆρ ἰωάννη λαράγγο ὅπου στέκει εἰς τὸν ἅγιο ἠλία εἰς ταῖς μελέσσαις τὰ ὑπέροπρα πενήντα τὰ ὁποῖα λέγω καὶ χρουστᾶ μου τα ρέστος ἀπὸ τὴν δουλειὰν τῆς τέχνης μου ὅπου τοῦκαμα καὶ αὐτὰ νὰ τὰ σκοδέρης ἅπαντα καὶ ἀπὸ τὰ καλὰ του μὲ πᾶσα μὸδο καὶ στράταν ὅπου θέλει ἢ ὀρδινία τῆς δικαιοσύνης τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας καὶ νὰ κάμνης ὅλα τὰ χρειάζόμενα τῆς κρίσης καὶ νὰ μὲ δεφενδέρης κόντρα οὔτου εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον ἀθέντη Δούκα καὶ καπετάνο καὶ εἰς πᾶσα ὀφίτζιο, μαγιστράτο, κολλέγιο, μαγιστράτου καὶ κριτῆ ὅπου εἶναι χρεία διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ὄρκο νὰ δίδης καὶ νὰ πέρης ἅπάνω εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν παραλαβὴν, σιγουριτὰν καὶ ἐξεκαθαροσύνην νὰ κάμνης.

μάρτυρες παρακαλετοί: κῆρ ἰωάννης τριβήδης
καὶ κῆρ ἰωάννης ἀρμάκης

- 1) προβλεπτής. 2) γενικὸς ἐπιθεωρητής, ἐπόπτης, ἀνακριτής.

Καὶ τέλος ἡ ὑπ' ἀρ. XXXIV ἀπὸ τὸ μοναδικὸν πρωτόκολλον τοῦ νοταρίου Καστροφύλουκα ἐνδιαφέρει τὸν ζωγράφον Παῦλον Τζαμπάνην καὶ εἶναι τοῦ 1559. Οὕτως ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀγνώστων ζωγράφων ἀνέρχεται εἰς 41, πλὴν τοῦ Γεωργίου Κλόντζα.

Π. Τζαμπάνης

XXXIV

(Κατάστιχον νοταρίου Pietro Castrolilaca, Busta No 37)

ιθ' (19) μηνὶ Ἰουνίου ,αρθ' (1559)

† γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην σιγονριτὰν κάμνω ἐγὼ μίιστροπόλος¹ τζαμπάνης ζωγράφος υἱὸς τοῦ τζανῆ κατοικοῦμενος εἰς τὸ ἐξώπορτον τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, ἐσένα τοῦ μισέρ μανώλη πατρικίου καὶ τῶν διαδόχων σου ὡσὰν κομεσάριος² τοῦ ποτέ κῆρ πόθο καρδιανῶ καθὼς εἰς τὸ τεσταμέντο³ του φαίνεται, καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ μισέρ Μανέα ζάμορου νοταρίου κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ καιρὸν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο, εἰς σὲ δουκάτα κορέντε ζ' ἤγουν ἔξη μοῦ τὰ μέτροσε τὴν σήμερον ὡς ἐγὼ λέγω ὁ κῆρ δημήτριος καρδιάνος ἀνεπὸς καὶ ῥεζιντουάριος⁴ εἰς τὰ καλὰ⁵ τοῦ ποτέ λεγομένου κῆρ πόθο καὶ αὐτὰ ἐμένα εἶχεν ἀφίσει διὰ τὴν ψυχὴν του καθὼς εἰς τὸ λεγόμενο τεσταμέντο του φαίνεται, διὰ τὰ ὁποῖα κρᾶζομαι πληρωμένοι καὶ σατισφάδος⁶ καὶ στρέφωσε παντοτεινὰ σίγουρον μὲ τὰ μέρη σου.

μάρτυρες παρακαλετοί: κῆρ ἰωάννης σκλάβος
καὶ κῆρ ἀλέξη μαλαχίας

Αὐτὰ εἶνε τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα πού ἠδυνήθην νὰ συγκεντρώσω μόνον ἀπὸ τὰ πρωτόκολλα τοῦ Μαρά, ἀλλὰ θὰ ὑπῆρχον ἀναμφιβόλως καὶ ἄλλοι ζωγράφοι οἱ ὁποῖοι ἐσύχναζον εἰς τὰ γραφεῖα τῶν ἄλλων 150 νοταρίων καὶ συντάσσον ἐκεῖ τὰς πράξεις ἢ ὑπέγραφον ὡς μάρτυρες, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα θὰ παραμείνουν ἀγνώστα, διότι ἐλάχιστα εἶνε τὰ διασωθέντα Ἀρχεῖα τῶν νοταρίων Κρήτης.

Καὶ τώρα πρὶν εἰσελθῶ εἰς τὸ σημαντικώτερον θέμα τῆς ἀνακοινώσεώς μου πού ἀφορᾷ τοὺς Θεοδοκοπούλους, κρίνω ἀναγκαίαν μίαν ἄλλην παρέμβασιν, προβάλλων τὸ ἐρώτημα:

Τὰ ἐπαγγέλματα ἐν Κρήτῃ ἦσαν κλειστὰ ἢ ἐλεύθερα εἰς οἰονδήποτε; Ἐφημόζοντο δηλαδὴ ἢ ὄχι οἱ ἰσχύοντες ἐν Βενετία κανονισμοὶ συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους οἰοσδήποτε θέλων νὰ ἐξασκήσῃ ἐπάγγελμα τι ὤφειλε νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ μίαν πενταετίαν ὡς μαθητευόμενος καὶ

1) Παῦλος. 2) ἐπίτροπος, ἐκτελεστής. 3) διαθήκη. 4) κληρονόμος. 5) τὰ ἀγαθὰ. 6) ἰκανοποιημένος.

ἐν συνεχείᾳ ἄλλα δύο ἔτη ὡς *lavorante* ἵνα κατοπιν, γίνῃ μαίστρος ἢ *capo-mastro*; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημά μου εἶναι θετικὴ, ὡς πρὸς τοὺς τζαγγάρηδες, τοὺς μουράρους ἤτοι κτίστας καὶ τοὺς μπαρμπέρηδες. Ἔχομεν ἀποδείξεις ὅτι ἐφηρημόζοντο οἱ ἐν Βενετία ἰσχύοντες κανονισμοί. Καὶ ἴδου τέσσαρες συμ/καὶ πράξεις ὑπ' ἀριθ. XXXV, XXXVI, XXXVII καὶ XXXVIII πρὸς μᾶς κατατοπιζοῦν πλήρως ἐπὶ τοῦ θέματος :

XXXV

(Νοτάριος Μιχ. Μαυᾶς)

ε' (5) τοῦ δεκεμβρίου ,αφλῆ' (1538)

† φανερόν κάμνομεν ἡμεῖς νικόλας γαλατᾶς τοῦ ποτὲ μαστροῦ ἰωάννου οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης ὅτι ὀμπλιγάρομαι¹ καὶ βάνω μαθητὴν τὸν υἱόν μου τὸν μαουῦσο γαλατᾶ ὅπου εἶναι πρεζέντις καὶ κοτέντι, νᾶναι μετεσένα τὸν μαίστρογεώργη νταρμάρο τζαγγάρη ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ἕως χρόνους πέντε πρώτους ἐρχομένους, νᾶναι εἰς τὴν ὑποταγὴν σου καὶ θέλημά σου, καλὸς ἐμπιστευμένος, ἀπιβούλευτος ὑπὲρ τῶν παραδιδόμενων του πραγμάτων νάμεισθαι ἀπολογηταί σου καὶ σὺ νᾶσαι κρατημένος νὰ τὸν ταγοποτίζης καὶ νὰ τὸν ἐνδύνης καὶ καλικιώνεις αὐτὸν κατὰ τὴν κοντετζιόν² του καὶ νὰ τὸν ἐμαθαίνης τὴν τέχνην σου τὴν τζαγγαρικὴν καὶ νὰ τοῦ κάμνης καλὴν συντροφίαν καὶ νὰ τὸν ἔχης μαίστρον τέλειον εἰς τὸ κομπλιμέντο³ τῶν χρόνων πέντε καὶ νὰ τὸν ἀποβγάνης μὲ σύνεργα ἑνὸς λαβοράντε, πλὴν ἂν σοῦ μισεύσει, νὰ τὸν ἐπέρνεις ὅπου ἔναι μὲ τὴν δύναμιν τῆς γραφῆς ταύτης καὶ νὰ πεύτωμεν καὶ εἰς τὴν κάτω γραμμένην πένα⁴ καὶ πάλιν κάμνοντας αὐτὸς καλὰ καὶ ἐσὺ δὲν τοῦ κάμνεις καλὴν συντροφίαν ἢ δὲν τὸν ἤθελες ἀτενδέρει⁵ εἰς τὰ ἄνωθι, νὰ ἠμποροῦμεν ἡμεῖς νὰ σκοδέρωμεν⁶ σωστὰ τὰ ἄνω γραμμένα δικαιώματα αὐτοῦ ἀπὸ σένα καὶ ἀπὸ τὰ καλὰ σου διὰ τοῦ γαστάδῃ ἀπάνω εἰς τοῖς ἔξοδούς σου χωρὶς ἐναντίον καὶ νὰ πεύτης καὶ εἰς τὴν πένα ἢ ὁποία πένα βάνομεν εἰς ὑπέρπ. εἴκοσι πέντε ἤγουν κε' διὰ τὴν πιετὰν⁷ καὶ ἢ γραφὴ αὕτη εἰς τὴν δύναμιν τῆς καὶ ἐγὼ ὁ ρηθεις γεώργης νταρμάρος πρεζέντι καὶ κοτέντι εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μάρτυρες παρακαλετοί: στράτης θύσος παρμπέρης
καὶ μανόλης κοντονικόλας, μοπότηρης.

1) ὑποχρεοῦμαι. 2) κατὰ τὴν κοινωνικὴν του κατάστασιν. 3) *compimento*=συμπλήρωσις. 4) ποινὴ. 5) ἐπιμελεῖσθαι, προσέχειν. 6) εἰσπράττωμεν. 7) ἔννοσι πιθανώτατα Νοσοκομεῖον τῆς *pietà*=τοῦ ἑλέους.

XXXVI

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαυᾶς)

ια' (11) Λεκεμβρο: ,αφλη' (1538)

ἡ εἰρήνη γυνῆ τοῦ Θεοτόκη ἀναστασόπουλου ὑποχρεώνει τὸν υἱὸν τῆς ὡς μαθητὴν τοῦ μαῖστροθεοδωρῆ γαλατᾶ, τζαγγάου διὰ χρόνους πέντε...καὶ λοιπὰ ὡς ἄνωθι, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ἅμα συμπληρωθῶν τὰ πέντε χρόνια νὰ τοῦ δώσῃ ὁ μαστροθεοδωρῆς τὴν σπόρτα¹ τοῦ λαβοράντε, ἡ δὲ ποινὴ καθορίζεται εἰς ὑπέρπυρα πενήντα διὰ τὰ φουσάδα τῆς ἀθθεντίας.

XXXVII

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαυᾶς)

ια' (11) Ἰανουαρίου ,αφθ' (1539)

ἡ Μαρία χήρα τοῦ ποτὲ μαῖστρο κιορποφόρου μπαρομπέρη βάνει μαθητὴν τὸν υἱὸν τῆς Νικόλαον εἰς τὸν μαῖστροστράτην ῥόσον μπαρομπέρην διὰ χρόνους ἐννέα νὰ τὸν μάθῃ τὴν τέχνην, νὰ τὸν ταγοποτίξῃ, νὰ τὸν ἐνδύνη καὶ νὰ τὸν καλικώνη καὶ εἰς τὸ τέλος τῶν ἐννέα χρόνων νὰ τὸν ἀποβγάλλῃ μπαρομπέρην καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὰ σύνεργα τῆς τέχνης τοῦ λαβοράντε. Ὡς ποινὴ ὠρίσθη τὸ ποσὸν τῶν ἑθ' ὑπερπέρων διὰ τὰ φουσάδα τῆς ἀθθεντίας.

XXXVIII

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαυᾶς)

κδ' (24) ἀγούστου ,αφξδ' (1564)

ἦ ὁμολογῶ ἐγὼ μπόρτολης γληγορόπουλος τοῦ ποτὲ γεωργίου οἰκῶν τὴν σήμερον εἰς χώραν κάτω ἀρχάνες ὅτι ὁμπλιγάρω τὸν υἱὸν μου τὸν μανώλην νᾶναι μαθητῆς σου μετὰ σένα τὸ μαστρογεώργη σπυρῆ μουράρο² τοῦ ποτὲ κῆρ Ἰωάννη, πρεζέντι καὶ κοτέντο, ἀπὸ δὰ κιομπρός καὶ ὡς χρόνους ἔξη πρώτους ἐρχομένους, εἰς τὴν ὑποταγὴν καὶ εἰς θέλημά σου, καλός, ἐμπιστεμένος, ἀπιβούλευτος καὶ ἄκλευτος ὑπὲρ τῶν παραδιδομένων του προγμάτων καὶ ἐσὺ νὰ τοῦ κάμῃς καλὴ συντροφιά καὶ νὰ τὸν ἐταγοποτίξῃς, καὶ καλικώνης καὶ ἐνδύνης κατὰ τὴν κοντιτιζιόν του καὶ νὰ τὸν ἐμαθαίνης καὶ τὴν τέχνην τὴν μουραρικήν, νὰ τὸν ἔχῃς μαθημένον ἕως τὸ κομπλιμέντο³ τῶν ἄνωθι χρόνων καὶ τότε νὰ τοῦ δίδῃς τὰ σύνεργα ἡγουν ἓνα μιστρί, ἓνα σφυρὶ τοῦ κτι-

1) τσάντα, σακκίδιον. 2) κτίστης. 3) complimento = συμπλήρωσις.

σμάτου, καὶ ἓνα μολύβι καὶ ἓνα σφυρὶ τοῦ πελεκιοῦ καὶ μία σχάρα, μία σμίλλα καὶ ἓνα σμιλλοκόπανο. πλὴν ἂν σοῦ μισέυση ἢ ἂν μὴ σοῦ ἀντεντέρη¹, νὰ πεύτωμεν εἰς τὴν πέναν καὶ ὄρδιωε τῆς ἐκλαμπροτάτης μας ἀθθεντίας καὶ νᾶμμι κρατημένος ἐγὼ ὁ κύρις, ὄντε μισέυση, νὰ πάγω νὰ τὸν εὐρίσκω ὅπου εἶναι, νὰ τὸν φέρω, νὰ σοῦ ἀποκάμη τοὺς ἄνωθι χρόνους καὶ πάλιν, κάμνοντας καλὰ αὐτὸς καὶ ἐσὺ δὲν τὸν ἀτενδέρεις ἢ χωρὶς καμμία λεγίτιμα² κάουζα³ νὰ τὸν ἐπιλογήσης, νὰ πεύτης καὶ ἐσὺ εἰς τὴν κάτω γραμμένην πέναν καὶ νὰ σκοδέρω καὶ σωστὰ τὰ ἄνω γραμμένα δικαιώματά του τῶν ἄνωθι χρόνων, ἀπὸ σένα καὶ ἀπὸ τὰ καλὰ σου ὡς ἄνωθι, διὰ τοῦ γαστάλδη, ἀπάνω εἰς ταῖς ἔξοδαις χωρὶς ἐναντίας, βάνοντες καὶ διὰ πέναν ὑπέροπρα πενήντα διὰ τὰ φουσάδα τῆς ἀθθεντίας καὶ ἡ γραφή αὕτη εἰς τὴν δύναμιν τῆς. ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐγὼ ὁ ρηθεις γεώργιος σφυρῆς προεζέντις καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι.

μάρτυρες παρακαλετοί: παπακὺρ γεώργιος βλαστὸς νοτάριος
καὶ Νικόλας Κάρλος.

Ἄλλὰ ἔχομεν καὶ μίαν ἄλλην πρᾶξιν τὴν ὑπ' ἀρ. XXXIX ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι οἱ τζαγγάρηδες ἦσαν ὠργανωμένοι εἰς Ἄδελφότητα ἢτοι Scola καὶ ἦτις διφκεῖτο ἀπὸ Βαρδιάνον (guardiano) καὶ Γαστάλδην (gastaldo). Ἴδου τὸ ἔγγραφον:

XXXIX

(Νοτάριος Μιχ. Μαρῶς)

γ' (3) Σεπτεμβρίου ,αφοζ' (1577)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ ἀνδρέας ντατζή-
πρις τζαγγάρης τοῦ ποτὲ μαῖστροσταυριανοῦ, βαρδιάνος⁴ τοῦ ἀδελφά-
του τῆς σκόλας τοῦ ἁγίου νικολάου τῶν τζαγγάρων καὶ νικόλας λου-
ρωτός, τζαγγάρης τὴν τέχνην τοῦ ποτὲ μαῖστρογεώργη, γαστάλδη⁵
τοῦ ἀδελφάτου τῆς λέγης σκόλας τοῦ ἁγίου νικολάου, οἰκοῦντες ἐδῶ
εἰς τὸν Χάνδακαν τῆς κορήτης, μὲ τοὺς διαδόχους μας, ἐσένα τοῦ κὺρ
μ'χάλη πλατζάρη τοῦ ποτὲ κὺρ νικόλα, προεζέντι, καὶ τῶν μερῶν σου,
εἰς δονκάτα κορέντι κ' ἤγουν εἴκοσι ὅπου ἐλάβαμεν σήμερον ἀπὸ σένα
μετρητὰ ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρ-
τύρων, διὰ πληρωμῆ τῆς πρώτης πάγας⁶ τῶν δονκατῶν κορέντι ρ'
ἤγουν ἑκατόν, ὅπου τὰ ἀφῆκεν ὁ ποτὲ μαστρογεώργης γαβαλάς λέγος
μπεφάνης, τζαγγάρης, εἰς τὴν λέγην σκόλαν τοῦ ἁγίου νικολάου, τὰ

1) ἂν δὲν εἶναι ἐπιμελής. 2) νόμιμον. 3) αἰτίαν. 4) guardiano=
φύλαξ. 5) gastaldo=ἐπιμελητής. 6) paga—πληρωμή, δόσις.

ὅποια νᾶσαι κρατημένους ἐσὺ ὁ ρηθεὶς κῆρ μιχάλης πλατζάρης νὰ τὰ δώσης εἰς πέντε πάγους εἰς πέντε χρόνους εἰς πέντε βεντέμας¹, εἰς πᾶσα χρόνον καὶ πᾶσα βεντέμα, νὰ δίδης τὰ δονκάτα εἴκοσι, διατὶ αὐτὸς σοῦ ἀφῆκε τὸ ἀμπέλι του βαλμένον εἰς τὴν...κ.λ.π. ὡς φαίνεται μὲ τὸ τεσταμέντο του καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ παπακῆρ νικόλα κορογῶνα νοταρίου ,αφος' (1576) ἀπριλίον κ' (20) ὡσάν εἰς ἐκεῖνο, τὰ ὅποια τὰ ἄνωθι δονκάτα κορένι εἴκοσι ὅποῦ μᾶς ἔδωκες ἐδᾶ εἶναι ἡ πρώτη πάγα τῆς προξέντε βεντέμας ,αφος' καὶ διὰ ταῦτα τὰ ἄνωθι δονκάτα εἴκοσι τῆς πληρωμένης τῆς ἄνωθι πρώτης πάγας ὅποῦ μᾶς ἔδωκες ὡς ἄνκ λι, σὲ στρέφομεν πάντοτε ἀναπαίμενον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου καὶ διατὶ ἔχομεν ἀσενταντζιάρητον² τὸν πόντον³ τοῦ ἄνωθι τεσταμέντου ὡσθε νὰ ἔμπον αἱ ἡμέρες αἱ καματερὲς νὰ τὸν σεντεντζιάρωμεν τὸν αὐτὸν πόντον, σοῦ κάμνομεν τὴν ἔγγυσι⁴ ἡμεῖς ἐσένα τοῦ ἄνωθι πλατζάρη νὰ σὲ μαντενίρωμεν⁵, νὰ σὲ κονσερβάρωμεν⁶ καὶ νὰ σὲ φυλάγωμεν ἄβλαβον καὶ ἀνενημίωτον διὰ ταῦτα τὰ ἄνωθι δονκάτα εἴκοσι ὅποῦ μᾶς ἔδωκες, ἀπὸ πᾶσα πείραξιν καὶ ἐνάντιον, ὅποῦ σοῦ ἔθελε κάμει, εἰς ὀμπλιγατζιὸς⁷ εἰς τὰ κορμιά μας καὶ τὰ καλά μας ὅλα.

μάρτυρες παρακαλετοί: ὁ ἄρχον τῆς κρήτης μισὲρ μάρκος βιτζημάνος καὶ μαῖστρο μπερναρδῆς νταραβένας, μπομπαρτιέρης καὶ νικόλας σαμοθράκης.

Ἦς πρὸς τοὺς τζηροῖκους, τοὺς πρακτικούς δηλονότι γιατροὺς, ἀλλοῖα ἦτο ἡ διαδικασία. Ὁφείλε δηλαδὴ ὁ θέλων νὰ ἐκμάθῃ τὴν τέχνην νὰ μαθητεύσῃ ἐπὶ δύο ἔτη παρ' ἄλλω ἀνεγνωρισμένῳ τζηροῖκῳ, ὁ ὁποῖος μετὰ παρέλευσιν διετίας ἐφρόντιζε νὰ ἀναγράψῃ τὸν μαθητὴν του εἰς τὸ Κολλέγιον τῶν τζηροῖκων.

Ἴδου τὸ ἔγγραφον ὑπ' ἄρ. XL.

XL

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦῶς)

ζ' (6) σεπτεμβρίου ,αφλη' (1538)

† φανερόν κάμνω ἐγὼ μεναχὲ παρμπινιάς ἰουδαῖος τοῦ ποτὲ ρεμπὶ μωσέ, οἰκῶν εἰς τὴν εδραϊκὴν τῆς κρήτης ἐσένα τοῦ μαῖστροπαύλου τάντρον ἱατροῦ τζηροῖκον προξέντι καὶ κοτέντι διότις ἐσυμβιβάστημεν νᾶμαι μετὰ σένα ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ἕως χρόνους δύο πρώτους ἐρ-

1) vendemmia = τρυγητός. 2) ἀναπομάσιτον. 3) τὸ σημεῖον, τὴν παράγραφον. 4) ἐγγύησιν. 5) διατηρώμεν. 6) διαφυλάττωμεν. 7) μὲ ὑποχρέωσιν.

χομένους νὰ σοῦ ἀκολουθῶ ἐκεῖ ὅπου ἰατρεύεις, ὅξω ἀπὸ τὸ σάββατο καὶ ἀπὸ ταῖς ἄλλαις μου σκόλες καὶ νᾶμαι εἰς τὴν ὑποταγὴν καὶ θελήματά σου καὶ ἐσὺ νᾶσαι κρατημένος νὰ μοῦ δείχνῃς τὴν τέχνην σου τὴν ἰατρικὴν καλὰ καὶ ἐμπιστικὰ εἰς ὅ,τι κατέχεις καὶ ἕως ἓνα χρόνον, πρῶτον ἐρχόμενον νὰ ἀτεντέρω, νὰ μὲ γράφῃς εἰς τὸ κολλέγιο διὰ ἰατρόν, μὲ τοῦτο ἕως τοὺς λέγους δύο χρόνους νὰ μὴν μπορῶ νὰ μισεύσω ἀπὸ σένα καὶ διὰ πληρωμὰ σου ἐσυμβιβάστημεν νὰ σοῦ δώσω δουκάτα κορέντι τρία ἤγουν γ', ἐδὰ νὰ σοῦ δώσω τὸ ἓνα δουκάτο, τὸ ἄλλο δουκάτο νὰ σοῦ δώσω μὲ ἀνάπανσιν καὶ τὸ ἄλλο δουκάτο ἕως τὰ τρία νὰ σοῦ δώσω εἰς τὸν χρόνον ὅταν μὲ γράφῃς εἰς τὸ κολλέγιο καὶ νὰ σοῦ δίδω καὶ ὅ,τι κερδίσω εἰς τὴν λέγην τέχνην τούτους τοὺς χρόνους, μὲ τοῦτο: ἂν ἀτεντέρεις ἐσὺ καὶ ἐγὼ δὲν σοῦ ἀτεντέρω νὰ πεύτω εἰς τὴν κάτω γραμμένην πέναν καὶ νὰ σκοιδέρῃς τὰ ἄνω γραμμένα ἀπὸ μένα καὶ ἀπὸ τὰ καλὰ μου διὰ τοῦ γαστάλδῃ ἀπάνω εἰς τοῖς ἐξόδοις μου, χωρὶς ἐναντίον, καὶ πάλιν ἂν δὲ μοῦ ἀτεντέρῃς, καὶ σὺ νὰ πεύτῃς εἰς τὴν πέναν καὶ νὰ σκοιδέρω καὶ ὅ,τι σῆχω δώσει διὰ τοῦ γαστάλδῃ βάνοντας καὶ πέναν ὑπέρπυρα ν' ἤγουν πενήντα διὰ τὴν πιετὰ καὶ ἡ γραφὴ αὕτη εἰς τὴν δύναμίν της.

† μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ πέτρος σακουλάς
καὶ κὺρ νικόλα κανέτος.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ζωγράφους, ἂν καὶ κατὰ πόσον ἦσαν ὀργανωμένοι εἰς Ἀδελφότητα, δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ ἀπολύτως στοιχεῖα. Εἶδομεν ὅτι ὁ Μᾶρκος Ἀστράς προσεκολλήθη εἰς τὸν Σιμωνῆν Στριλίτζαν-Μπαθᾶν ἵνα ἐκμάθῃ τὴν ζωγραφικὴν. Εἶδομεν ὡσαύτως ὅτι δύο-τρεῖς ἐκ τῶν ζωγράφων εἶχον ἐργαστήρια ὅπου πιθανῶς ἐδίδασκον τοὺς μαθητευομένους. Τέλος εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. VIII ἔγγραφον ποῦ ἐνδιαφέρει τὸν Σιμωνῆν καὶ τὸν ζωγράφον Ἰωάννην Καραβέλλαν γίνεται λόγος περὶ ἀποδόσεως ἀντιβόλων εἰς τὸν Τζανῆν Εὐριπίωτην ποῦ τὰ εἶχε δώσει εἰς τὸν πατέρα τοῦ Σιμωνῆ Θεοφάνη μοναχὸν καὶ ὑπάρχει ἡ φράσις «τὰ ἴντα κοντιτζιὸς ἦσανε καὶ εἰς ὅ,τι τὰ ἐθέλασι «τανοάρε» οἱ σγουράφοι καὶ ξίζουν» ἦτοι «εἰς ποῖαν κατάστασιν εὐρίσκοντο καὶ ὅπως τὰ διατιμήσουν οἱ ζωγράφοι καὶ ἀξίζουν». Ἄρα ὑπῆρχε Σωματεῖον ζωγράφων κατὰ τὸ πρότυπον, πιθανώτατα, τῆς ἐν Βενετία *Arte de' de-
pentoti* τῆς συσταθείσης τὸ 1436, ὁ κανονισμὸς τῆς ὁποίας ἐπέβαλλεν, ὡς προείπον, ἑπταετῆ μαθητευσιν καὶ τέλος ἀφοῦ ὑπεβάλλοντο εἰς ἐξετάσεις, ἀνεκηρύσσοντο *capri-mastri* εἰς ἡλικίαν 21 μέχρι 23 ἐτῶν, ἐφόσον οἱ μαθητευόμενοι εἰσήγοντο εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν ζωγράφων εἰς ἡλικίαν 14-16 ἐτῶν. Εἶδομεν, ἄλλωστε, ὅτι οἱ περισσότεροι ζωγράφοι ὑπογράφουν ὡς μαῖστροι. Ποῖος, λοιπόν, ἀπένεμεν αὐτὸν τὸν

τίτλον ἂν δὲν ὑπῆρχε Σωματεῖον; Πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ εἰς τὸν Χάνδακα ὑφίστατο Κανονισμὸς καὶ διὰ τοὺς ζωγράφους.

Καὶ τώρα θὰ εἶπω ὀλίγα τινα καὶ δι' ἓνα ἄλλον ζωγράφον Κρη-
τα, τὸν Σαρακηνόπουλον, τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκ-
κλησίᾳ Βενετίας, ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ, μία μεγάλη εἰκὼν παρι-
στῶσα τὸν Ἄπιστον Θωμᾶν. Ὁ Σαρακηνόπουλος κατήγετο ἐκ Ση-
τείας. Ἀνεῦρον διὰ τοῦτον μίαν πρᾶξιν εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ νοτα-
ρίου Σητείας Μάρκου Καλύβα, τῆς 16 Μαρτίου 1582, ἀπὸ τὴν ὁποίαν
μανθάνομεν ὅτι ὁ ἀρχων Πέτρος Κορνάρος τοῦ ἐκλαμπροτάτου μισῆρ
Γιάκομο ἐξηγόρασεν, κατόπιν παρακλήσεως τῆς κερᾶ Λροσούλας, χήρας
τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου Σαρακηνοπούλου ἀπὸ τὸν μισῆρ Τζώρτζη Ντε-
στάϊ, δύο εἰκόνας τοῦ συζύγου τῆς, τὰς ὁποίας εἶχεν ἐνεχυριάσει πρὸ
τεσσάρων ἐτῶν διὰ τζεκίνια χρυσᾶ ὀκτώ, ὅτι αἱ δύο εἰκόνες παρίστα-
νον ἢ μία τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἄλλη τὸν Μέγαν Γεώρ-
γιον καὶ ὅτι ὁ ἀρχων Κορνάρος ἔδωκεν εἰς τὴν χήραν καὶ ἐν ἀκόμῃ
τζεκίνοι καὶ τέσσαρα μονζούρια σιτάρι, διότι ἡ χήρα ἠδυνάτει νὰ τὰς
ἐξαγοράσῃ καὶ τὰς ἐκράτησεν ὁ Κορνάρος.

Τρία τινὰ προκύπτουν ἀπὸ τὴν πρᾶξιν ταύτην: 1ον τὸ βαπτιστι-
κὸν τοῦ Σαρακηνοπούλου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνωρίζομεν. 2ον ἡ ἀκριβὴς
ἐποχὴ καθ' ἣν ἤκμασεν ὁ Σαρακηνόπουλος καὶ 3ον ὅτι μία εἰκὼν τοῦ
ζωγράφου τούτου ἤξιζε τότε πέντε χρυσᾶ τζεκίνια, ποσὸν ὄχι εὐκατα-
φρόνητον.

Πρὶν χωρίσω εἰς τὸ κύριον θέμα τὸ ἀφορῶν τοὺς Θεοτοκοπούλους
θεωρῶ σκόπιμον καὶ μίαν ἄλλην τελευταίαν παρέκβασιν, ἀφορῶσαν
γενικώτερον τὰ ἐν τῇ μεγαλονήσῳ πράγματα.

Καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὑπῆρχε τοιαύτη ἀκμὴ, τοι-
αύτη ἄνθησις ἐπιστημονική, καλλιτεχνική, κοινωνική, τόσος πλοῦτος,
τόσος ἀριθμὸς νοταρίων, ἰατρῶν, δικηγόρων, ζωγράφων, ἀρωματάρη-
δων, χρυσοκόων, ποῖα ἄρα γε ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν ὑπαιθρον; Τὴν
ἀπάντησιν τὴν εὐρίσκομεν εἰς ἓν Διάταγμα τῆς Γερουσίας τῆς 31.12.
1561 (Senato Mar Reg. 35). Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αἱ πρεσβεῖαι
ποῦ ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Κρήτην εἰς Βενετίαν ἵνα ὑποβάλουν αἰτήματα,
ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἀρχοντας Ἑνετοὺς καὶ εὐγενεῖς αὐτόχθονας. Ὅμως
τὸ 1561 ἐνεφανίσθησαν διὰ πρώτην φορὰν πρὸ τῆς Γερουσίας δύο
πρεσβεῖαι, ἡ μία ἀπὸ ἀρχοντας καὶ εὐγενεῖς Κρητας καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ
ἀστοὺς ἀντιπροσωπεύοντας καὶ τὸν λαόν. Οἱ πρῶτοι ὑπέβαλον 10 αἰ-
τήματα ποῦ περιέχονται εἰς τὰ φύλλα 121ν-128 καὶ ἕτερα 16 ὑπέ-
βαλον οἱ ἀστοὶ καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, ποῦ καταλαμβάνουν ἐν
συνεχείᾳ τὰ φύλλα 128-136. Ἐκ τῶν αἰτημάτων τούτων, παραθέτω

Σαρακηνόπουλος

1578

τὰ κυριώτερα ἐν περιλήψει τὰ ὁποῖα μᾶς παρουσιάζουν τὴν ἀθλιεστάτην κατάστασιν πὸν ἐπεκράτει εἰς τὴν ὕπαιθρον, ὅπου ἐπὶ 300.000 κατοίκων, 4000 μόνον ἐκοιμῶντο σὲ κρεββάτια, οἱ ὑπόλοιποι κατὰ γῆς καὶ ἐπὶ 8 μῆνας κατ' ἔτος ἐτρέφοντο μὲ χόρτα.

XLI

Senato Mar Registro No 35 (fogli 121v-136)—XXXI Dicembre MDLXI (1561)

*(Fino al foglio 128 sono contenute le domande dei nobili oratori venuti da Candia: Marco Dandolo fu de misser Antonio
Marco Corner fu de misser Francesco
e Michele Corner fu de misser Marco)*

Foglio 128; cominciano i capitoli dei cittadini et populo di Candia

«No 1o) per la fortificazione della città . . . . .

No 2o) *Et perchè a questa fortificazione concorreno le angarie che personalmente fanno questi fedelissimi contadini, li quali oltra le sue molte miserie, fino a quest' hora sono stati astretti di venir a far esse angarie, senza che d' alcuno gli sii dato sufragio veruno, onde li meschini, non havendo il modo di portar da casa loro il loro viver per li giorni sei che li convien lavorar, se ne muoreno dalla fame, alla qual cosa, se ben la Serenità del Principe ha provisto, ordinando che a questi tali, sii dato soldini otto per uno al zorno, quattro de' quali siano dati dalla Camera et li altri quattro siano astretti li cavalieri loro dargli, nondimeno mai è stata eseguita questa santa et pia deliberatione de Sua Serenità, che da novo, sotto strettissime pene, ordeni che siano dati ad essi contadini li prefati soldini otto, acciò li medesimi, havendo il modo di poter almen tenuissimamente vivere, possino con più allegro animo et con più prontezza venir a questa tanto importante et necessaria fatica.*

XI o) *È introdotta da molti anni in quà, una pestifera consuetudine in questa misera et infelice isola, che tutti li nobeli et feudati et altri che hanno casali nell' isola, hanno posto un giogo molto grave et intollerabile sopra le spalle delli miseri contadini et abitanti nelli detti loro casali, che dove per natura et per la benignità et clementia di Vostra Serenità erano liberi, li hanno redutti sotto tal inhonesta servitù che non vogliono patir che questi tal miseri pagando li suoi ordinarii dretti alli loro patroni, siano in libertà di poter vender le robbe sue, cioè li formazi, lino, lane, biave, ogli, vini, miele, cere, grane, sede, cavalli, muli buovi et*

altri loro animali et ogni altra cosa a chi loro piace et dove puoteno haver maggior pretio, ma vogliono al despetto loro di esser loro anciani di comprar ad ogni altro, proibendo espressamente ad essi contadini et abitanti nelli detti loro casali che non possino vender a nessun altro, salvo a loro et si fanno lecito, essendo già introditta questa mala consuetudine di pagar ad essi miseri, quello che val cento per diese, rivendendolo poi loro a cui li par per un eccessivo pretio . . . . li preci sono cresciuti in quadruplo più di quello valevano quando gli homeni erano in libertà di vendere . . . . oltre ciò tutti i miseri contadini sono redutti in tal estrema miseria et calamità che di tresento mille anime de contadini che sono in questa isola, non si trovano quattromille che dormino sopra letti et lo restante dormeno sopra la terra nuda et quel che è peggio, essendo a questo modo oppressi et toltogli il sangue dalle proprie vene, delli dodeci mesi dell' anno, li otto vivono di herbe, onde poi nasce tanta mortalità in questi miseri che per la verità se la Serenità del Prencipe et Illustrissimo Dominio vedesse oculata fide, la miseria di questi miseri contadini, come pientissimi padri, si commoverebbero a lacrime . . . .

XIIIo) Oltre li molti gravami imposti alli poveri contadini, gli è siata nuovamente imposta un' altra di pagar a certi capi delle angarie, grosso uno per ogni casa de contadino, et questo per salario di detti capi, oltra il qual grosso, sempre che occorra che li detti capi togliano pegno ad alcuni contadini per farli venir alle fabbriche, che lo condannano 5 o 6 iperperi, secondo che li vien voglia, li qual volendo scoder, vendeno le camise delle povere loro mogli . . . . .». (In tutto i capitoli sono 16).

Παραθέτομεν κατωτέρω τὴν μετάφρασιν τοῦ ἀνωτέρω ΧΛΙ ἐγγράφου :

(Τὰ φύλλα 121ν—128 περιέχουν τὰ αἰτήματα τῆς Πρεσβείας τῶν εὐγενῶν, ἐν ὄλφ 10. 128—136 ἀκολουθοῦν τὰ αἰτήματα τῶν ἀστῶν καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Χάνδακος. ἐν ὄλφ 16).

«αἴτημα 1ον περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως.

αἴτημα 2ον Ἐπειδὴ διὰ τὴν ὀχύρωσιν ἐπιβάλλονται αἱ ἀγγαρεῖαι αἱ προσωπικαὶ εἰς τοὺς πιστοτάτους χωρικούς, οἱ ὅποιοι, μολονότι εὐρίσκονται εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ὁμως ἔρχονται καὶ ἐργάζονται εἰς τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, ἀλλὰ δὲν λαμβάνουν καμμίαν ἀμοιβήν· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχουν τὰ μέσα νὰ φέρουν ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν τὰ ἀναγκαῖα τροφίμα, ἀποθνήσκουν ἀπὸ τὴν πείναν. Καίτοι ὁ Γαληνότατος Πρίγκηψ

εἶχε διατάξει νὰ δίδωνται εἰς τὸν καθένα καθημερινῶς, διὰ τὰς ἑξ ἡμέρας πὸν διαρκεῖ ἡ ἀγγαρεία, σολδία ὀκτώ, ὅμως οὐδέποτε ἐξετελέσθη ἡ ἀγία αὕτη καὶ εὐσεβῆς ἀπόφασις. "Ὅθεν αἰτούμεθα ἵνα καὶ ἐκ νέου διατάξῃ ὁ Γαληνότατος, ἐπὶ ἀπειλῇ αὐστηροτάτων κυρώσεων, νὰ δίδωνται εἰς τοὺς ἐργαζομένους χωρικοὺς τὰ ὀκτώ σολδία. Ἔτσι αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς, διαιτώμενοι λιτότατα, θὰ δύνανται μὲ καλλιτέραν διάθεσιν καὶ προθυμίαν νὰ ἐκτελοῦν τὴν κοπιώδη ταύτην, ἀλλὰ σπουδαίαν ὑπηρεσίαν.....

αἴτημα 11ον Εἰσήχθη ἀπὸ τινος καιροῦ μία ἀπαισία συνήθεια εἰς τὴν ἀθλίαν καὶ δυστυχή νῆσον, διότι ὅλοι οἱ εὐγενεῖς, οἱ φεουδάρχαι καὶ ἰδιοκτῆται τῶν χωριῶν, ἐπέβαλον ἓνα ζυγὸν βαρύτερον καὶ ἀνυπόφορον ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν τάλαιπῶρων χωρικῶν. Ἐνῶ δηλαδή, χάρις εἰς τὴν φιλάνθρωπον εὐμένειαν τῆς Ἑμετ. Γαληνότητος ἦσαν οἱ χωρικοὶ ἐλεύθεροι νὰ πωλοῦν τὰ προϊόντα των, οἱ ἐν λόγῳ φεουδάρχαι τοὺς ἐσκλάβωσαν καὶ δὲν ἀρκοῦνται μόνον νὰ εἰσπράττουν τὰ κανονικά των δικαιώματα καὶ νὰ τοὺς ἀφίνουν ἐλευθέρους νὰ διαθέτουν τὰ προϊόντα των ἥτοι τυριά, λινάρι, μαλλιά, σιτηρά, λάδια, κρασιά, μέλι, κερὶ, πρινοκόκκι, μετᾶξι, ἄλογα, μουλάρια, βώδια καὶ ἄλλα ζῶα ἰδικά των εἰς ὅποιον αὐτοὶ θέλουν καὶ ὅπου εὐρίσκουν καλλιτέραν τιμὴν, οἱ φεουδάρχαι ἀπαιτοῦν νὰ ἔχουν τὴν προτεραιότητα εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν προϊόντων καὶ τοὺς ἀπαγορεύουν ρητῶς νὰ τὰ πωλοῦν εἰς ἄλλους καὶ μόνον εἰς αὐτοὺς ἀποκλειστικῶς καὶ τὰ πληρώνουν εἰς τοὺς χωρικοὺς ἐκεῖνο πὸν ἀξίζει ἓκατό, γιὰ δέκα, αὐτοὶ δὲ ἔπειτα τὰ μεταπωλοῦν εἰς ὑπερβολικὴν τιμὴν εἰς ἄλλους καὶ ἔτσι αἱ τιμαὶ πὸν ἦσαν χαμηλαὶ ὅταν οἱ ἀτυχεῖς χωρικοὶ ἐπώλουν ἐλευθέρως τὰ προϊόντα των, τώρα αἱ τιμαὶ ἑτετραπλασιάσθησαν . . . ἕξ ἄλλου ἡ δυστυχία καὶ ἡ ἀθλιότης τῶν χωρικῶν εἶναι ἀπερίγραπτος . . . ἀπὸ τὰς τριακοσίας χιλιάδας ψυχὰς πὸν εὐρίσκονται εἰς τὴν Νῆσον, μόλις 4000 κοιμοῦνται σὲ κρεβάτια, οἱ ἐπίλοιποι κοιμῶνται στὸ γυμνὸ χῶμα καὶ τὸ χειρότερον εἶναι ὅτι καταπιέζονται πολυτρόπως καὶ τοὺς ἐκμυζοῦν τὸ αἷμα ἀπὸ τὰς φλέβας . . . , ἀπὸ τοὺς δώδεκα μῆνας πὸν ἔχει ὁ χρόνος, κατὰ τοὺς ὀκτώ μῆνας τρέφονται μὲ χόρτα καὶ ἔτσι μεγάλη εἶναι ἡ θνησιμότης μεταξὺ τῶν ἀθλίων αὐτῶν ὑπάρξεων . . . εἶναι αὐτὴ πικρὰ ἀλήθεια καὶ ἂν ὁ Γαληνότατος Πρίγκηψ καὶ ἡ Ἐκλαμπροτάτη Αὐθεντία ἐβλεπον μὲ τὰ μάτια των, τὴν ἐξαθλίωσιν τῶν ἀτυχῶν αὐτῶν χωρικῶν, ὡς φιλεῦσπλαγχοὶ πατέρες θὰ συνεκινουῦντο μέχρι δακρῶν . . . .

13ον Ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἄλλων ἐπιβαρύνσεων, τοῖς ἐπεβλήθη προσφάτως καὶ νέα, τοὔτεστι νὰ πληρώνουν εἰς τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀγγαρειῶν ἓνα grosso κάθε ἀγροτικὸ σπιτί διὰ τοὺς μισθοὺς των.

Οὗτοι ἅμα θέλουν νὰ λάβουν ἐνέχυρον ἀπὸ κανένα διὰ τὴν βεβαίαν μετὰβασίν του εἰς τὴν ἀγγαρεία, τὸν ἐξαναγκάζουν νὰ καταβάλῃ 5 ἢ 6 ὑπέρπυρα, ὅπως τοὺς καπνίσει, καὶ ἐπειδὴ θέλουν νὰ τὰ εἰσπράξουν ἀμέσως, οἱ χωρικοὶ τότε πωλοῦν τὰ ὑποκάμισα τῶν ἀτυχῶν γυναικῶν των, γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὸ ποσόν . . .».

Καὶ τώρα εἰσέρχομαι εἰς τὸ σημαντικώτερον θέμα τῆς ἀνακοινώσεώς μου ποῦ ἀφορᾷ τοὺς Θεοτοκοπούλους: Μανοῦσον καὶ Λομήνικον.

Τὸν Μανοῦσον συνήντησα ὑπογράφοντα ὡς μάρτυρα τὴν 21.8.1564 ὡς Μανέας Θεοτοκόπουλος. Τὴν 27 Μαρτίου 1567 ὡς Μανοῦσος Θεοτοκόπουλος. Τὴν 18ην Νοεμβρίου 1567 καὶ τὴν 5ην καὶ 26ην Ἰανουαρίου 1569 ὡς μισερ Μανοῦσος Θεοτοκόπουλος καὶ τέλος τὴν 13 Ἰουλίου 1575 ὡς μισερ Μανοῦσος Θεοτοκόπουλος τοῦ ποτὲ μισερ Τζώρτζη. Τοῦ ἰδίου ἀνεῦρον καὶ πέντε συμβολαιογραφικὰς πράξεις. Εἰς τὴν πρώτην τῆς 5ης Νοεμβρίου 1566 ὁ Μανοῦσος Θεοτοκόπουλος τοῦ ποτὲ κὺρ Γεώργη οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκος, συμβάλλεται μὲ ἔβραίους εἰς οὓς ὑπενοικιάζει τὸν δασμὸν ἐπὶ τῶν δερμάτων, τοῦ ὁποίου ἦτο πακτωτῆς τοῦ Δημοσίου. Διὰ τῆς δευτέρας ἀπὸ 2 Ἀπριλ. 1567 συμβάλλεται μὲ κάποιον Λαγγουβάρδον ἵνα τῷ προμηθεύσῃ σιτάρι καὶ μούστον διὰ τὸ σπίτι του. Ἡ τρίτη πράξις εἶναι ἐξοφλητικὴ ἀπόδειξις τοῦ Μανούσου πρὸς δύο ἔβραίους οἱ ὅποιοι τῷ κατέβαλον τὸ ποσὸν τῆς συμφωνηθείσης ὑπενοικιάσεως δασμοῦ. Ἡ τετάρτη εἶναι δηλωτικὴ ὄλοσχεροῦς καταβολῆς τοῦ δασμοῦ ποῦ τῷ ὄφειλεν ἓνας εἰσαγωγεὺς χαβιαρίων, σαλαμιῶν καὶ ἄλλων ψαρικῶν, ἀπὸ τὸν Γαλατᾶν τῆς Κων/πόλεως. Καὶ τέλος διὰ τῆς πέμπτης τῆς 21 Αὐγούστου 1569 ὁ Μανοῦσος Θεοτοκόπουλος τοῦ ποτὲ μισερ Τζώρτζη, ὡς «Βαρδιάνος» τῆς Scola τῶν ναυτῶν, δίδει πληρεξουσιότητα εἰς τὸν μισερ Νταπυρᾶ, Καραβοκύρην, νὰ εἰσπράξῃ τὰ δικαιώματα ποῦ ὄφειλον νὰ καταβάλλουν οἱ ἀπανταχοῦ Κρήτες ναῦται ὑπὲρ τοῦ Ταμείου τῆς Ἀδελφότητος. Ἄλλη λοιπὸν ἐκπληξις, ποῦ μᾶς παρουσιάζει καὶ τὴν κοινωνικὴν περιθάλψιν, Ταμείον, δηλαδή, προνοίας τῶν ναυτῶν, πρὸ τεσσάρων αἰῶνων, τοῦ ὁποίου «Βαρδιάνος» ἦτο φύλαξ ἢ πρόεδρος ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἦτο ὁ Μανούσος Θεοτοκόπουλος.

XLII

(Νοτάριος Μιχ. Μαρᾶς)

ε' (5) νοεμβίου ,αφξς' (1566)

† ὁμολογῶ ἐγὼ μανοῦσος θεοτοκόπουλος τοῦ ποτὲ κὺρ γεώργη οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορτα τοῦ Χανδάκου τῆς κρήτης, ντατζέρης¹ τῶν πε-

1) πακτωτῆς δασμῶν.

Κατὰστιχὸν

τῶν τοῦ παρόντος χρόνου ,αφξζ' ὅτι ἐσυμβιβάστημεν σήμερον μετὰ σένα τὸν εὐραῖον ἱακῶβ ροῦσο υἱὸν τοῦ σολομών, πρεζέντι καὶ κοτέντι, κ' ἀνὲν καὶ πάρω τὸ ντάτζιο τῶν πετζῶν καὶ τῆς βούλας καὶ τὸν χρόνον ὅπου κατεβαίνει ,αφξζ' ἀπὸ τὸ ἰνκάντο¹ τῆς ἐκλαμπροτάτης ἀθθεντίας, νὰ τυχένη νὰ σόνε πικτωμένα ἐσένα τοῦ ρηθέντος ἱακῶβ ρούσου τὸ αὐτὸ ντάτζιο τοῦ καστέλλου καινούργιου νὰ τῶχης νὰ τὸ ἐξουσιάξης, νὰ τὸ σκοδέρης, ὡσὰν τὸ κορμί μου ἴδια διὰ ὄλον τὸν χρόνον ,αφξζ' διὰ τὸ ὁποῖον νᾶσαι κρατημένος νὰ μοῦ δώσης καὶ νὰ μοῦ πληρώνης εἰσὲ μαύρη μονέδα ὑπέρπυρα χίλια ἤγουν ὑπέρπυρα ,ἀ' εἰς δύο πάγαις², τὰ μισὰ νὰ μοῦ δώσης τὸν μῆνα τὸν ἀγουστο ,αφξζ' καὶ τὰ ἄλλα μισὰ νὰ μοῦ δώσης τὸν μῆνα φεβρουάριον τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ νὰ μοῦ τὰ φέρης νὰ μοῦ τὰ δίδης προτίτερα ἡμέραις τέσσεραις, παρὰ ὁποῦθελα νὰ κάμνω καὶ ἐγὼ τὴν πάγαν τῆς κάμερας³ καὶ ἀνὲν καὶ κατζέρις⁴, νὰ πληρώνης καὶ τὴν πένα⁵ τῆς κάμερας, γρόσι⁶ εἰς τὸ ὑπέρπυρον, νὰ τὸ σκοδέρω ἀπὸ σένα καὶ ἀπὸ τὰ καλά σου ἀμάδι καὶ εἰς μοναχόν, μὲ τὴν στράταν τῆς κάμερας ἀπάνω εἰς τοῖς ἐξόδοις των χωρὶς ἐναντίον καὶ πρὶν πάρη νὰ ἔμπη ὁ λέγος χρόνος ,αφξζ' νᾶσαι κρατημένος ἐσὺ ὁ ρηθεὶς ροῦσος νὰ μοῦ δίδης σίγουραν πγεντζαρίαν⁷ ὅλα τὰ ἄνωθι καὶ διὰ πετζὰ ξερὰ νὰ εὐγάνης τὸ σέγον⁸ τους καθὼς ἔκαμαν καὶ οἱ προτίτεροι ντζατζέροι, βάνοντας καὶ διὰ πένα ὑπέρπ. ἑκατὸν ἤγουν ρ' διὰ τὰ φουσσάδα τῆς ἀθθεντίας μας καὶ ἡ γραφὴ αὕτη εἰς τὴν δύναμίν της. ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ρηθεὶς ἱακῶβ ροῦσος πρεζέντι καὶ κοτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθι».

μάρτυρες παρακαλετοί: μισὲρ ἀντόνιος λεβάτος τοῦ ποτὲ μισὲρ τζόρτζη καὶ μαῖστρο μαννάς δαφνομήλης, σομαράς τοῦ ποτὲ κὺρ μάρκου.

XLIII

(Νοτᾶριος Μιχ. Μαράς)

β' (2) ἀπριλίου ,αφξζ' (1567)

† ὁμολογῶ ἐγὼ γεώργης λαγγουβάροδος λέγος ραπανιδιάς τοῦ ποτὲ ἰωάννου οἰκῶν ἐν χώρα σκυλοχώρι ὅτι ἔλαβα ἀπὸ σένα τὸν κὺρ μανοῦσο θεοτοκόπουλο ὑπέρπ. λε' ἤγουν τριάντα πέντε μετρητὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὑπέρπ. δεκαπέντε νὰ γροικοῦνται διὰ πληρωμά μου νὰ χρεωστῶ νὰ σοῦ δώσω διὰ τὸ οὖζο⁹ σου εἰς τὰ ἐρχόμενα ἄλώνια ,αφξζ'

1) πλειστηριασμός. 2) πληρωμάς. 3) camera fiscale=Οἰκονομ. Ἐφορεία. 4) ἀποφύγης. 5) ποινή. 6) grosso ἢ grosseto = 4 σολδία. 7) ἐγγύησιν. 8) λίπος. 9) χρῆσίν σου.

σιτάρι νέον κρητικὸν μουζούργια κουμούτρια ἕξη πρὸς ὑπέρηπ. δύο ἡμισυ τὸ καθὲν μουζούρι καὶ τὰ ὑπέρηπ. εἴκοσι νὰ γροικούνται διὰ συμβεντζιὸν τοῦ ἀμπέλι μου λογάδι κείμενο εἰς τὸ σκυλοχώρι, λέγω εἰς τοῦ ζαχαριάς ὑπὸ τὸ μέρος τοῦ μισὲρ νικόλα νταλαπγέρα τὸ ὁποῖον σοῦ ὀμπλιγάρω καὶ τὸν καρπὸν του τὸ μέρος, νᾶμαι κρατημένος νὰ σοῦ δώσω ἄπαντον μὲ ταῖς ἕξοδαῖς μου εἰς τὸν μαγαντζίνιν σου τὴν ἐρχόμενη βεντέμαν¹ ,αφξζ' κρασι μούστο λογάδι κόκκινο μιστάτι φέρμα πενήντα μπροβάδι νὰ γενῆ καλὸ εἰς πρέτζιον σὰν ἀλακτικὸν καὶ τότε νὰ ρεφάρουμε εἰς τοῦ ἄλλου μετρητοῦ διὰ τοῦ γαστάλδι ἄλλο τρόπον νὰ ἀγοράζης ἄλλα τόσα σιτάρι καὶ κρασι ὅ,τι ἄνωθι σοῦ προμετέρω τὰ ἀκριβώτερα εἰς πᾶσα ἰντάνο² ἰντερέσα μου καὶ ταῦτα νὰ σκοδέρης ἀπὸ μένα καὶ ἀπὸ τὰ καλά μου διὰ τοῦ γαστάλδι ἀπάνω εἰς ταῖς ἕξοδαῖς μου χωρὶς ἐναντίον, μπορῶντας ἀπὸ δὰ νὰ σοτοσκριβέρης τοῦτο τὸ ἰστρουμέντο ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον αὐθέντη δούκα.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ νικόλα τζαγαρόπουλος
καὶ μάγκο λιβαδιώτης

XLIV

(Νοτάριος Μιχ. Μαῤῥᾶς)

κδ' (24) ἀπριλίου ,αφξζ' (1567)

ἦ σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ μαουῦσος θεοτοκόπουλος τοῦ ποτε κὺρ γεώργη οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορτα τῆς κρήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ὡσὰν ντατζέρης³ τοῦ ντατζίου τῶν πετζῶν καὶ τῆς βούλας τοῦ ἁγίου μάγκου, τὸν περυσινὸν χρόνον ,αφξζ' ἐσᾶς τῶν δύο εὐραίων γεμιτόβ πέρε τοῦ ποτε σαλαχαίου καὶ μασσαῤᾰ καφάλη τοῦ ποτε δάβη, ὁποῦ κατοικᾶτε εἰς τὸ καινούργιο καστέλλι, καὶ τῶν μερῶν σας, εἰς ὑπέρηπ. χίλια καὶ λινάρι λίτρες ἕκατὸν ὁποῦ ἐκρατημέντητε νὰ μοῦ τὰ δώσητε εἰς τζεκίγια διὰ τὸ πάκτος τοῦ ντατζιοῦ τῶν λέγων πετζῶν καὶ τῆς βούλας τοῦ ἁγίου μάγκου τοῦ καινούργιου καστέλλου, ὁποῦ σᾶς ἐπάκτωσα τὸν περασμένον χρόνον ,αφξζ' ὡσὰν φαίνεται μὲ τὸ ἰστρουμέντο τῆς πακτωσᾶς τους, καμωμένο διὰ χειρὸς τοῦ παπακὺρ⁴ ἰωάννη κρούσου νοταρίου εἰς τὸν καιρὸν καὶ ἡμέραν ὡσὰν εἰς ἐκεῖνο, τὰ ὁποῖα τὰ ἄνωθι ὑπέρηπ. χίλια καὶ λινάρι λίτρες ἕκατὸν ὀμολογῶ καὶ ἐδώκετε καὶ ἐπληρώσατέ μου τα κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λέγου ἰστρουμέντου τῆς λέγης πακτωσᾶς μέσα εἰς ὅ,τι μοῦ ἐδώκετε καὶ ἐσεῖς καὶ ἄλλοι διὰ ὄνομά σας καὶ μὲ γραφαῖς καὶ

1) τρυγητός. 2) ζημία. 3) πακτωτής. 4) δὲν ὑπάρχει τὸ ὄνομα εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ τὸ προσεθέσαμεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καταλόγου τῶν νοταρίων.

χωρίς, ἕως τὴν σήμερον καὶ διὰ ταῦτα σᾶς στρέφω πάντοτε ἀναπαί-
μένους καὶ σιγούρους ἐσᾶς καὶ τὰ μέρη σας.

μάρτυρες παρακαλετοί: μαῖστρομάρκος καρποφόρος παρμπέρης
καὶ μαῖστρομαρῆς παπαδόπουλος τζαγγάρης

XLV

(Νοτάριος Μιχ. Μαράς)

ιγ' (13) ἀγούστου ,αφξθ' (1569)

† σιγουριτὰν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ μανούσος θεο-
τοκόπουλος τοῦ ποτὲ κῆρ γεώργη, ντατζέρης τοῦ ντάτζιον οἰκῶν ἐδῶ
εἰς τὸν Χάνδακα τῆς κρήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ μισερῆ μάρ-
κον ντουρίντε τοῦ ποτὲ μισερῆ ντζονάννε, κατοικούμενος εἰς τὸν γαλα-
τᾶ τῆς Κωνσταντινούπολης, πρεζέντι καὶ τῶν μερῶν σου, εἰς σὲ ὑπέρπ.
¶ ἦγγουν διακόσα δέκα ὁποῦ ἔλαβα τὴν σήμερον ἀπὸ σένα μετριτὰ ὁμ-
πρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κάτω γραμμένων μαρτύρων, τὰ ὁ-
ποῖα εἶνι τὸ ῥέστος καὶ σάλντα¹ καὶ τέλεια ἀποπληρωμὴ μου ὑπέρπ.
τριῶν χιλιάδων καὶ ἑπτακοσῶν ἑξήντα ἕξη ὁποῦ ἐμοντάρισι τὰ ντά-
τζιά μου τὰ κάτω γραμμένα εἰς σαλάμι ὁποῦ ἐσὸν ἔφερες καὶ ἐκονσου-
μάρισε² ἐδῶ εἰς τὴν κρήτην ὡς ὄλον τὸν μάιον τὸν πρῶτον περασμέ-
νον ,αφξθ' ἦγγουν διὰ τὴν ἰντράδα τοῦ κουμερκιουῦ ,αφξη' διὰ ὅλα ὑ-
πέρπ. ¶ Δηξ^{1/2} ἦγγουν ἐννιακόσα ἐννενηντα ἑπτὰ ἡμιση βάνοντας καὶ τὰ
πέντε βουτζὰ τὴν μορώνη τοῦ κῆρ λάκουμον νταλικᾶ. ἀκόμη διὰ τὸ
σαλοῦμε³ καὶ σκαμινιά ὁ διὰ τὴν μορώνη σαλαμουράδι ὁποῦ ἐπούλησες
τὸν ἄνωθι χρόνον ὑπέρπ. ,χπβ' ^{1/2} ἦγγουν ὑπέρπ. ἑξακόσα ὀγδοήντα δυὸ
ἡμιση καὶ διὰ τὰ σώμνια μίδια καὶ ντζηλύμνια εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν
ὑπέρπ. ,χλδ' ἦγγουν ἑξακόσα τριάντα τέσσαρα, ἀκόμη καὶ διὰ τὰ χα-
βιάρια ὁποῦ ἐπούλησες τὸν αὐτὸν καιρὸν ὑπέρπ. ,ψπθ' ἦγγουν ἑπτακόσα
ὀγδοήντα ἐννέα τὰ ὁποῖα ὅλα εἶνι ἕως ὄλον τὸν φεβρουάριον ,αφξη'
μόρε βενέτων⁴ ἀκόμη καὶ διὰ τὸ ντάτζιον τῶν σκαμινιῶν τοῦ χρόνου
τοῦ ἐφετινοῦ ἕως ὄλον τὸν μάιον τὸν πρῶτον περασμένον ,αφξθ' ὑπέρπ.
φκς' ἦγγουν πεντακόσα εἴκοσι ἕξη ὁ διὰ τὰ χαβιάρια ὁποῦ ἐκονσουμά-
ρισες τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ ὁ διὰ τὰ σώμνια ὑπέρπ. ἑξήντα τέσσαρα
καὶ διὰ μωρώνη βουτζὰ τέσσαρα ὑπέρπ. εὐδομήντα τρία, τὰ ὁποῖα
ὅλα τὰ ἄνωθι κάμνον τὴν σούμα τῶν ἄνωθι ὑπερπῶρων τριῶν χιλιά-
δων καὶ ἑπτακοσῶν ἑξήντα ἕξη τὰ ὁποῖα ὁμολογῶ καὶ ἐπαράλαβά τα
ἀπὸ σένα ὡς ἄνωθι, ὄνομα τὸ ἄνωθι, εἰς πολλαῖς φοραῖς εἰς σὲ μετρι-

1) ἐξόφλησις. 2) κατηνάλωσις. 3) salume = χοιρομέρι. 4) δηλα-
δὴ 1569.

τὰ καὶ εἰς σὲ ψάρι ὁποῦ ἐπῆρα ἀπὸ λόγο σου διὰ τὰ ὁποῖα σὲ στρέφω πάντοτε ἀναπαίμενον καὶ σίγουρον ἐσένα καὶ τὰ μέρη σου.

† μάρτυρες παρακαλετοί: ὁ ἐντιμώτατος μισερὸς μκέλε λουμπάρδος
καὶ μισερὸς δημήτρι νταμορός
καὶ μισερὸς ἀνδρέας κουβαράς.

XLVI

(Νοτάριος Μιχ. Μαῦρᾶς)

κα' (21) αὐγούστου ,αφξθ' (1569)

† κομισιὸν κάμνω ἐγὼ μαννοῦσος θεοτοκόπουλος τοῦ ποτὲ μισερὸς ντζόρτζη οἰκῶν εἰς τὸν Χάνδακα τῆς κρήτης, ὡσὰν βαρδιάνος τῆς σκόλας τῶν ναυτῶν, ἐσένα τοῦ μισερὸς ντζουάνε νταπυρᾶ καρβοκυροῦ ὅτι θέλω ἀπὸ δὰ κι' ὀμπρός ο διὰ μένα καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου, ὄνομα τὸ ἄνωθι, νάχης ἐξουσίαν γενεραλμέντε εἰς τὴν ἀκκλητη χῶραν τῆς βενετίας καὶ εἰς πᾶσα τόπο νὰ ζητᾶς νὰ σκοδέρης καὶ νὰ παραλαμπάνης ἀπὸ πᾶσα ἀνθρωπον καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ναύτας, ὅτι ἄρα εἶνε κρατημένοι νὰ πληρώνουν εἰς τὴν λέγην σκόλαν τῶν ναυτῶν, μὲ πᾶσα μόδο καὶ στράταν ὁποῦ θέλει ἡ ὀρδιναῖά, πᾶσα δικαιοσύνην πᾶσα τόπου. ὁμοίως νὰ ζητᾶς καὶ ἐλεημοσύνην διὰ τὴν λέγην σκόλαν καὶ νὰ δεφενδέρης τὰ δικαιώματα τῆς λέγης σκόλας τῶν ναυτῶν κόντρα εἰς πᾶσα ἀνθρωπον καὶ ἀνθρώπους εἰς πᾶσα δικαιοσύνην καὶ κριτῆ πᾶσα τόπου καὶ νὰ κάμης ὅλα τὰ χρειάζόμενα καὶ ἄλλον κομέσον καὶ κομέσους νὰ κάμνης καὶ εἰς τὴν παραλαβὴν σιγουριτᾶν καὶ ἀνάπανσιν νὰ κάμνης καὶ ἀνάκαδρον¹ καὶ ὄρκον νὰ πέρνης ἀπάνω εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ σῶτως εἶμαι κοτέντος.

μάρτυρες παρακαλετοί: κὺρ μαννέας κάκος
καὶ κὺρ μάρκος ἀστράς.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ νέα στοιχεῖα περὶ τοῦ Μανούσου, ὁ ὁποῖος ὑπέγραψε μίαν φορὰν ὡς Μαννέας, ποὺ ἦτο τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Μανουήλ καὶ Μανουῦσον, ὡς εἶδομεν εἰς τὸ περὶ διδασκάλων κεφάλαιον καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκκλητιώμεθα ἂν εἰς τὸ Νεκρολόγιον τοῦ Toledo ὅπου ἀπεβίωσεν ὁ Μανουῦσος ἀναγράφεται ὡς Μανουήλ. Τὸν Μανουῦσον τὸν ἀνεῦρον καὶ εἰς τὸ φύλλον 36 τοῦ Κώδικος Καστροφύλακα καταβάλλοντα ἐν μικρὸν ἐτήσιον livello εἰς τὸ Ἑνετικὸν Δημόσιον, ὡς κάτοικος τοῦ Χάνδακος.

Καὶ τῶρα θὰ σᾶς ἀποκαλύψω τὸν ἀνεκτίμητον ἀδάμαντα ποὺ θὰ

1) ἂν ἀκαδέρη (accadere)=ἄμα παρουσιασθῆ περίπτωσης.

τότε;

καταυγάσῃ μὲ τὴν λαμπεράν του ἀκτινοβολίαν, τοὺς καλλιτεχνικοὺς κύκλους τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Εἶναι εὖρημα πολυτιμώτατον τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν δόξαν τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸν διασημώτατον, τὸν κορυφαῖον, τὸν ἀφθαστον Δομήνικον Θεοδοκόπουλον.

Τὴν 6ην Ἰουνίου 1566 ἐν τῷ φύλλῳ 282 τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ νοταρίου Μαῤῥᾶ τοῦ ἔτους τούτου, ἀνεῦρον τὴν κάτωθι πρᾶξιν :

«*Ἐφανερὸν κάμνω ἐγὼ φραντζέσκος τριβυζᾶς τοῦ ποτὲ μισέρ Μάκου οἰκῶν εἰς τὴν ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκοῦ τῆς Κρήτης μὲ τὰ μέρη μου, ὅτι δίδω καὶ πουλῶ ἐσένα τοῦ μισέρ Μτζουάνε Κατέλλῶ τοῦ ποτὲ μισέρ Μάκου προζέντι καὶ κοτέντι καὶ παραλαμπάνεις ἐκεῖνα ὅλα τὰ σπίτια τὰ ἐδικὰ μου.... καὶ λοιπὰ..... καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς πράξεως : μάρτυρες παρακαλετοί : ὁ μισέρ Δημήτρι Μαλαξὸς υἱὸς τοῦ ἐδλαβοῦς Παπαγεωργικόλα καὶ πρωτοπαπᾶ Ναυπλῆου... καὶ δεῦτερος μάρτυς, ποῖος νομίζετε ; φαρδύς, πλατύς ὁ μαῖστρο Μένεγος Θεοδοκόπουλος, σγονράφος».*

Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ σᾶς περιγράψω τὴν βαθυτάτην συγκίνησιν ποὺ ἠσθάνθην ὅταν ἀνεῦρον τὸ πολυτιμώτατον αὐτό, τὸ βυσιχώτατον στοιχεῖον καὶ εἶδον νὰ ἐπιστέφωνται αἱ πολυτεεῖς ἐπίμονοι ἐρευναί μου εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας.

Πολλὰ καὶ διάφορα εἶνε τὰ συμπεράσματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν καταληκτικὴν ταύτην ἀνακάλυψιν. Καὶ πρῶτον ὅτι ὠνομάζετο Δομήνικος καὶ κατὰ παραφθορὰν Μένεγος, ὥστε τερματίζεται ὀριστικῶς ἡ συζήτησις περὶ ὀνόματος Κυριάκου, ποὺ ὑπεστήριξα καὶ ὁ ἴδιος. Τὸ βαπτιστικὸν ἐν Κρήτῃ «Μένεγος» δὲν ἦτο σπάνιον, οὔτε ἀσύνηθες. Εἰς τὰ 19 πρωτόκολλα τοῦ Μαῤῥᾶ ἀνεῦρον 20 φορὰς τὸ ὄνομα, ἦτοι : Δομένεγος Δονάτος, Μένεγος Πετηνιέρος, Μένεγος Σκλάβος, Δομένεγος Βονάλες, Μενεγῆς Λιμενίτης, Μένεγος Ντατσίπρις, Μενεγῆς Μουδάτσος, Ντομένεγος Σαβορῆς, Μένεγος Μπονῆς, Μένεγος Φέρος, Μένεγος Πόρτσιος, Μένεγος Ντακανάλ, Μένεγος Πασχαλίγος, Μένεγος Κονταρῆς, Μενεγῆς Μουσουῆρος, Λομένεγος Ράλλης, Μένεγος Θεολογίτης, Μενεγῆς Βλάχος, Μένεγος Καλωνᾶς καὶ Μενεγῆς Μεσσίνας, ὁ νοτάριος τῆς Ἱεράπετρας.

Δεύτερον : ὅτι εἶχεν ἐκμάθει τὴν ζωγραφικὴν τέχνην, καὶ ἀφοῦ διέτρεξε, πιθανώτατα, τὰ πέντε ἔτη τῆς μαθητείας καὶ τὰ δύο ὡς lavoroante, ἀπέκτησε τὸν τίτλον τοῦ μαῖστρου.

Τρίτον : ὅτι ἦτο κάτοικος τοῦ Χάνδακος διότι ἂν ἦτο ἀπὸ χωριῶ, ὁ συμβολαιογράφος θὰ τὸ ἐσημείωνεν. Ὡστε ἀνατρέπονται τὰ μυθεύματα περὶ Φόδελε καὶ λοιπά.

Τέταρτον : Ἐφόσον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1566 εὗρισκεται ἀκόμη

εἰς τὴν πατρίδα του, ἀνατρέπονται ὅλοι αἱ μέχρι σήμερον ἀναπτυχθεῖσαι θεωρίαι παρὰ τῶν ἑκατῶν καὶ πλέον βιογράφων του πάσης ἐθνικότητος καὶ τὰς ὁποίας υἰοθέτησαν καὶ αἱ παγκόσμιαι Ἐγκυκλοπαιδεῖαι, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεοτοκόπουλος ἔφθασεν εἰς Βενετίαν περὶ τὸ 1560 ἢ 1561 εἰς ἡλικίαν 19 ἢ 20 ἐτῶν καὶ ὅτι παρὰ τῷ Τιτσιανῶ ἔξέμαθε τὴν ζωγραφικὴν τέχνην καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἐλάχιστα ἐφόδια ἀπεκόμισεν.

Πέμπτον: οὐδεμία γεννᾶται ἀμφιβολία ὅτι ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Μανούσου ὡς τοῦτο ὑπεστήριξα πρὸ 22 ἐτῶν ὅτε ἐδημοσίευσα εἰδικὸν Κεφάλαιον περὶ τοῦ Μανούσου Θεοτοκοπούλου μὲ βασικὰ στοιχεῖα, εἰς τὴν πραγματείαν μου «Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνήμων» τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

καὶ **Ἑκτον:** εἰς τὰς συμβολαιογραφικὰς πράξεις τοῦ Μανούσου εἶδομεν ὅτι ἀναφέρεται καὶ ὁ ἀποθανὼν πατὴρ του Τζώρτζης ἢ Γεώργης καὶ ἦτο πατὴρ ἀμφοτέρων, ἐφόσον καὶ ὁ μέγας Λομήνικος, ὠνόμασε Γεώργην τὸν μοναδικὸν υἱὸν του, ἀκολουθῶν τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν. Προσέθεσε δὲ καὶ τὸ Μανουήλ, ποῦ ἦτο καὶ εἶναι συνηθέστατον ἐν Κρήτῃ καὶ οὐδόλως ἀπίθανον νὰ ὠνομάζετο οὕτω καὶ ὁ πάππος τῶν δύο ἀδελφῶν, ἐφόσον καὶ ὁ Μανουῖσος ὡς πρωτότοκος εἶχε τὸ αὐτὸ βαπτιστικὸν ὄνομα.

Ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐπωνύμου Θεοτοκόπουλος, ἐπεκράτησεν ἡ πρὸ 22 ἐτῶν ἐκτεθεισα ἄποψίς μου ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ βαπτιστικὸν ὄνομα Θεοτόκης. Καὶ ὅπως ὁ υἱὸς τοῦ Δημήτρι ἔγινε Δημητρόπουλος, τοῦ Γρηγόρη Γρηγορόπουλος, τοῦ Πασχάλη Πασχαλόπουλος, τοῦ Στεφάνου Στεφανόπουλος καὶ οὕτω καθεξῆς, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοτόκη—προγόνου προφανῶς τῶν δύο ἀδελφῶν—ἔγινε Θεοτοκόπουλος. Ἀπορριπτέα ὄθεν ἡ γνώμη ὅτι τὸ Θεοτοκόπουλος προῆλθεν ἀπὸ ἐπώνυμον Θεοτόκης, διότι τὰ ἐπώνυμα παρέμειναν ἀναλλοίωτα. Οὔτε ὁ υἱὸς τοῦ Λούκαρι ἔγινε Λουκαρόπουλος, οὔτε ὁ Θεριανὸς ἔγινε Θεριανόπουλος ἢ ὁ Μελισσουργὸς—Μελισσουργόπουλος, ἢ ὁ Μουσοῦρος—Μουσουρόπουλος ἢ ὁ Σκορδίλης—Σκορδιλόπουλος ἢ ὁ Βλαστός—Βλαστόπουλος ἢ ὁ Πουλάκης—Πουλακόπουλος, ἄρα οὔτε τὸ Θεοτόκης, ἐπώνυμον, ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ Θεοτοκόπουλος. Καὶ ἀνευρέθη τώρα καὶ ἓνα πρόσθετον τεκμήριον εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ὀρθῆς ἀπόψεώς μου. Οὕτω, εἰς μίαν πρᾶξιν τῆς 27ης Αὐγούστου 1538 βλέπομεν: «*φ φανερόν κάμνω ἐγὼ Μιχάλης Στριάνος λεγόμενος σεκίς θεοτοκόπουλος τοῦ ποτε Θεοτόκη, οἰκῶν ἐν καινούργια χώρα τῶν καρῶν ὅτι εἶδα σήμερον συμβιβαστικὸν λ/σμόν μὲ σένα τὸν κὺρ Νικόλα Πασχαλόπουλον τοῦ ποτε κὺρ ἀγγέλου*» καὶ λοιπά.

Δὲν ἦτο σπάνιον ἐν Κρήτῃ τὸ βαπτιστικὸν Θεοτόκης καὶ τὸ ἀνεῦ-

ρον τριάκοντα φορὰς ἤτοι Θεοτόκης Πλατιδέμος, Θεοτόκης Βιγόντζας, Καλλίκομος, Τζαμπάνης, Μαχαιριώτης, Βλαδίμερος, Δημητρόπουλος, Φουλέκης, Σκορδίλης, Κορωναῖος, Ἀναστασόπουλος, Παπαδόπουλος, Καλαθῆς, Ραπανᾶς, Καλλέργης, Ραζᾶς, Σαρακηνόπουλος, Ζερβός, Κατεργάρης, Γαιτάνης, Ψαρᾶς, Σουριᾶς, Μπέρτος, Θεοφύλακτος, Ἀμουργιανός, Καμαρωτός, Μουρτάτος, Λύχνος, Ρόδιος καὶ Σκανδάλης καὶ τέλος ἀνεῦρον ἅπαξ καὶ ὄνομα γυναικὸς «Θεοτοκοῦ».

Εἶδομεν εἰς ποῖον καλλιτεχνικὸν περιβάλλον ἐζησεν εἰς τὰ νεανικά του χρόνια ὁ Δομήνικος ἐν τῇ πόλει τοῦ Χάνδακος ὅπου ἐδιδάχθη τὴν ζωγραφικὴν. Εἰς τίνων, ἄρα γε, ἐργαστήρια ἐμαθήτευσεν; Εὐχερῆς εἶναι ἢ ἀπάντησις, ἐφόσον τρεῖς ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ διδασκάλου τῆς ζωγραφικῆς ἤτοι ὁ Εὐριπιώτης, ὁ Κασωμάτης καὶ ὁ Στραβοσχιάδης. Ἐνας ἐξ αὐτῶν ἢ καὶ οἱ τρεῖς θὰ ἐξηγάγησαν διδάσκαλοί του. Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν Θεοτοκοπούλων ἦτο ἀνθηρὰ ὡς καὶ ἄλλοτε ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ τονίσω καὶ ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ παρατιθέμενα στοιχεῖα, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα, ὁ ἀδελφός του Μανουῖσος διεχειρίζετο χιλιάδας ὑπερπύρων ὡς πακτωτῆς δημοσίων φόρων. Ὑπῆρχον ἐπομένως τὰ μέσα νὰ ἀμείβωνται οἱ διδάσκαλοι.

Ἄλλοι τρεῖς ἦσαν ἀπὸ τοῦ 1560 οἱ διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κρήτης ἤτοι ὁ Θεοδόσιος Κορίνθιος, ὁ Φραντζέσκος Κυριακόπουλος καὶ ὁ Μανώλης ἢ Μανουῖσος Στριάνος. Ἀπὸ τὰ παρατεθέντα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πολύτιμα γλωσσικὰ μνημεῖα, πρὸδηλον εἶναι ὅτι ἡ γλῶσσα ἦτο τότε διαμορφωμένη. Δὲν λείπουν βέβαια αἱ Βενετζιάνικες λέξεις. Ἐξ ἄλλου οἱ δικηγόροι καὶ οἱ ἰατροὶ ποὺ ἀπεφοίτων ἀπὸ τὴν Πάδοβαν, θὰ ἔφεραν μαζί των καὶ Ἑλληνικὰ καὶ Ἰταλικὰ συγγράμματα, εἰς τρόπον ὥστε οἱ διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν ἦσαν δόκιμοι. Εἰς αὐτοὺς τοὺς τρεῖς, ἢ εἰς ἓνα ἐκ τούτων, ἐδιδάχθη καὶ ὁ Δομήνικος, ὁ ὁποῖος, ὡς καταφαίνεται ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ἀφῆκεν, ἀποθνήσκων, δὲν ἦτο ἄμοιρος ἑλληνικῆς παιδείας.

Καὶ ὅτε συνεπλήρωσε τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ ἦτο μαῖστρος τῆς ζωγραφικῆς, ἀντελήφθη τὸ ἐξαιρετικὸν του «ταλέντο», εἶδεν ὅτι τὸ στενὸν τῆς πατρίδος του περιβάλλον δὲν τὸν ἐχώρει πλέον καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀποδημήσῃ εἰς Βενετίαν ὅπου ἡ Ἰταλικὴ τέχνη εἶχε φθάσει εἰς τὸ μεσουράνημα μὲ τὴν τετράδα τῶν μεγάλων ζωγράφων: Τιτσιανοῦ, Τιντορέτο, Βερονέζε καὶ Μπασάνο. Τὰ ὑψιπετῆ τούτων ἐπιτεύγματα τὰ διεάλουν εἰς τὴν Κρήτην οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Παδοῦσης. Καὶ ἦλθεν ὁ Δομήνικος εἰς Βενετίαν περιβεβλημένος τὴν πανοπλίαν τῆς Βυζαντινῆς εἰκονογραφίας.

Καὶ τώρα προβάλλεται τὸ ἐρώτημα: ἐφόσον ἀκόμη εὗρισκετο εἰς

τὸν Χάνδακα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1566, πότε ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν καὶ πότε περὶπου ἔφθασεν εἰς Βενετίαν ;

Εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ὅτι κάθε φθινόπωρον ἀπέπλεον ἐκ Κρήτης καράβια φορτωμένα μὲ μούστους καὶ κρασιά μωσχάτα διὰ Βενετίαν. Ἡ πρώτη ἀποστολὴ εἰς τὰ πρωτόκολλα Μαῤᾰ ἀναφέρεται τὴν 19ην Ὀκτωβρίου 1538. Ἀναφέρονται καὶ ἄλλαι βραδύτερον. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1566 ἔχομεν ναυλοσυμφωνητικὸν τῆς 31 Αὐγούστου ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ βουτζῶν μὲ μωσχάτα κρασιά, φορτωθέντα εἰς τὸ καράβι τοῦ Ἰωάννου Ἀνδρίτζη διὰ Βενετίαν. Ὁ καραβοκύρης οὗτος δὲν ἀνεχώρησεν ἀμέσως διὰ Βενετίαν διότι ἐπερίμενε νὰ συμπληρωθῇ τὸ φορτίον. Τὸν ἐπανεῦρον μετὰ 12 ἡμέρας ἤτοι τὴν 12 ἴβριου 1566 συντάσσοντα πληρεξούσιον πρὸ τοῦ νοταρίου καὶ πιθανὸν νὰ ἀλέπλευσε περὶ τὰ τέλη ἴβριου. Πάντως ἢ μὲ τοῦτο τὸ καράβι ἢ μὲ ἄλλο, ὁ Δομήνικος πρέπει νὰ ἀνεχώρησεν ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1566, διότι κατὰ τοὺς μῆνας Νοέμβριον, μέχρι τέλους Μαρτίου, οἱ πλόες διεκόπτοντο καὶ ἐπανήρχιζον τὸν Ἀπρίλιον.

Θὰ ἐφθασε, κατὰ ταῦτα εἰς Βενετίαν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1566. Ἐκεῖ πιθανώτατα συνήντησε τοὺς δύο συμπατριώτας του ζωγράφους ἤτοι τὸν Μάρκον Μπαθᾶν ὅστις εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ 1560 ἐν Βενετίᾳ καὶ ἐξήσκει, ὅπως εἶδομεν, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ *deperntor* καὶ τὸν Γεώργιον Σκορδίλην, περὶ οὗ ἐγένετο ἤδη λόγος. Αὐτοὶ οἱ δύο θὰ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὸν Τιτσιανὸν ὅστις καὶ τὸν προσέλαβεν εἰς τὸ ἐργαστήριόν του (*bottega*) ὅπου εἰργάζοντο περὶ τοὺς ἑκατὸν μαθητευόμενοι, ἀφοῦ προηγουμένως θὰ τὸν ὑπέβαλεν, ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς ἐξετάσεις. Ὁ Τιτσιανὸς τὸν ἐξετίμησεν. Τὸν εὑρῆκε πολὺ ἱκανὸν καὶ τὸ μανθάνομεν ἀπὸ μίαν ἐπιστολὴν τῆς 2ας Δεκεμβρίου 1567 (*Cavalcasselle e J. A. Crowe: Tiziano, la vita et i suoi tempi—Firenze 1878 vol. II p. 370*) πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἰσπανίας Φίλιππον τὸν Δεύτερον, ἐν ἧ ἴβρει μεταξὺ ἄλλων ὅτι, ἂν τῷ ἀναθέσῃ νὰ ζωγραφίσῃ τὸν βίον τοῦ ὁσίου Λορέντζου, θὰ ἔχη ὡς συνεργάτας, τὸν υἱὸν του Ὁράτιον «*et un molto valente giovine, mio discepolo*» ἤτοι: «καὶ ἓνα ἄλλον νέον, πολὺ ἄξιον, μαθητὴν μου». Οἱ ἱστορικοὶ τῆς τέχνης συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι ὁ πολὺ ἄξιος αὐτὸς νέος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Δομήνικον Θεοτοκόπουλον, ὁ ὁποῖος παρέμεινε τότε παρὰ τῷ Τιτσιανῷ μόνον τέσσαρα ἔτη καὶ τὸν ἐπανευρίσκομεν κατόπιν εἰς Ρώμην εἰς τὴν γνωστοτάτην ἐπιστολὴν τοῦ Julio Clovio πρὸς τὸν Καρδινάλιον Φαρνέζε ὁ ὁποῖος γράφει τὴν 16ην Νοεμβρίου 1570: «Ἐφθασεν εἰς τὴν Ρώμην ἓνας νεαρὸς Κρητικὸς μαθητὴς τοῦ Τιτσιανοῦ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν κρίσιν μου, φαίνεται σπουδαῖος εἰς τὴν τέχνην τῆς ζωγραφικῆς...» καὶ λοιπὰ.

Οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες μὲ τὸν Δομήνικον, ἱστορικοὶ τῆς τέχνης, κριτικοὶ καὶ βιογράφοι ἐν γένει, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην θεωρίαν, ὅτι ὁ Θεοτοκόπουλος εἶχεν ἔλθει εἰς Βενετίαν μόλις εἰκοσαέτης καὶ μὲ ἐλάχιστα ἐφόδια ζωγραφικῆς τέχνης, ἀλλ' ὅτι ὁ καλλιτεχνικός του χαρακτήρ διεπλάσθη εἰς τὸ Ἐνετικὸν περιβάλλον ἐπὶ μίαν δεκαετίαν, ἐπηρεασμένοι, λέγω, ἀπὸ τὰς ἀπόψεις αὐτάς οἱ περὶ αὐτοῦ γράψαντες: Ἕλληνοι, Γάλλοι, Ἴσπανοί, Γερμανοί, Βέλγοι, Ἴταλοί, Ἕλληνας καὶ Ἀμερικανοί, ἐκφράζονται διαφοροτρόπως διὰ τὴν ἐν γένει τεχνοτροπίαν του. Οἱ μὲν εὐρίσκουν εἰς τὰ ἔργα του βυζαντινὴν ἐπίδρασιν, ἄλλοι ταλαντεύονται καὶ διστάζουν νὰ ἐκφραστοῦν ὀριστικῶς καὶ οἱ ἄλλοι πού εἶναι εὐτυχῶς καὶ οἱ ὀλιγώτεροι, ἀποκλείουν ἀπολύτως οἰανδήποτε σχέσιν μὲ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν.

Εἶναι, ὄντως, λυπηρὸν ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν συγκαταλέγονται καὶ δύο ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας κριτικούς τῆς τέχνης, οἱ ὅποιοι παρασυρθέντες, πιθανῶς, ἀπὸ τὸν Γερμανὸν Οὐγκον Κέρερ, ἐπεχείρησαν νὰ ἀφαιρέσουν τὴν βυζαντινὴν πανοπλίαν ἀπὸ τὸν «μαῖστρο Μένεγον τὸν σγουράφον».

Τώρα ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ προαναφερθέντος πολυτίμου στοιχείου, νέοι ἀνοίγονται ὀρίζοντες εἰς τοὺς μελετητὰς τοῦ Θεοτοκοπούλου. Τὸ εὐρημα τοῦτο θὰ χαροποιήσῃ ἐκείνους—πού εἶναι καὶ οἱ περισσότεροι—οἱ ὅποιοι ὑπεστήριξαν τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰ ἔργα του, θὰ σταθεροποιήσῃ τοὺς ταλαντευομένους εἰς τὰς πεποιθήσεις των καὶ θὰ πειθαναγκάσῃ καὶ τοὺς τῆς τρίτης κατηγορίας νὰ ἀναθεωρήσουν τὰς γνώμας των, ὅτι δῆθεν ὁ Θεοτοκόπουλος δὲν εἶναι παρὰ μία μορφὴ τοῦ μανιερισμοῦ καὶ τίποτε ἄλλο. Κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην, γνώμην ἑνὸς ἀπλοῦ φιλοτέχνου, ὁ ἀπαράμιλλος Δομήνικος, παρέμεινεν εἰς τὰ πλαίσια τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως. Καὶ ἂν ἐνεφύσησε πνοὴν, κίνησιν, ζωὴν, εἰς τὰς στατικὰς, τὰς αὐστηρὰς καὶ μελαγχολικὰς μορφὰς τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας καὶ ἂν δὲν περιορίσθη εἰς τὰς δύο διαστάσεις καὶ ἂν υἰοθέτησε καὶ τὴν τρίτην διάστασιν τοῦ βάθους μὲ τὸ ὀπτικὸν τέχνασμα τῆς προοπτικῆς, πού δημιουργεῖ τὴν ψευδαίσθησιν, ὅμως, ἐν τῷ συνόλῳ ἐξεταζόμενον τὸ ἔργον του εἶναι ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν. Καὶ ἰδοὺ μερικαί, ὅλως ἀτομικαὶ παρατηρήσεις μου.

1) Δώδεκα γυμνὰ λάγνα, σαρκικά, ἐξωγράφησεν ὁ Τιτσιανὸς καὶ ἄλλα τόσα ὁ Τιντορέτος. Πόσα γυμνὰ ἐφιλοτέχνησεν ὁ σεμνὸς Δομήνικος; Οὐδέν!!

2) Καὶ τὴν μετανοοῦσαν Μαγδαληνὴν ἐνῶ ὁ Τιτσιανὸς τὴν παρουσιάζει ἔξωμον μὲ γυμνὸν τὸ στήθος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πίπτουν τὰ

ξέμπλεγα μαλλιά, τὴν ἰδίαν Μαγδαληνὴν—ποῦ εὐρίσκεται τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Worcester τῆς Μασαχουσέτης—ὁ Θεοτοκόπουλος τὴν παρουσιάζει μὲ γυμνὸν μόνον τὸ ἡμισυ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος.

3) Δύο μόνον γυναικείας προσωπογραφίας ἔχομεν τοῦ Θεοτοκοπούλου ἤτοι τὴν Κυρίαν μὲ τὴν Ἑρμίναν καὶ τὴν ἄλλην μὲ τὸ ἄνθος εἰς τὸ μέτωπον. Καὶ τὰς δύο τὰς παρουσιάζει κουκουλωμένας, ἀφήνων ἀκάλυπτα μόνον τὰ πρόσωπα.

4) Ἐπὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐνῶ ὁ διδάσκαλός του Τιτσιανός, ὁ Τιντορέτος καὶ οἱ ἄλλοι τῆς Δύσεως ἀναγράφουν μόνον τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν τεσσάρων λέξεων «Jesus Nazarenius Rex Judaeorum» ὁ Δομήνικος ἀκολουθῶν τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ἀναγράφει τὰς τέσσαρας λέξεις: «Ἐβραϊστὶ, Ἑλληνιστὶ καὶ Ῥωμαϊστὶ» καὶ ὁ μόνος ποῦ τὸν ἐμιμήθη ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, εἰς τὴν Σταύρωσιν, τοῦ Μουσείου τοῦ Prado, ὑπῆρξεν ὁ ὑπέροχος Ἰσπανὸς ζωγράφος Diego Velasquez.

καὶ 5) Καὶ μήπως ὁ Σωτὴρ τοῦ Θεοτοκοπούλου, ποῦ ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς σειρᾶς τῶν 12 Ἀποστόλων εἰς τὴν Μητρόπολιν τοῦ Toledo δὲν εἶναι βυζαντινῆς τεχνοτροπίας καὶ μὲ τὴν δεξιὰν εὐλογοῦσαν κατὰ τὸ Ὁρθόδοξον δόγμα; Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ μικρὸν σκῆπτρον ποῦ κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν του ὁ Ἅγιος Λουδοβίκος, Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ποῦ εὐρίσκεται στὸ Toledo. Τὸ μικρὸν τοῦτο σκῆπτρον ἀπολήγει εἰς ἓνα χεράκι ποῦ εὐλογεῖ κατὰ τὸ Ὁρθόδοξον δόγμα.

Τοὺς ἐξεπέρασεν ὅλους ὁ ἀφθαστος Δομήνικος εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν πρᾶον, τὴν γαλήνιον, τὴν ἀνεξίκακον μορφήν εἰς τὸν περίφημον πίνακα El Exrolio καὶ ἡ ὁποία ἀποπνέει βυζαντινὸν ἄρωμα. Καὶ μήπως δὲν εἶναι ἀφθαστος εἰς τὸν πίνακα ποῦ ἐφιλοτέχνησε, τὴν ἀποκαθήλωσιν;

Ἐν Ἰσπανίᾳ εὐρισκόμενος δὲν ἔπαυε νὰ διατηρῇ εὐγνώμονα ἀνάμνησιν τῶν μεγάλων διδασκάλων του. Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Μινεαπόλεως φυλάσσεται πίναξ ποῦ παριστᾷ τὴν ἐκδίωξιν τῶν ἐμπόρων ἐκ τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ βλέπομεν εἰς τὸ κάτω δεξιὸν μέρος ἐν μικρὸν τετραγώνον ὅπου ἐν μικρογραφίᾳ διακρίνονται αἱ μορφαὶ τοῦ Τιτσιανοῦ, τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, τοῦ Ἀδὸν Τζιούλιο Κλόβιο καὶ τοῦ Ραφαήλ.

Θέτω τέρμα εἰς τὰς ἀτομικὰς μου παρατηρήσεις.

Καὶ τώρα προβάλλεται τὸ ἐρώτημα: Ἐφόσον ἔφθασεν εἰς Βενετίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1566, οἱ πρὸ τοῦ 1567 πίνακες, ποῦ θεωροῦνται ὡς νεανικά του ἔργα, τί εἶναι, ἐν τῇ πραγματικότητι, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων εὐρημάτων; Ἥμπορεῖ π. χ. νὰ θεωρηθῇ ὡς νεανικόν του ἔργον ἡ Προσκύνησις τῶν Μάγων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἔργον καθαρῶς δυτικῆς τεχνοτροπίας, μόνον καὶ μόνον διότι ἔχει μίαν ὑπογραφὴν

«Χεῖρ Δομηνίκου»; Ἄλλὰ ὁ Θεοτοκόπουλος εἶχεν ἐπίγνωσιν τῆς ἰδιοφυΐας του, δὲν ἐλησμόνει τὴν πατρίδα του καὶ μὲ ὑπερηφάνειαν ὑπέγραφεν ὄχι «χεῖρ Δομηνίκου», ἀλλὰ «Δομηνίκος Θεοτοκόπουλος Κρήτης ἐποίει», διαδηλῶν τοιοῦτοτρόπως, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Κρητικῆς Καλλιτεχνικῆς Σχολῆς, τοὺς ἀκαταλύτους δεσμούς του μὲ τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν. Ὡς πρὸς τὸ παρωνύμι EL GRECO φρονῶ ὅτι τῷ ἀπεδόθη διότι τόσοι οἱ Ἴσπανοὶ ὅσοι καὶ οἱ Ἴταλοὶ καὶ ἰδίᾳ οἱ Βενετιᾶνοι, συνήντων μεγάλην δυσκολίαν νὰ προφέρουν τὸ μακρὸν ἐπώνυμόν του¹.

Περαίνων τὴν μακρὰν μου ἀνακοίνωσιν προσθέτω ὅτι τῶν ἐγγράφων ποῦ ἐνδιαφέρουν τοὺς Θεοτοκοπούλους ἔχω μαζί μου φωτοτυπίας², κρίνω δὲ περιττὸν νὰ εἶπω πόσοι κόποι, μόχθοι καὶ σχετικαὶ δαπάναι ἐχρησιάσθησαν ἵνα ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους ξεφυλλισθῶν ἕν πρὸς ἕν τὰ 10.000 φύλλα τῶν 19 Καταστίχων τοῦ νοταρίου Μιχαὴλ Μαργᾶ, τὰ ὁποῖα εἶνε τόσοι ὀγκώδη ὥστε τοποθετούμενα τὸ ἕν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, σχηματίζουν μίαν στήλην ὕψους δύο μέτρων περίπου.

Αἰσθάνομαι μολαταῦτα μίαν ἐνδόμυχον ἱκανοποίησιν διότι ἐστέφθησαν μὲ πλήρη ἐπιτυχίαν αἱ πολυετεῖς ἔρευνάι μου εἰς τὰ Ἀρχεῖα Βενετίας καὶ διότι νομίζω ὅτι τὸ ταπεινὸν μου ὄνομα θὰ συνδεθῆ μὲ τὸ τοῦ διασημοτάτου Θεοτοκοπούλου τὸν ὁποῖον μετὰ 347 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου του γνωρίζομεν τώρα ὡς συνεχιστὴν τῆς Βυζαντινῆς εἰκονογραφικῆς παραδόσεως.

Λογίζομαι, τέλος, εὐτυχῆς διότι μοῦ δίδεται σήμερον ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξαγγείλω τὸ νέον μήνυμα εἰς τὸν διεθνή τεχνοκριτικὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν Κρήτην, τὴν κοιτίδα τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν εὐκλεᾶ πρωτεύουσάν της, τὴν γενέτειραν τοῦ μεγάλου Θεοτοκοπούλου, ἡ ὁποῖα φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι ὑπῆρξε κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Φλωρεντία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ λίκνον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀναγεννήσεως.

¹) Σημ. Συνιάξ.—Σχετικὰ μὲ τὸ παρωνύμι El Greco βλ. καὶ σελ. 217 τοῦ ἀνα χείρας τόμου.

²) Κατετέθησαν εἰς τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου.